

N:o 4.

Af friherre **Klinckowström**, om tillsättande af en komité för
behandling af frågan om förbättrande af arbetsklassens
ställning.

Hvarje fosterlandsvän, som med uppmärksamhet följt utvecklingen af den s. k. *arbetarefrågan* i Europas flesta kulturländer och ifrågasvarande stater på andra sidan verldshafven, har med oro och bekymmer märkt, huru nämnda fråga allt mer och mer hotar grunderna, hvarpå våra statsförfattningar och vårt samhällslif stödja sig, och sträfvar att sönderbryta den nuvarande religiösa, politiska och ekonomiska samhällsbyggnaden för att på spillrorna deraf uppföra ett fantastiskt ideal-samhälle, föga lämpligt för det praktiska lifvets förhållanden.

Undersöker man nogare hvad som gifvit arbetarefrågan så farliga riktningar, så finner man snart nog att detta beror derpå, att den stora massan af *arbetare* i sin förtvivlan kastat sig i armarne på ett parti, som egentligen i allmänhet icke kan sägas tillhöra arbetarnes klass, men med glädje söker begagna arbetarnes millioner missnöjda personer för att befordra sina *egna* ändamål, som hafva litet eller intet att göra med arbetarnes önskemål.

Detta samhällsomstörtande parti, som upphäft sig till förmyndare och ledare för den talrika arbetsklassen, består af ett jemförelsevis fåtal individer med olika namn och sammansättning, kommunister, socialister, utilister, anarkister, med olika program, men alla syftande derhän att förstöra den bestående samfundsordningen och att ersätta den samma med en ideel samfundsordning af den orimligaste, ja vanvettigaste beskaffenhet.

Den, som något närmare studerat det socialistiska partiets uppkomst och successiva utveckling under de senaste 50 åren, skall snart

finna, huru de kunnigaste förgångsmännen på detta område, Lassalle och Marx, hyllade grundsatser, hvilka vida skilde sig från de nuvarande brandröda program, som det nuvarande partiets olika grupper proklamera, för att derigenom lyckliggöra menskligheten.

Dessa program, olika till sina blomståndigheter, kunna i allmänhet sammanföras till följande syften, som de alla mer eller mindre tydligt uttala eller låta ana:

i religiöst hänseende: afskaffande af statskyrka, presterskap, tron på Gud och på själens odödlighet, med ett ord utdömandet af all religion;

i sedligt hänseende: borttagande af äktenskap, arfsrätt, familjelif, barnens uppfostran i hemmet;

i statsrättsligt hänseende: afskaffande af konungadömet, fädernesland, införande af universalrepublik;

i statsekonomiskt hänseende: borttagande af privategendom, privatindustri, banker, mynt, kredit m. m. d.

Alla stående krigshärrar, alla militära etablissement skulle utrotas såsom obehöfliga inom den allmänna republiken, der alla hade samma politiska rättigheter, endast de uppnått en viss ålder; inga tullar behöfdes; det *allmänna* svarade för och tillgodosåg den enskildes väl.

Mycket vore ännu att tillägga beträffande socialismens ideala samhälle, men det ofvan anförda må vara nog för att känneteckna detsamma.

Det socialistiska partiet insåg långt tillbaka i tiden att det fans för detsamma ingen utsigt att drifva sina samhällsomstörtande planer igenom utan att vara understödda af talrika anhängare. De voro dessa förutan herdar utan får, generaler utan soldater. Med klok beräkning insåg detta parti vigten att värfva dessa härmassor bland arbetarebefolkningarna i alla länder, synnerligen bland storindustriens arbetare i städerna, hvilka genom sin sammanhopning, större nöd och betryck o. m. d. voro lättare att bringa till missnöje och strid. Dessa arbetare fingo i början ej del af omstörtningsspartiets samhällsupplösande planer för att ej uppskrämmas och vägra förena sig med partiet; men de inbillades att deras ledare endast ville befordra deras viktigaste önskemål: högre aflöning och mindre arbetstid. Sålunda fick det socialistiska partiet snart stadsarbetarnes ledning om hand och organiserade deras motstånd mot arbetsgifvarne. Men partiet gick snart längre i att begagna arbetaremassorna för sina egna samhällsomstörtande ändamål och uppviglade arbetarne att förgripa sig på arbetsgifvarnes och utanför dem stående samhällsklassers egendom, frihet och stundom äfven lif. Det blefve här för vidlyftigt att fram-

draga bevisen härför, men arbetarestrejkerna i Belgien, Österrike, Frankrike och Nordamerikas förenta stater hafva att uppvisa flerfaldiga angrepp på såväl arbetsgifvarnes som ock andra samhällsklassers egen-
dom, lif och välfärd.

Äfven bland landsbygdens arbetarebefolkning har det socialistiska partiet sökt utsprida oro och missnöje, men hittills har detta endast i ringa mån krönts med framgång. Likväl hade vårt lands jordbruks-
arbetare för ett fåtal år tillbaka, nitiskt bearbetade af omstörtningss-
partiet, börjat framställa sina fordringar på minskad arbetstid och ökad
aflöning, hvilka fordringar på flera landtegendomar uti olika provinser
af arbetsgifvarne beviljades. Dermed afstannade på landsbygden hela
denna rörelse tills vidare.

Äfven inom den väpnade krigsmagten inom hufvudstadens garni-
son hafva socialisterna sökt vinna anhängare.

Ett upprop till *svenske* soldaten har denna höst blifvit utfärdadt
i tryck, utdeladt i hundratals exemplar, solidariskt erkänt och biträdt
af de arbetslöses förening¹⁾, och har slutligen (kanske för sent) blifvit
belagdt med qvarstad och den okände författaren lagförd. Detta upp-
rop visar bäst hvart de af socialisterna ledda arbetareskarorna vilja hän
i att förmå ordningsmagten till olydnad, att svika dess pligt, att öfvergå
till upprorsmakarne och med dem fraternisera²⁾. Det kan tagas för
afgjordt att dessa socialisternas försök att locka våra garnisonstrupper
till olydnad skola misslyckas, och väl är det. Hvad vår indelta armé
beträffar, så är hvarje dylikt försök fåfängt, tack vare dess organisation,
förläggning och moraliska beskaffenhet.

Innan jag framställer de önskemål, som kunde billigtvis tillfreds-
ställa arbetsklassens behof, förutsatt att de sjelfva ville dertill bidra
med eget arbete, sparsamhet och god vilja, torde vara nödigt att
undersöka i hvad mån arbetarne sjelfva genom egen kraft och med
det enda medel, de haft i sin hand, lyckats vinna sina syften beträffande
en drägligare ekonomisk ställning gent emot sina arbetsgifvare. Detta
enda medel af arbetarne, åt sig sjelfva öfverlemnade, har i alla länder,
der en mera utvecklad storindustri finnes grundad, varit *arbetsinstitute*
(strejker), hvarigenom de sökt tilltvinga sig en högre aflöning och
stundom äfven minskad arbetstid.

Arbetsinstitute är det tveeggade svärd, som arbetarne förnäm-
ligast användt i striden mot arbetsgifvarne. Detta vapen är icke nytt;

¹⁾ Se tidningen *Vårt Land* den 12 november 1891.

²⁾ Ett utdrag ur detta upprop återfinnes uti tidningen *Nya Dagligt Allehanda* för
den 9 november 1891.

det har begagnats under långt aflägsna tider, ehuru då mera sällan och af ringa utsträckning. Men under de senaste 30 åren hafva dessa arbetsinrättelser vunnit i vidd och betydelse samt organiserats på ett planmässigt sätt. I de flesta kulturländer med utvecklad storindustri har vanligen hvarje yrkes arbetspersonal slutit sig tillsammans i arbetsföreningar med en vald styrelse, egen underhållskassa och med uppdrag för styrelsen att medla de tvistiga frågornas afgörande gent emot arbetsgifvarne. Ifrågavarande styrelser, vare sig arbetarekomitéer, skiljedomstolar, förlikningskomitéer, fackföreningar o. s. v., hade ej endast till förnämligaste åliggande att förlika arbetsgifvare och arbetare med hvarandra, utan äfven att, i fall arbetsinrättelse, tack vare deras bemödanden, icke kunnat förekommas, söka lifnära de arbetslösa, der dessa icke af egna besparingar kunde underhålla sig.

Under senare tider hafva, synnerligen på grund af dessa arbetarestyrelsers bemödanden, arbetarörelserna blifvit internationella, uppträdande gemensamt och understödjande hvarandra. Härigenom har denna i sig sjelf nog farliga rörelse antagit en ännu betänkligare vidd och betydelse. Men der arbetarne varit öfverlemnade åt sig sjelfva, hafva deras önsknings i allmänhet inskränkt sig till en fordran på ökad aflöning och minskad arbetstid.

Hafva arbetsinrättelserna särdeles båtat de arbetande klasserna? Erfarenheten visar att detta *icke* i allmänhet egt rum. Uppoffringarne såväl för arbetsgifvarne som för arbetarne hafva varit ofantliga, men jämförelsevis mycket betydligare för arbetarne, såväl absolut som ock relativt. Jag skall här nedan anföra några statistiska uppgifter, som visa sanningen häraf¹⁾. Arbetarnes umbäranden och lidanden hafva varit svåra och i många fall utan allt gagn för att förbättra deras ekonomiska ställning, och då man besinnar att de allra flesta för arbetarne så olycksbringande arbetsinrättningar (strejker) skulle hafva kunnat undvikas, om arbetsgifvarne ville medgifva arbetarne att dela med dem arbetets nettovinst, så inses lätt, huru viktig och betydlig denna *del* af arbetarefrågan är. Jag skall här nedan i denna motion framställa den genomgående utredning och de mera detaljerade förslag, som denna kanske viktigaste del af arbetarefrågan påkallar, på det den stora allmänheten må vara i tillfälle att rätt bedöma densamma. Att lika omständligt bearbeta återstående delar af den stora arbetarefrågan torde öfverstiga hvarje enskild mans krafter och förmåga och

¹⁾ Det enda arbete, som behandlar arbetarestrejker i allmänhet, som varit för mig tillgängligt, är: Geschichte der Strikes von Dr Herman Ros Koschny. Berlin 1890.

kan endast åstadkommas genom flera kunniga och nitiska mäns samarbete.

Till upplysning om arbetsinställelsernas statistiska förhållande skall jag här nedan framlägga de upplysningar, jag lyckats erhålla i tidskrifter, broschyrer och i den periodiska pressen.

Stora Britannien.

Någon genomförd statistisk utredning beträffande arbetsinställelser (strejker) har det ej lyckats mig erhålla. För tidskiftet 1870—1880 förekommer likväl en utredning med statistiska data ¹⁾, som här nedan i utdrag skall anföras; men för den långa tiden der förut äfvensom för tiden mellan 1881 och 1891 saknar jag alla uppgifter, ehuru visserligen under dessa båda tidskiften strejkerna voro både talrika och af högst betydande omfång.

Under nämnda 10 år, 1870—1880, äro antecknade endast 2,352 strejker, fördelade under de 10 åren sålunda:

år 1870	30 strejker;
„ 1871	98 „
„ 1872	343 „
„ 1873	365 „
„ 1874	286 „
„ 1875	245 „
„ 1876	229 „
„ 1877	180 „
„ 1878	268 „
„ 1879 (intill den 1 december)	308 „

Mångahanda äro de orsaker, som föranledt de engelska arbetarne att strejka, men de allmännaste och viktigaste anledningar hafva likväl varit här såsom öfver allt inom kulturländerna försök att öka aflönningen och förkorta arbetstiden. Ett hundrade elfva olika yrken voro invecklade i dessa strider mellan arbetsgifvare och arbetare. Kolgrufvornas arbetare lemna de flesta missnöjda arbetare, och detta är ju lätt förklarligt.

Bland de 2,352 strejker, som under den 10-åriga perioden egt rum, har upplysning endast kunnat erhållas om varaktigheten för 1,096, hvaremot för 1,256 strejker all upplysning saknas. I medeltal torde

¹⁾ Se: Journal of the Statistical Society. Vol. XLIII. Part. I. March 1880. Art: The Strikes of the Past Ten Years By G. Phillips Bevan (pag. 35—54).

dock kunna antagas, att hvarje strejk varat en vecka. Detta antagande lemna följande resultat beträffande förlorad arbetstid, beräknad i *veckor*:

år 1870	68
„ 1871	279
„ 1872	988
„ 1873	1,093
„ 1874	812
„ 1875	684
„ 1876	952
„ 1877	759
„ 1878	1,621
„ 1879	1,774

Summa 9,030 veckor eller

54,180 arbetsdagar.

De betydligaste strejkerna under meranämnda 10-årsperiod hafva varat minst 20 och högst 56 veckor.

Det viktigaste att vid dessa arbetsinställelser undersöka är det antal personer, som deri deltaga, och resultaten deraf. Vid alla de strejker, der man kunnat erhålla visshet härom, har det visat sig att vinsten har för arbetarne varit i allmänhet af tvifvelaktigt värde. Endast ett mindre antal har sålunda kunnat antecknas, nemligen:

Året.	Antal strejker.	Deraf förlorade strejker.	Deraf vunna strejker.	Genom förlikning afslutade.	Summa	
					kända förlopp.	okända förlopp.
1870	30	1	8	2	11	19
1871	98	5	10	11	26	72
1872	343	6	8	8	22	321
1873	365	I-n-g-a d-e-t-a-l-j-e-r.				365
1874	286	I-n-g-a d-e-t-a-l-j-e-r.				286
1875	245	23	17	9	49	196
1876	229	24	15	16	55	174
1877	180	15	7	10	32	148
1878	268	43	3	15	61	207
1879	308	72	3	20	95	213
Summa	2,352	189	71	91	351	2,001

Ofvanstående tabell är visserligen ganska ofullständig, men den antyder likväl en benägenhet att sluta ifrågavarande tvister genom för-

likning, innan striden börjat. För 110 strejker hafva nödiga upplysningar kunnat erhållas rörande antalet arbetare, som deri deltagit, och den tid hvarje strejk varat, hvarpå arbetarnes förlust i aflöning kunnat beräknas. Man har antagit 5 arbetsdagar och hvarje dags aflöning för person till 4 shillings sterling (= 3 kronor 60 öre). Samtliga dessa 110 strejker hade varat tillsammans 577 veckor; deri deltog 591,890 arbetare, och förlusten i aflöning beräknades uppgå till 4,468,950 pund sterling (= 80,442,100 kronor).

Bland några större strejker i England under meranämnda 10-årsperiod må här uppgifvas de stora penningeförluster deraf förorsakats; sålunda kostade:

Ingeniörernas i London	28,875 £ sterling	(= 519,750 kronor)
Skeppsbyggarnes i Clydes	300,000 „	(= 5,400,000 „)
Stenkolgrufvearbetarnes i Lough- ton	30,000 „	(= 540,000 „)
Grufarbetarnes i Durham	240,000 „	(= 4,720,000 „)
Summa	598,875 £ sterling	(= 11,179,750 kronor).

Ofvanstående siffror upptaga endast *arbetarnes* förluster i aflöning. Men äfven arbetsgifvarne hafva gjort stora förluster, ehuru det är omöjligt ens närmelsevis kalkulera desamma, då inga uppgifter derom föreligga.

För att söka medla mellan arbetare och arbetsgifvare existera i England ett slags skiljedomstolar, ehuru resultaten af dessa domstolars verksamhet under den ifrågavarande perioden visat sig mycket tvifvelaktiga. Dylika domstolar, benämnda *Conseils des Prud'hommes*, existera äfven i Frankrike och Belgien, och den erfarenhet deraf, man hade i Frankrike, kan lätt bedömas af följande data:

Före det fransk-tyska kriget var antalet tvister (strejker) af-
dömda vid ifrågavarande domstolar ganska betydligt:

år 1860	43,807 och
„ 1868	45,001.

Men efter kriget förminskades detta antal betydligt, nemligen:

år 1873	29,913,
„ 1874	31,244,
„ 1875	33,907,
„ 1876	34,774,
„ 1877	35,046.

Af dessa tvister blefvo 25,834 afgjorda genom *Conseils de Commerce* genom sammanträden inför slutna dörrar, och förlikning uppnåddes i 18,415 tvister. Utí 7,419 fall kunde parterna ej förlikas, och dessa senare remitterade tvisten till *Conseil général*. 9,076 tvister förliktes utan domstols mellankomst.

Hvad beträffar *orsaken* till tvisterna, så voro 21,368 eller 61 procent föranledda af aflöningarnes belopp; 4,733 eller 14 procent med anledning af arbetares afskedande och 1,795 eller 5 procent förorsakades af tekniska eller yrkesanledningar.

Utí *Belgien* hafva de inför detta lands förlikningsdomstolar förekommande tvister haft den utgång nedanstående tabell utvisar:

År.	Hörda tvister.	Förlikta tvister.	Tvister dragna under Conseil général.	Tvister förlikta parterna emellan utan domstols mellankomst.
1862	2,761	2,345	179	201
1863	3,037	2,552	200	207
1864	3,317	2,759	221	214
1865	3,382	2,712	419	326
1866	2,999	2,425	403	340
1867	3,234	2,535	452	384
1868	3,494	2,646	581	251
1869	3,323	2,474	543	291
1870	3,536	2,687	579	242
1871	3,368	2,517	426	392
1872	3,330	2,492	497	304
1873	3,526	2,701	594	224
1874	3,638	2,815	580	220
1875	4,158	2,750	578	494
1876	3,823	2,738	267	432
1877	3,854	2,866	305	656

Dessa siffror visa att dessa domstolar ej så obetydligt bidragit till att medla mellan de stridande parterna och förekommit i rätt många fall så väl för arbetarne som ock för arbetsgifvarne de så förderfliga arbetsinställelserna.

För året 1888 meddelar den engelska periodiska pressen redo-

görelse öfver arbetsstrejker inom detta land ¹⁾, nemligen ett utdrag ur en officiel berättelse i denna fråga. Under nämnda år förekommo 509 strejker, 328 af dessa berörde 109,951 arbetare, hvilkas förlust beräknas till 365,587 pund (= 6,580,576 kronor). Blott en ringa del häraf ersattes genom bidrag. Af de principaler, som träffades af arbetsinställelserna, hafva 123 uppskattat det kapital, som för dem gjordes improduktivt till 6 millioner pund (= 108,000,000 kronor).

Af de 509 strejkerna ledde omkring hälften till målet; mellan $\frac{1}{4}$ och $\frac{1}{2}$ misslyckades; 332 afgjordes genom öfverenskommelse, 15 genom skiljedom, i 85 fall gäfvo arbetarne efter, i 23 togo principalerna nya arbetare. Af 509 strejker blefvo blott 108 drifna igenom ²⁾. I Sverige hafva arbetsinställelser endast förekommit i obetydlig mängd och omfång jemfördt med de flesta europeiska kulturländer, Nordamerika, Australien och Indien.

Med förbigående af de många betydliga arbetsinställelser, som egt rum bland städernas arbetare, i hufvudstaden (exempelvis inom bagareyrket), i Ystad (bland sockerraffinaderiyrket) m. fl., är det isynnerhet de bland Sundsvalls sågverksarbetare, bland Norbergs grufarbetare och bland jordarbetarne inom olika delar af landsbygderna utbrytande arbetsinställelser, som påkalla större uppmärksamhet, då alla dessa arbetarerörelser organiserats af de samhällsomstörtande partiledarne.

Arbetsinställelsen inom sundsvallstraktens sågverksarbetare egde rum under sommaren 1879 och räknade omkring 10,000 strejkande arbetare. Det var förnämligast genom dåvarande landshöfdingen Treffenbergs kloka och energiska uppträdande, understödd af en skyndsamt anländ militärkommendering, som denna rörelse blef qväfd i sin början.

Inom Norbergs grufvors distrikt har under sommaren 1891 äfven en betydande arbetsinställelse egt rum för att tilltvinga sig af arbetsgifvarne bättre villkor. Äfven här hafva bevisligen arbetarne blifvit uppeggade af socialistiska ledare och fått dyrt umgälla oförsigtigheten att följa dessa ledares råd. Äfven här hafva de lagliga myndigheternas kloka medlande, understödda af den väpnade militärtruppen, lyckats qväfva rörelsen och lagligen åtala de farliga ledarnes inflytande.

Äfven under de senaste förflutna åren har det socialistiska par-

¹⁾ Se den engelska tidningen "Times" för den 21 november 1889.

²⁾ Se Hertzberg: arbetarefrågan och socialismen. Stockholm 1891 pag. 111.

tiet sökt, ganska klokt beräknadt för deras intressen, att sprida obelåtenhet och villervalla bland jordbruksarbetarne inom flera landsorter. Dessa rörelser hafva dock genom kloka medgifvanden från flertalet arbetsgifvare blifvit neutraliserade utan nämnvärd skada för arbetarne, hvilka mångenstädes vunno en rättvis och billig nedsättning i arbetstiden och ökade löneförmåner i vissa fall.

I *Tyskland* hafva arbetsinställelserna under åren 1889 och 1890 antagit ganska betänkliga dimensioner, 1,131 sådana inställningar med en strejkpersonal af 394,440 personer hafva egt rum, deraf 289,283 i Preussen, 32,390 i Elsass-Lothringen, 26,002 i Hamburg och 22,818 strejkande i Sachsen. Af samtliga ifrågavarande arbetare hade 264,407 (cirka 67 procent) brutit ingångna kontrakt.¹⁾

I *Frankrike* hafva under 10 år från 1874 till 1885 (oberäknadt året 1881) 804 arbetsinställelser blifvit anmälda i burån för allmän statistik. Af sagda arbetsinställelser hafva 546 varit förorsakade af tariffer för dagspenningen; 629 af sagda strejker hafva förorsakat arbetarne en förlust af 5,509,367 dagsverken. 57 af 100 strejker hafva haft en för arbetarne ofördelaktig utgång.²⁾

I *Nordamerikas förenta stater* hafva arbetsinställelserna tagit ett vida betydligare förlopp än annorstädes. Enligt officiella redogörelser för endast de 6 senare åren (från den 1 januari 1881 till den 31 december 1886) belöpte sig ifrågavarande strejker till ett antal af 3,902, som träffade 22,304 firmor. I dessa rörelser deltog 1½ million arbetare. De fabriker, som upphörde med sin verksamhet, voro 2,214 och beröfvade öfver 160,000 arbetare all verksamhet. Redogörelsen uppgifver den löneförlust arbetarne lidit till omkring 60 millioner dollars,³⁾ och de understödssummor, som utdelats till arbetarne, uppgingo knappast till 4½ millioner dollars. De firmor, som träffades af ifrågavarande arbetsinställelser, ledde en förlust af mer än 34 millioner dollars. Sålunda utbetalade det landets industri under endast 6 år omkring 94 millioner dollars i krigsarbetskostnader! Efterforska vi hvilka resultat dessa dyra strider mellan arbetsgifvare och arbetare lemnat, så finna vi att 46½ procent af de firmor, hvilka varit utsatta för dessa strejker, måste till alla delar gifva efter för arbetarnes fordringar, 13½ procent af firmorna delvis ingått på arbetarnes fordringar, under det att 40 procent af firmorna besegrat arbetarne och deras fordringar. Bland

¹⁾ Se Schönberg: Volkswirtschaftslehre. 3:e Auflage. 2:r Band. pag. 681.

²⁾ Se: Le contrat de participation aux bénéfices, son caractère et ses résultats. Conférence faite au cercle populaire des Invalides le 13 Septembre 1889 par Ch. Robert.

³⁾ En Dollar = 3 kr. 65 öre.

fabriker, hvilka upphört lemna de pockande arbetarne arbete, hafva 25½ procent uppnått sitt ändamål, 8½ procent delvis uppnått sitt dermed åsyftade ändamål och 66 procent legat under i striden mot arbetarne. ¹⁾ En senare underrättelse rörande strejkerna i Nordamerikas förenta stater lemnar en af våra dagliga tidningar ²⁾, deri det heter:

Amerikansk arbetsstatistik.

Amerikas statistiska byrå har nu utsändt sin årsberättelse, omfattande tiden från 1 juli i fjol till 30 juni detta år. Af 6,258 strejker bilades 5,433 genom kompromiss, och 464 hafva arbetarne låtit förfalla af sig sjelfva. I 1,941 fall hade arbetarne genom sin strejk lyckats genomföra en förhöjning i aflöningen, i 3,746 var aflöningen före och efter strejken densamma, och i 441 fall hade en reduktion i aflöningen blifvit följd af strejken. Genom 2,058 strejker sökte arbetarne få arbetstiden förkortad. Genom samtliga under årets lopp inträffade strejker förlorade arbetsgifvarne 481,524 dollars och arbetarne 1,389,164 dollars. Af samtliga strejker genomfördes 5,566 fullständigt, 169 delvis, 465 afgjordes till arbetarnes skada och 58 voro oafgjorda, då årsberättelsen afslutades. I strejkerna deltog inalles 93,984 personer.

Af det ofvan anförda synes till fyllest, huru litet arbetarne vunnit med sina arbetsinställelser och hvilka ofantliga uppoffringar i ekonomiskt hänseende gjorts utan särdeles stora fördelar. Sant är att arbetsgifvarne äfven lidit af arbetarnes strejker, men i vida mindre grad än arbetarne. Må man då ej så mycket förundra sig öfver att arbetarne sluta sig, om äfven med en viss försigtighet och misstro, till socialisterna, som äro de enda, som låtsat göra arbetarnes sak till sin egen.

Hvad böra de konserverande samhällsklasserna och hufvudsakligen statsmagterna i alla kulturländer göra för att beträffande arbetarefrågan leda den på bättre vägar och hindra densamma att öfvergå till en lekboll i socialisternas händer för att befordra deras samhällsomstörtande ändamål? Mig synes detta på ett tillfredsställande sätt endast kunna ske genom att spränga föreningsbandet mellan socialister och arbetare genom att förhindra de förra att offentligt predika våld, mord och öppet motstånd mot myndigheterna m. m. d. samt sprida

¹⁾ Se: Die Theilung des Geschäftsgewinns zwischen Unternehmern und Angestellten. Von N. P. Gilman. Übersetzt von L. Hatscher. pag. 38—39.

²⁾ Se: tidningen *Stockholms Dagblad* för den 16 december 1891.

af dessa samhällsvådliga läror öfver landet genom den periodiska pressen, hvarvid borde tillses att, om bestående lagar och författningar ej finnas nog mäktiga att hindra detta ofog, statsmagterna ytterligare derom lagstifta.

Hvad arbetarne beträffar, böra nyss ofvannämnda myndigheter, biträdda af alla samhällets konserverande klasser, söka på ett rättvist och tillfyllestgörande sätt tillgodose arbetarnes *billiga* fordringar och befordra deras bästa.

Men — hör jag mången fråga — hvilka äro då arbetarnes billiga fordringar eller önskningsmål, hvilka samhället både kan och bör tillgodose? De kunna sammanfattas i de tre orden *bröd, upplysning, rösträtt*, ord af stor vidd och djup betydelse, hvarför det må tillåtas mig att närmare förklara desamma.

Med *bröd* innefattas hvad till det dagliga lifvets uppehälle och nödtofr hörer och som, der det ej genom arbetarnes nu betingade aflöning kan åstadkommas så tillräckligt, som rättvisa och billighet påkalla, torde böra söka åstadkommas genom kloka och välbetänkta åtgärder, genom statsmagternas och de lyckligare lottade samhällsklassernas förenade bemödanden. De till lifvets uppehälle erforderliga behofven innefattas i *underhåll, beklädnad* och *bostad* för arbetaren med hustru och barn.

Hvad nu främst underhållet beträffar, så säger det sig sjelf, att detta hufvudsakligen bör bestridas af arbetarens lön. Men äfven här hafva statsmagterna och de lyckligare lottade samhällsklasserna ett vidt fält för sin verksamhet till arbetarnes bästa, ty lika sant som det är »att arbetaren är sin lön värd», lika säkert är att mången gång arbetslönen ej fullt motsvarar det utgjorda arbetet. Detta skulle i de flesta fall kunna rättas derigenom, att arbetaren blefve, jemte arbetsgifvaren, delaktig i arbetsvinsten, och därför har jag med mera omsorg och utförlighet utarbetat denna del af arbetarefrågan i denna motion, emedan jag är förvissad derom, att genom detta förslags antagande i verkligheten skulle de olycksbringande arbetsinställelserna i de flesta fall upphöra och socialisternas försök att bearbeta arbetaremassorna för sina samhällsomstörtande syften vara i de flesta fall fåfänga.

Det stora problemet, som bör lösas beträffande arbetarnes underhåll, är att genom kloka och väl genomtänkta åtgärder söka *öka arbetslönen* på ett rättvist och billigt sätt och söka *minska lefnadsomkostnaderna*.

I det förra afseendet kan dervid mycket åtgöras:

a. genom att i stor skala och inom flertalet industrier och

närningar vidtagas sådana åtgärder, att arbetarne få med arbetsgifvarne dela den årliga nettoarbetsvinsten;

b. att, så vidt möjligt är, genom väl inrättade skiljedomstolar beredes tillfälle, vid uppstående tvister mellan arbetare och arbetsgifvare, medla till uppgörelse i godo emellan, utan att arbetsinställelser behöfva tillgripas, och att, i sammanhang dermed, stränga lagar och administrativa åtgärder måtte förhindra och i allt fall straffa det socialistiska partiet att vid dylika tillfällen inverka på arbetaremassorna för att uppegga dem till strejker och dermed åtföljande oordningar och olagligheter.

För att minska arbetarnes lefnadsomkostnader kunna många syftesenliga åtgärder af statsmagterna och de lyckligare lottade samhällsklasserna vidtagas. Att här ingå i närmare detaljer förbjuda så väl utrymmet som ock min bristande förmåga. Men *antydningssvis* vill jag dock nämna, hvad dessa åtgärder torde böra omfatta, nemligen:

a. att så ordna lifsmedlens uppköp, att, så vidt möjligt är, alla mellanhänder undvikas, emedan desamma vanligen fördyra varorna med 20 ända till 50 procent. Enklast vore att i detta afseende organisera *konsumtionsföreningar* under arbetarnes deltagande och kontroll.

Dessa konsumtionsföreningar, som torde hafva att tacka en tysk menniskovän Schultze-Delitzsch för sin uppkomst, hafva synnerligen i Tyskland, Nordamerika och England blifvit nitiskt omfattade af arbetsklasserna. Jag skall längre ned omnämna, hvilken storslagen verksamhet herr Schultze-Delitzsch utvecklat i många andra rigtningar för att befordra de mindre bemedlade klassernas väl och bästa i flera afseenden på sjelfhjelpens olika områden.

En »sjelfhjelpande» förening i *England* är ett stort medel att uppfostra de arbetande klasserna både i stad och land genom att på ett oberoende sätt förena dem och göra dem lämpliga för den lokala sjelfstyrelsen. De »sjelfhjelpande» föreningarna började sin verksamhet för omkring 44 år sedan. Det var 1844 som den första lilla boden öppnades i syfte att dela vinsten i förhållande till de gjorda inköpens storlek. Den bodens affärskapital bestod blott af 28 pund sterling (omkring 505 kronor). Nu finnas så många sådana bodar, att i grefskapet Durham är 30 procent af hela befolkningen delegare i dem, i Yorkshire 27 procent, i Cumberland 24, i Northumberland 22½ etc. Alla dessa bodar hafva till rörelsekapital endast arbetarnes penningar, och deras affärer skötas af arbetarne sjelfva eller af f. d. arbetare, som de utsett dertill.

Vanligen grundas en dylik bod på följande sätt, vare sig det sker i stad eller på landet. En arbetare, som har inflytande öfver sina

kamrater, får höra hvad som har blifvit gjordt af andra arbetare i England eller Skottland. Han talar om saken för sina vänner, skaffar sig broschyrer och upplysningar om den och kommer slutligen öfverens med sina närmaste bekanta att de skola tillsammans sätta upp en dylik bod. För att få flere medlemmar hålles ett offentligt möte, som har till följd, att många af de närvarande teckna sig på de framlagda listorna. Då det är gjordt, insamlas penningar, så att en början kan ske. Hela systemet är baserad på endast kontanta transaktioner, och hvarje bod måste hafva kontanter att betala sin inredning, innan den börjar. Om en bod skall hållas öppen hela dagen, bör den hafva ett kapital af minst 130 pund sterling (cirka 2,350 kronor), 100 medlemmar och utsigter att kunna sälja för 40 å 50 pund sterling i veckan.

I vanliga fall behöfver det blott göras en inbetalning af omkring 1 krona 20 öre i svenskt mynt för att blifva medlem af denna »sjelfhjelpande bodförening». Man får då köpa i boden till vanliga gångbara pris de varor, man behöfver och som man måste betala kontant, ty kredit lemnas icke på några villkor. Då köpet är gjordt, ger bodföreståndaren köparen tenn- eller pappersmärken, som äro stämplade eller markerade så, att de visa huru mycket som blifvit depenseradt. Dessa märkens belopp hopsummeras vid slutet af hvarje kvartal, och det är på beloppet som köparens vinstandel i affären beror. Men han får icke ut hela den första vinstutdelningen. Han är tvungen att låta innestå $\frac{1}{4}$ shilling i veckan, till dess han är egare af åtminstone en aktie på ett pund, så att föreningen får eget rörelsekapital. Efter det han till fullo inbetalt denna aktie, har han rättighet att uttaga all blifvande vinst, som tillfaller honom. Men är han klok, så låter han den innestå i affären, som sålunda blir hans sparbank och ger honom 5 procent. Det finnes många arbetare i England, som på detta sätt genom att göra alla sina inköp per kontant hafva blifvit delegare för ända till 100 pund sterling i en dylik affär. Vid månads- och kvartalsmötena diskuteras viktiga ämnen, och då finner han att dessa föreningars konstitution är helt och hållet demokratisk. Alla äro lika; hvar och en har en röst, och ingen har mer än en röst.

Om, som ofta händer i början, icke tillräckligt kapital kan hopamlas för att hålla boden öppen hela dagen, så hålles den tillgänglig endast om aftnarne i någon af medlemmarnes hus, och då är det antingen en medlem af komitén eller hustrun till en medlem som tjänstgör som bodföreståndare. Men så snart sakerna gå bra, så hyres en riktig bod, eller man låter uppföra en sådan och engagerar en före-

ståndare, som själf också tror på själfhjelpsprincipen och är affärsman. Då boden öppnas, hållas prisen lika höga eller låga som i andra bodar. Först och främst handlas med specerier och landtmannaprodukter. Så ökas lagret med porslin, glas, borstar och dylikt. Derefter tager man itu med ett bageri, som befunnits vara bland de mest lönande affärsafdelningarna. En bod, som går bra, utvidgar ytterligare sitt lager med stoffor och skor och så bränsle. Skrädderi är också ganska vanligt, och många föreningar hafva sina egna skräddare, som göra medlemmarnes kläder. De afdelningar, som vanligen visa sämsta resultatet, äro tygbranschen och slagteriet.¹⁾

De kooperativa föreningarna i England höllo i början af maj månad förlidet år sin årskongress i Lincoln. Ur den årsberättelse, som dervid upplästes, må här meddelas följande:

Den årliga omsättningen har på de sista tjugufem åren stigit från 4 millioner pund sterling till 28 millioner, medlemmarnes antal från 175,000 till en million. Föreningarna hafva qvarnar, hvilkas årliga produktion representerar ett värde af 2 millioner pund sterling. De på kooperativ princip grundade mejerierna i Irland göra utmärkta affärer. Märkvärdigt nog, hafva de kooperativa föreningarna vunnit minst terräng bland arbetarebefolkningen i London, Liverpool, Birmingham och andra stora städer. Mest blomstra de i Lancashire och West-Yorkshire samt i Northumberland, Durham och Cumberland. I största delen af England och Skotland finnas emellertid ännu inga kooperativa föreningar.

Hvad beträffar *Nordamerikas förenta stater* äro konsumtionsföreningarne derstädes mycket utbredda och de siffror, som Mr George Jacob Holyake anför, äro mycket talande.

Enligt denne sagesman har antalet medlemmar af samtliga konsumtionsföreningar i Amerika vuxit från 90,000 år 1862 till 340,000 år 1872 och 640,000 år 1882. Aktie- och lånekapitalet steg under samma tid från 2,250,000 dollars till respektive 16,790,000 dollars och 40,000,000 dollars. Den årliga försäljningen uppgick samtidigt från 11,750,000 dollars år 1862 till 65 millioner dollars år 1885 och vinsten från 830,000 dollars till 10 millioner. Samma är förhållandet med verkstäder, landtbruk, qvarnar och en-groshandeln. Den årliga omsättningen af hela föreningsväsendet uppgår till mer än 125 millioner dollars.²⁾

¹⁾ Se tidningen *Svenska Dagbladet* för den 31 oktober 1888.

²⁾ Se tidningen *Stockholms Dagblad* för den 3 december 1886.

Den, som vill närmare studera hvad i *Tyskland* kunnat åstadkommas i och för arbetarnes sjelfhjelp, med understöd af landets styrelse i lagstiftnings- och administrativ väg, bör läsa hvad Schultze-Delitzsch och hans anhängare derom offentliggjort.¹⁾ Men här må dock ett par exempel bland hundrade anföras på de stora fördelar dylika föreningar kunna åstadkomma. Spar-, konsumtions- och byggnadsföreningen i Lüdenschild, tillhörig fabriksföreningen P. C. Türck, har offentliggjort sin senaste årsberättelse af år 1890.

Ifrågavarande förening hade år 1864 93 medlemmar, år 1874 290, år 1884 496 och år 1890 760 medlemmar. Föreningens varuomsättning hade ett penningevärde af 114,092 tyska riksmark, deraf nettovinsten utgjorde 10,639 mark. Föreningen var i stånd att till sina delegare utdela på hvarje riksmark inköpta varor 9 pfennige²⁾ i dividend. Delegarnes i föreningen insatta kapital utgjorde 225,804 riksmark, deraf årsräntan utgjorde 8,164 riksmark, hvartill kommo 540 riksmark sparpremier. Af delegarne hade innestående i sparpenningar:

147 personer	hvardera	intill	30	mark
145	d:o	d:o	30—75	d:o
145	d:o	d:o	75—150	d:o
149	d:o	d:o	150—300	d:o
42	d:o	d:o	300—450	d:o
32	d:o	d:o	450—600	d:o
45	d:o	d:o	600—900	d:o
28	d:o	d:o	900—1,500	d:o
14	d:o	d:o	1,500—2,100	d:o
8	d:o	d:o	2,100—3,000	d:o
2	d:o	d:o	3,000—4,000	d:o
2	d:o	d:o	4,000—5,000	d:o
1	d:o	d:o	mellan 5 och 6,000	d:o

År 1864 hade endast 2 delegare öfver 75 riksmark sparpenningar.³⁾

Från Stuttgart meddelades den 19 juli 1891⁴⁾ rörande de syd-tyska konsumtionsföreningarnes förbundsdag, att dessa föreningar, som numera omfattade Bayern, Baden, Würtemberg, Pfalz och Elsass, firade sin 25-åriga tillvaro. Följande medlemmar räknade dessa föreningar:

¹⁾ Hvaribland: Vorschuss- und Creditvereine als Volksbanken. Praktische Anweisung zu deren Gründung und Einrichtung. Von Schultze-Delitzsch. Leipzig 1867.

²⁾ En Riksmark = 90 öre; 10 Pfennig = 9 öre.

³⁾ Se tidningen *Frankf.-Journal* för den 6 juli 1891.

⁴⁾ Se tidningen *Frankf.-Journal* för den 20 juli 1891.

Württemberg	12,000 personer
Pfortzheim	} 23,000 d:o
Kaiserlautern	
München	
Stuttgart	7,400 d:o

De 32 föreningar, som tillhöra förbundet, hade förlidit år en nettovinst af 870,000 riksmark, och dividenderna varierade mellan 20, 4 och 5 procent. Den största kontingenten, tillhörande konsumtionsföreningarnes förbund, utgjordes af fabriks- och grufarbetare (8,300), tjänstemän och lärare (3,400), handverkare (2,100), lägre tjänstemän (1,800); det minsta antalet utgjordes af landbrukets arbetare.

Sverige har äfven gjort försök med konsumtionsföreningar, men några bestämdare upplysningar derom har jag ej lyckats erhålla. Endast för en vid Rörstrands porslinsfabrik varande dylik förening, stiftad år 1881 med ett inbetaldt rörelsekapital af 8,300 kronor, innehålla tidningarne följande uppgifter för affärsåret 1890: ¹⁾

Rörstrands arbetares handelsaktiebolag hade den 31 december en tillgång af 15,647 kronor 50 öre. Skulder voro 8,430 kronor 12 öre. Tillgångar utöfver skulder sålunda 7,217 kronor 38 öre.

Bolagets omsättning under förra året hade varit 58,020 kronor 53 öre, hvaraf nettobehållningen utgjorde 893 kronor 98 öre.

Nyligen har äfven bildats i Vestergötland ett dylikt bolag. Enligt en uppgift i tidningen »*Nya Dagligt Allehanda*» för den 15 december 1891 har organiserats

Skara arbetares handelsaktiebolag, på ansökning af P. J. Johanson m. fl. Bolaget, hvars styrelse har sitt säte i Skara, har till ändamål att genom idkande af handel, förnämligast med lifsförnödenheter, tillhandahålla arbetarne derstädes varor till möjligast lägsta pris. Aktiekapitalet skall utgöra minst 4,000 kronor och högst 25,000 kronor.

Visserligen finnes i handboken Svenska aktiebolag 1888 (af d:r W. Kôersner) en redogörelse under IX:de gruppen för Magasins-, Handels- och Hushållsförenings aktiebolag, deraf de s. k. handels- och konsumtionsaktiebolagen uppgå till ett antal af 115 med ett inbetaldt minimikapital af 1,217,059 kronor. Men beklagligen saknas alla upplysningar om med *Handels*-bolagen menas sådana bolag, der konsumenterna äfven äro delegare, eller om delegarne endast äro handelsidkare, då de äro att räkna till de *Mellanhänder*, som just oskäligen fördyra

¹⁾ Se tidningen *Nya Dagligt Allehanda* för den 26 juni 1891.

varorna för konsumenterna. Äfven saknas alla underrättelser om *resultaten* af dessas bolagsverksamhet.

Bland de här ofvan nämnda bolagen finnas endast 14 *arbetarekonsumtionsföreningar* eller bolag, med ett sammanlagdt inbetaldt rörelsekapital af 111,530 kronor.

Jag hade här ofvan lofvat att lemna några närmare underrättelser om den storartade verksamhet, som den arbetarevänlige *Schultze-Delitzsch* ådagalagt för att bereda arbetarne fördelar genom sjelfhjelp på mångfaldiga ekonomiska områden. Nedanstående uppgifter, hemtade ur en af våra dagliga tidningar ¹⁾, lemna derom en sammanträngd bild, äfvensom öfver den spridning hans arbetarevänliga inrättningar rönt uti åtskilliga länder:

Sjelfhjelpsföreningar.

Det var den bekante *Schultze-Delitzsch*, som väckte frågan om sjelfhjelp i Tyskland. Född 1814, se vi honom redan 1841 som justitiarius och sju år senare som medlem af nationalförsamlingen i Frankfurt. Det är ganska säkert, att hans första sträfvanden gälde medelklassen; men då han började var den egentliga arbetarefrågan ej heller så framskjuten som nu.

År 1850 lade *Schultze* grunden till de omfattande associationer, som han senare kallade till lif, genom sin kredit- och förskottsförening. Dennas ändamål var att skaffa den mindre handtverkaren de nödiga medlen för att kunna upptaga konkurrens med storindustrien. Derpå följde råstoff-föreningen, som åsyftade inköp en gros af de nödvändiga råämnena och försäljning af dem en détail till medlemmarne efter inköpspris. Så kom en konsumtionsförening för massinköp af lifsmedel, hvilken baserades på samma grunder som den föregående, och der arbetarne sjelfva sålunda kunde vara med. Hans verktygs- och maskinassociation hade till ändamål att skaffa medlemmarne billiga maskiner eller att uthyra sådana till dem. En annan organisation afsåg att anskaffa gemensamma magasin och försäljningsställen, hvarest medlemmarne kunde utställa sina alster till försäljning. En förening för inköp af arbetsmateriel utom de egentliga råämnena upprättades likaledes. Vidare en byggnadsförening för anskaffande af billiga bostäder. Och slutligen skapade han produktionsföreningar, hvarigenom arbetarne sjelfva kunde producera i stort och konkurrera med de stora firmorna.

Af andra länder har särskildt Italien upptagit *Schultze-Delitzsch's* sparkassor. Det är *Luzzati*, som varit den ifrigaste förkämpen härför.

¹⁾ Se tidningen *Svenska Dagbladet* för den 29 september 1891.

Före hans tid fanns blott en sparbank i Venedig (inrättad 1822), en i Milano (från 1823), med ett kapital af 30 millioner samt depositioner på 300 millioner lire, en i Turin, Genua och Siena samt vidare ett par sparbanksafdelningar under bankerna i Neapel och Rom; genom Luzzatis ansträngningar funnos vid slutet af år 1883 ej mindre än 316 sparkasseinstitutioner. Detta antal är storartadt när man tar hänsyn till, att arbetslönen är så jemmerligt liten i det sköna Italien. Men allmogen är sparsam, i synnerhet på landet, då det är hvarje italiensk jordbruksarbetares mål att komma i besittning af ett stycke egen jord.

Hvad *Frankrike* beträffar, står sjelfhjelpen der på en ytterst låg ståndpunkt. Arbetareförmännen hafva blott haft intresse för politik, och arbetarne hafva kommit in i den politiska hvirfveln utan att deras ekonomi derigenom förbättrats. I sin bok *La liberté du travail, l'association et la démocratie* klagar professorn i statsekonomi vid Collège de France Baudrillart i starka ordalag öfver sjelfhjelpens förfall. År 1848 funnos i Frankrike 56 produktionsföreningar af arbetare, men af dessa hafva senare 42 gått under. Han antager dock, att vid slutet af 1861 funnos halft-annat hundratal sjelfhjelpsföreningar af olika slag, kredit-, produktions- och konsumtionsföreningar.

Omkring fyra år senare räknade Paris 45 kreditföreningar, deribland *Crédit au Travail*, hvilkas uppgift var att lemna lån åt de kooperativa föreningar, som fortfarande bestodo, och att lemna pekuniärt stöd åt nya sådana. De fack, som särskildt försökt sig med produktionsföreningar, voro smederna, timmermännen, byggnadssnickarne, målarna, skomakarne, skräddarne och jerngjutarne; deras ställning var dock alltid medelmåttig för att ej, åtminstone hvad några af dem beträffar, säga tvifvelaktig. De politiska tilldragelserna år 1871, då arbetarne fingo tjena till kanonföda, vände naturligtvis upp och ned på de franska arbetareförhållandena. Det måste utöfva en förlamande inverkan på den franska arbetareverlden, att omkring 100,000 parisiska arbetare dels föllo för preussarnes kulor, dels deporterades. Efter denna katastrof vände sig arbetarne till statssocialismen, och nu utgöra arbetarebörserna de franska arbetarnes förnämsta stöd.

I *England* höllo detta lands konsumtions- och produktionsföreningar sin senaste kongress i maj. Inemot 1,600 föreningar med något öfver en million medlemmar voro der representerade. Föreningarnas samlade aktiekapital uppgick till 250 millioner kronor, medan varuvärdet uppgick till omkring 100 millioner kronor. Omsättningen hade under det gångna året utgjort 800 millioner kronor eller 50 millioner kronor mer än näst föregående år. Som ett ytterligare bevis för

föreningarnas framåtgående anfördes, att medlemmarnes antal stigit med 60,000 personer och aktiekapitalet med 20 millioner kronor.

Men utom dessa blomstrande sjelfhjelpsföreningar finnas i England så kallade Friendly Societies.

Friendly Societies äro understödsföreningar, som gifva sina medlemmar pekuniär hjälp vid sjukdomsfall, dödsfall, arbetslöshet, resor o. s. v. De finnas så väl i städerna som på landet. Redan i början af förra århundradet funnos en del af dem; så stiftades t. ex. skomakarnes Friendly Society i Newcastle år 1719. År 1863, då Gladstone ville reformera dem genom att draga dem till statssocialismen, beräknades deras antal till 20,000 med 6,000,000 medlemmar och ett kapital på omkring 400 millioner kronor; Leon Say beräknar dem 1884 till 28,000. När föreningarna med något band äro bundna vid statssocialismen, så består detta deri, att de genom olika lagar, bland annat af 1875, tillförsäkras vissa förmåner, så framt de låta inregistrera sig vid den offentliga registraturen; de erhålla nemligen derigenom frihet från stämpelavgift och rätt att placera sina kapital i statskassan mot en ränta af 3 procent samt vidare några förmåner i rättssaker. Friendly Societies hafva här tagits med under sjelfhjelpsföreningar, både därför att statens understöd är så litet, och särskildt därför att ett mycket stort antal af dem, i synnerhet i Skotland, icke låtit inregistrera sig. I Tyskland deremot stå sjukkassor, olycksfallsförsäkringar och åldersunderstöd enligt princip under statens kontroll.¹⁾

b. Ett annat verksamt medel att skydda arbetarne mot otillbörliga prejerier i och för anskaffandet af de nödvändigaste lefnadsförmånerheterna är att åter införa de intill medlet af innevarande århundrade vanliga *Lifsmedels-taxor*, som sedan flera århundraden brukade uppgöras och utfärdas af de större städernas myndigheter, till efterrättelse såväl för konsumenter som ock för producenter. Under 18:de och 19:de seklen utfärdades och trycktes dessa lifsmedelstaxor för hvarje månad. Dessa taxor upphörde att i Stockholm utkomma år 1847.

Nämnda lifsmedelstaxor omfattade endast artiklarne bröd, öl och dricka samt allehanda köttvaror. Alla dessa för städernas arbetsklasser så viktiga födoämnen skulle vara fullgoda och afyttras till viss vikt för i taxorna bestämdt pris. Om handelsmannen eller den försäljande näringsidkaren bröt emot taxan, underkastades han 3 gånger böter, som hvarje gång fördubblades, och 4:de gången »förlorade han sin borgerliga näring».

¹⁾ Se *Svenska Dagbladet* för den 29 juli 1891.

Hvarför dessa för konsumenterna så nyttiga taxor afskaffades känner jag icke; men säkert är, att de skyddade konsumenterna mot prejeri och godtycklig behandling. Bevisen dertför öfverflöda här som ock i främmande länder, synnerligen hvad *brödet* beträffar, som ej hvad priset beträffar rättar sig efter spannmålsens eller mjölets pris, och, ofta utan alla giltiga skäl, stundom förminskas otillbörligt. Och i samma stad har, vid undersökningar härom, befunnits, att brödets *pris* skilt sig 30 à 40 procent hos olika bagare, och lika så brödets *vigt*.¹⁾

Rättelse härutinnan skulle lätt kunna åstadkommas på administrativ väg, genom lifsmedelstaxors införande å de nödvändigaste lifsmedlen.

För att kunna åt de talrika arbetaremassorna bereda tillfälle att

¹⁾ År 1880 lät tidningen *Dagens Nyheter*s redaktion (se nämnda tidning för den 16 november 1880) verkställa en undersökning hos flere brödförsäljare och bagerier uti hufvudstaden, rörande de allmänligen köpta brödsorter, hvarvid prisskilnaden utgjorde för:

Rågbröd af osiktadt mjöl, bakadt med surjäsning eller s. k. ankarstockar	19	procent.
Rågbröd af mer eller mindre siktadt mjöl, sötsura så kallade limpor	12	„
Bullar af finaste siktadt rågmjöl, ej sura eller sötsura	20	„
Hvetebröd, så kallade franska bröd	38	„
Hvetebröd, så kallade smörbröd eller kungsbröd	26	„

För år 1886 den 5 februari innehöll tidningen *Aftonbladet* en redogörelse öfver de vanliga brödsorterna i hufvudstaden, hemtag från den undersökning Stockholms helsovårdsnämnd låtit verkställa af 54 olika prof på spisbröd från nästan lika många bagerier, samt af 13 olika prof på sura limpor, hvarvid sig visade: att i *spisbrödet* det föga närande kliet var inmängdt från 10 ända till 49 procent, och att priset på 1 lispund spisbröd vexlade mellan 2 och 3 kronor.

Sura limpor vexlade i pris per 1 kilo mellan 16 och 29 öre.

År 1880 (se *Dagens Nyheter* den 28 december 1880) såldes per lispund helskrädt knäckebröd i Piteå 75 öre billigare och spisbröd 20 à 40 öre billigare än i Stockholm.

Tidningen *Stockholms Dagblad* för den 4 september 1891 innehåller följande:

»Hvad förtjena bagarne på haussen af råg- och mjölpriset?

En af Köpenhamns mera bekanta yrkesmän skrifver härom till en dansk tidning:

Då spannmåls- och mjölprisen stego, begynte bagarne sätta upp brödprisen, något som man naturligtvis ej må undra öfver. Fem öre den ena dagen, 10 öre den andra och 15 öre den tredje dagen. Från 58—60 öre steg priset rasht till 80—85 ja ända till 90—95 öre. En ensam bagare dref t. o. m. upp det så högt som till 1 krona 10 öre.

Då stod mjölet i kronor 13:25 per 100 skålpund, men nu ha prisen fallit betydligt, och sista noteringen var kronor 10:25 per 100 skålpund. Men fastän mjölet blifvit kronor 6:50 billigare per 200 skålpunds-säck, hålla bagarne ännu samma höga brödpris! Man förstår lätt, hvilka summor de skola förtjena.

Ett större bageri i Köpenhamn har öfver 53 kronor netto per dag, och ett annat, i hvilket arbetas både dag och natt, tager in en nettosumma af omkring 142 kronor om dagen, hvilket vill säga detsamma som 50,000 kronor om året vid pass, i fall det så skall fortfara. En vacker behållning i sanning, men för stor i dessa svåra tider!»

genom tillvaratagande af den tid de hafva öfrigt från det yrkesmessiga arbetet väl använda nämnda öfverloppstid, finnes väl intet så lämpligt som att använda densamma på idkande af hemslöjd i alla rättningar, och hvarigenom de för *beklädnad* och *bohag* skulle göra en årlig vinst af flera millioner kronor. *Hemslöjden* var, åtminstone nationalekonomiskt taget, fordom af långt större betydelse än hvad den är i vår tid med dess utvecklade fabriksindustri och kommunikationer.

Nära nog öfver allt, åtminstone på landsbygden, sysslade familjens såväl manliga som qvinliga medlemmar med att förfärdiga arbeten, hvaraf de sjelfva hade behof personligen inom hemmet och för jordbruket eller ock till försäljning. Numera har härutinnan en genomgående ändring uppstått, i det att på många orter den uråldriga hemslöjden nära nog spårlöst försvunnit, under det deremot på andra orter densamma tagit form af en slags fabriksindustri med åtföljande mer eller mindre utsträckt arbetsfördelning.

Konungens befallningshafvandes femårsberättelser lemna ganska ytliga underrättelser rörande hemslöjden i de olika länen, och denna ytlighet är *mycket* att beklaga, emedan den stora allmänheten beröfvas möjligheten att bedöma denna viktiga fråga. Fullständigare upplysningar härom lemna då 1882 års tullkomité i dess betänkande af den 18 februari 1882, der på sidorna 24—36 hemslöjden ganska grundligt behandlas. Men dessa upplysningar gälla endast en kortare tid, och för tiden före och efter sagda år famlar forskaren beträffande denna fråga i ett nära nog egyptiskt mörker.

Det vore sannerligen i sin ordning att statsmagterna togo denna fråga om händer och icke endast grundligt undersökte dess tillstånd under förra och intill närvarande tider, utan äfven sökte gynna och uppmuntra densamma. Enligt sammandrag af Sveriges officiella statistik för år 1890 torde personer, som kunde hafva fördel af att idka hemslöjd, lågt taget kunna beräknas till 1 million personer, hvilket om hvar och en af dem endast skulle kunna genom sagda slöjd, välvilligt uppmuntrad och understödd, vinna årligen 20 kronor *mera*, än hvad den nu inbringar, skulle förbättra de arbetande klassernas ekonomiska tillstånd årligen med minst tjugu millioner kronor.

Att vår hemslöjd går tillbaka men ej framåt, derom bära flera yttranden i 1882 års tullkomité vitsord. Mest talande är förhållandet med den delen af väfnadsslöjden i Elfsborgs län, som afses för försäljning och som år 1882 ej värderades till mer än 2,500,000 kronor, då den förut angafs till 4,600,000 samma mynt. Bland hela landets till försäljning afsedda hemslöjdsalster uppnå endast ifrågavarande

slöjdprodukter ett försäljningsvärde af 100,000 eller mera under ett helt år från 7 orter nemligen:

Bikupor från Östuna socken och Stockholms län	400,000	kronor.
Möbler från Lindome och Elfåkers socknar, Hallands län	135,000	”
Smide från Vesternerikes fögderi Örebro län	100,000	”
Stolar från Östervåla socken, Vestmanlands län	125,000	”
Väfnader från Elfsborgs län	2,500,000	”
Väfnader (lärift) från Vesternorrlands län	250,000	”
Yllevaror (stickade) från Höks härad, Hallands län...	125,000	”

Alla öfriga 44 orters till försäljning afsedda hemslöjdsalster representera endast ett försäljningsvärde år 1880 af 191,100 kronor.

Hemslöjden har icke allenast ett stort inflytande på förbättrandet af arbetsklassens inom landsbygden ekonomiska tillstånd — den har, så utvecklad, som jag ofvan antydtt, ett må hända ändå större värde på arbetsklassens *sedliga* lif och familjeförhållanden. Den, som framlefvat några år under vintertiden på landet, vet nog till fyllest, att, med den föga utveckling hemslöjden å de flesta orter för närvarande har, landsbygdernas jordbruksarbetare, som utgöra i vårt land största massan af arbetsklassen, efter slutadt 6 å 8 timmars göromål, eller så länge dagen varar, intet annat har att göra än sofva, eller sysselsätta sig i hemmet eller utomhus med spel, dans eller dryckenskap på utskänkningsställen, eller må hända, såsom varande det värsta af allt, åhörande af vilseledande föredrag af kringresande predikanter, som tilltro sig förstå och utlägga eller fördöma våra religionsläror, eller uppmana till strejker, uppror, vårdshandlingar m. m. d. enligt de samhällsupplösande partiernas orimliga framtidshägringar. Huru många millioner kronors loflig arbetsvinst förlösas ej härigenom; huru slappas och förstöras ej hemlif och familjeband och sköflas ej helse, kroppslig och andlig, och ruineras ett annars må hända tryggt ekonomiskt välstånd!

I sammanhang med utveckling af hemslöjden i landsorterna, är frågan om återupplifvandet af de *nationella klädedrägterna* af en icke obetydlig vikt. Den som är gammal har haft tillfälle jemföra, huru våra vackra, pittoreska nationaldräkter allt mera försvunnit i vissa landskap och blifvit ersatta af utländska eller inhemska fabrikat af tvifvelaktig smak och högst bräckliga beståndsdelar. De fordna nationella dräkterna voro deremot tillverkade uti hemmen, starka, varaktiga och nyttiga för helsan, samt ståtliga och smakfulla att skåda.

För återinförande af dessa inhemska nationella dragter skulle mycket kunna göras genom exemplets magt från de lyckligare lottade klassernas sida; genom premier, modeller och beskrifningar m. m. d. Äfven torde, genom enig samverkan inom de högre ställda klasserna, den nu så väl ekonomiskt som sedligt ruinerande *modegalenskapen* kunna, om ej till alla delar botas, dock hållas inom tillbörliga gränser och ej, såsom nu är att befara, förstöra hela arbetsklassens kvinnopersonal.

Bostaden är den tredje afdelningen af önskemålen, beträffande arbetarnes ekonomiska förhållanden, och utgör denna fråga må hända en nog vigtig del af deras så väl ekonomiska som ock moraliska välbefinnande, för att ej här kunna med tystnad förbigås.

I alla större städer med utvecklad fabriksindustri äro arbetarnes bostäder i det stora hela uti ett högst beklagligt tillstånd i afseende på sundhet, utrymme och skydd mot klimatet, och detta är af väsentligen menlig inverkan på befolkningens moraliska och fysiska helsa och medelbart på dess fysiska tillstånd. År 1865 nedsatte myndigheterna i Göteborg en komité för undersökning af pauperismen i Göteborg och dess orsaker. Den skildring denna komité gör på arbetarnes bostäder ¹⁾ är af sorglig beskaffenhet och har ännu mörkare motstycken i flertalet af våra kulturländers fabriks- och större städer.

»De bostäder, som i allmänhet innehafvas af arbetsklassen» — säga nämnda komiterade — »äro ofta lägenheter i gamla, bofälliga, upprötta trähus, antingen sjelfstände eller liggande på gården till någon nyare, bättre byggnad. Vinden spelar här in genom otäta fönster, dörrar, som ej kunna stängas, och de murkna väggarne. Golfven äro i öfre våningen öfver ett brygghus, vedbod eller dylikt, dragiga och kalla, på nedra botten alltid upprötta, ofta fuktiga af väta, som vid regn eller töväder suger sig in i fogningarna mellan de gamla bräderna i tak och väggar, och från gården rinner ned och stannar under byggnaden. Eldstäderna röka oftast in. Vid köld förslår intet bränsle att skaffa tillräcklig värme, och denna måste hållas sorgfälligt inne medelst noga tillstoppande af hål och springor med trasor, som i sin mån bidraga att göra den förut osunda luften ännu osundare och detta ju mera, desto bättre det lyckas att härigenom utestänga den yttre kalla luften. Köld, rök, fukt och osund luft äro således här de vanliga olägenheterna. Källarrummen äro nästan utan undantag mörka, fuktiga och osunda. Fönstren ligga i jemnhöjd med, eller obetydligt

¹⁾ Se: H. Wallqvist: Bostadsförhållandena för de mindre bemedlade i Göteborg. Studie sommaren 1888.

öfver gatans eller gårdens nivå. Vattnet rinner flerstädes från gård eller gata ned för trapporna och in i rummet eller tränger in mellan muren och väggens möjliga panelning. De med gatsmuts betäckta fönstren, inåt gården ofta vettande åt en närstående vägg, insläppa, i synnerhet vintertid, en högst otillräcklig dager. En viss unkenhet vidlåder alltid luften i dessa rum. Grundvatten står högst sannolikt under golfven, som ofta äro fuktiga. I dessa källarrum äro invånarne sällan friska. Männen, som hafva sitt arbete ute, lida jemförelsevis minst, mera kvinnorna, som plågas af reumatiska åkommor, kroniska bröstsjukdomar, bleksot m. m., *mest* barnen. I mörker, fukt och smutsiga trasor uppväxer här ett uselt slägte af bleka, pussiga, med skrofler, tuberkler, engelsk sjuka (rachitis) och chroniska tarmkanal-sjukdomar behäftade barn.»

Detta är, i allmänna drag tecknad, arbetarebostäderna i de flesta större städer. Och huru sammanpackade bo der arbetarne med hustru och barn och främmande inlogerare, för att minska hyresomkostnaderna?

Härom nämner Wallqvist i sitt arbete om bostadsförhållandena för de mindre bemedlade i Göteborg: »I allmänhet äro dessa bostäder öfverbefolkade. I en egendom, bestående af ett större hus åt gatan och ett mindre åt gården, bodde i det förra 122 personer i 21 lägenheter och i det senare 78 personer i 14 lägenheter, tillsammans 200 personer i en gård. I en annan mindre egendom, bestående af 2:ne mindre hus vid en omkringbyggd, trång och smutsig gård, funnos 92 personer i 20 rum, de flesta små. Bristen på ett tillräckligt antal dugliga boningar för billigt pris, dyrheten af lifsmedel och bränsle i förhållande till arbetsförtjensten, den fattigare klassens okunnighet och oklokhets samt äfven bristande sinne för snygghet och ordning m. m. alstra i förening den öfverbefolkning inom den lägre klassens boningar, som är ett i alla större samhällen öfverklagadt och i både moraliskt, sanitärt och ekonomiskt afseende viktigt ondt.»

De ekonomiska uppgifterna äro jemförelsevis få. Hyran synes hafva varit 6—7 kronor i månaden för ett spisrum och 8—10 kronor för 1 rum med kök.

Den fattige får ej blott betala för hög hyra, han blir äfven sjuk i sitt usla hem; hans ekonomiska existens rubbas, hans egendom pantsättes, hyran kan ej betalas och värden uppsäger familjen. Klädda i trasor och medförande endast några smutsiga bylten, familjens sängkläder, få dessa fattiga husrum hos andra lika fattiga. I dessa bostäder uppväxer ett svagt, sjukligt och kortlifvadt slägte, som, odugligt till

ett kraftigt kroppsarbete, i stället anlitar de lättare förvärfsmedel, som i städerna florera.

Följande beaktansvärda yttrande af en af hufvudstadens dagliga tidningar ¹⁾, behandlar arbetarebostadsfrågan både från helsovårdens och ekonomisk synpunkt, och framlägger bevis på huru stora uppförringar både myndigheter och enskilde gjort för att åstadkomma en förändring till det bättre i detta afseende.

»De statistiska arbeten om inflyttandet af den sociala ställningen på medellifslängden, som under de sista årtiondena på flera håll sett dagen, uppvisa alla ett gemensamt resultat: att *dödligheten* inom kroppsarbetarnes klass är oproportionerligt större än bland de mera välmående. Så t. ex. har man i England funnit, att de högre klassernas medelålder går till omkring 44 år, medelklassens till ungefär 25 och — arbetsklassens till blott 22 år. Socialistledarne hafva också genast varit redo att begagna dessa tal till politiska agitationer. De kunna dock med större skäl användas till andra och bättre ändamål. De hänvisa nemligen till ett fält, som måste blifva ett af hygienens viktigaste: att söka förlänga människans lif. Men då blir det ock angelägnast att söka göra det längre hos de klasser, der det ännu är kortast!

En åtgärd i denna riktning är försöket att *förbättra arbetareklassens bostäder*. Bristen på goda arbetarebostäder — isynnerhet i de större stadssamhällena — faller genast i ögonen, när man söker att förbättra de lägre samhällsklassernas helsovårdsförhållanden. Som förhållandena nu äro, bo dessa klasser för tätt tillsammans, och det dess tätare, ju sämre deras ställning är. Och ju flera packas samman, dess sämre blir luften i bostadsrummen. Ett egendomligt intryck gör i detta hänseende en i Pest uppgjord statistik för åren 1872—75 samt omfattande ej mindre än 45,000 dödsfall bland personer öfver 5 år: der hvarest blott 2 personer bodde tillsammans i ett rum, uppgick medellifslängden till 47 år; der 3—5 sammanbodde, till 39; der 6—10 funnos till 37, samt der mer än 10 personer voro inhysta i samma rum till blott 32 år. Dylik statistik finnes från flera håll, bland annat Kristiania, och är nog icke utan sin stora betydelse. En annan följd af denna sammanpackning är, att de smittosamma sjukdomarne mycket lättare utbreda sig bland de fattige. Dertill bebo dessa ock just de lägenheter, som hafva minst af ljus och luft samt äro kallast och fuktigast. De äro naturligtvis de billigaste. Så hade 1880 hela 25 procent

¹⁾ Svenska Dagbladet för den 6 oktober 1891.

af Leipzigs befolkning sina fönster uteslutande rigtade mot bakgårdarne. Deraf blir ej mycket solljus och frisk luft!

För att kunna göra arbetarnes bostäder bättre, fordras först och främst en lämplig lag *angående byggnaders beskaffenhet* samt motsvarande *helsovårdsåtgärder*. En dylik lag bör innehålla sådana bestämmelser, som att oren fyllning icke får begagnas att höja gators och byggnadstomtens nivå (såsom t. ex. skett med träsket öster om Roslagstorgsgatan m. fl.); att nybyggnad på förut obebodd tomt bör hafva sin höjd i bestämd proportion till gatans bredd; att god tillgång på godt dricksvatten finnes samt att skölvatten och affallsämnen icke behandlas på ett helsofientligt vis; att gammal golffyllning icke får användas i nyuppförda hus; att bekvämlighetsinrättningarna göras ändamålsenliga; att rummen ej göras för låga och små o. s. v.

En annan olägenhet, som lagen och dess väktare böra söka motverka, är *bostädernas öfverfyllnad*. Vissa helsovårdsförordningar, t. ex. i England och Norge, medgifva myndigheterna rätt att begränsa innevanarnes antal i arbetarebostäder, logishus, hyreskaserner m. fl. samt bestämma t. o. m. ett minimi-kubiklufttrum för barn och vuxna från 4,25—8,5 kubikmeter. I Paris förbjuder en polisförordning uthyrande af möblerade rum, der ej hvar vuxen person får en luftkub af minst 14 kubikmeter. På vissa ställen i Tyskland söker man hindra s. k. logerares hopande hos de fattiga, genom bestämmelser deremot i hyreskontrakten, hvilket ock har sin särskildt sedliga betydelse.

Återstår så det stora spørsmålet om *byggandet af goda och billiga arbetarebostäder*. För att med fog och utsigt till verkligt gagn kunna lagstifta och tillämpa erforderliga helsovårdsåtgärder till arbetareklassens fromma måste man finna en utväg, hvarigenom man undgår att blott fördyra arbetarebostäderna eller minska tillgången derpå. Då återstår nästan intet annat än att — bygga. Men — hvem skall bygga? Staten, kommunerna, den enskilde eller arbetarne sjelfva? Härom äro åsigterna ytterst olika. Emellertid torde väl i viss mån staten, men framför allt *kommunerna* få träda emellan för att komma till något positivt resultat. Så har ock redan skett på många håll, t. ex. i Florens, som garanterat ett bolag för byggande af arbetarebostäder ränta och amortering af kapitalet; Milano har för samma ändamål skänkt en stor byggnadstomt; Lüttich har anlagt gator, vatten- och kloak- samt belysningsledningar till arbetarebostäderna; Lille garanterar bolaget 5 procents ränta samt håller hyresgästerna vatten gratis. Franska regeringen beviljade redan 1852 fyra millioner francs till uppförande af arbetarebostäder; staden Essen upptog 1890 ett lån på 200,000 mark, som sedan lemnades till

fabriksidkarne för uppförande af sunda bostäder. Halle har nyligen för 300,000 mark låtit bygga ett logishus för ogifta arbetare, som der få rymliga och goda bostäder för 1—2½ mark i veckan o. s. v.

Enskilda personer, framförallt fabriksegare, hafva mer och mer börjat uppföra sunda arbetarebostäder, hvilket de funnit kraftigt bidra att skaffa dem en stam af stabila och dugliga arbetare. Likaså hafva arbetareföreningarne försökt sig på att bilda byggnadsbolag. Detta senare är dock af många skäl mycket vanskligt, icke minst i fråga om svårigheten att anskaffa nödigt kapital¹⁾.

Ehuru man numera mer och mer börjar blifva ense derom, att de burgnare klasserna äro de, som böra bygga arbetarebostäder, af hvilka de kunna beräkna sig 4—5 procents säker ränta, hvilket ock med godt resultat redan tillämpas öfver hela Europa, återstår dock för stat och kommun att egna större uppmärksamhet åt *de allra fattigaste* i samhället och deras bostäder. Det vore praktisk »socialism», ty att skaffa dem sunda bostäder är icke lönande för den enskilda företagsamheten. Der tillkommer det samhället — ur både social, moralisk och statsekonomisk synpunkt, att ingripa!»

Huru vigtig arbetarebostadsfrågan anses i de stora kulturstaterna, derom lemna vår periodiska press följande behjertansvärda upplysningar:

Det var i London år 1843, som försök för första gången gjordes i en stor stad att åstadkomma sunda bostäder för billigt pris, men det är först från och med år 1863, som dessa försök rönt framgång. The improved industrial dwellings company i London har med ett eget kapital af 900,000 kronor och dessutom lånade pengar bygt 39 stora hus, som rymma 5,348 familjer. Dödligheten i detta bolags hus var endast 15 på 1,000, då i det öfriga London det var 21 på 1,000. Bostäderna, som uthyras, äro sunda, hemtrefliga och billiga. Detta bolag betalar 5 procent åt sina aktieegare och har samlat stor reservfond, för hvilken ytterligare flera hus uppbyggas.

Det finnes för närvarande i London tjugofem olika bolag och föreningar, som ega tillsammans 14,800 bostäder, hvilka bebos af 70,000 personer. Mer än 70 millioner kronor äro nedlagda i dessa företag. Dessa föreningar och bolag gifva alla 5 procent ränta åt sina aktieegare och afsätta återstoden af vinsten till reservfond.

¹⁾ Göteborgs samhälle har i detta afseende uträttat mycket godt för att bereda de arbetande klasserna bättre bostäder, genom Göteborgs arbetarebostadsaktiebolag, Göteborgs sparbanks byggnadsfond, Dicksonska stiftelsen, Carnegie & comp. m. fl. (se Wallqvist: bostadsförhållandena för de mindre bemedlade i Göteborg år 1888).

Miss Octavia Hill i London har uträttat mycket för att förbättra arbetarebostäderna under de 24 år, hon utöfvat sin menniskoälskande verksamhet. Hon köper hus, som äro i dåligt tillstånd, i Londons fattigaste qvarter, reparerar dem och hyr ut dem åt arbetarefamiljer. Hon började sin verksamhet år 1864 med ett kapital af omkring 14,000 kronor. Sedan dess ha flere personer lånat henne stora summor och mer än 50 husegare ha uppdragit åt miss Hill att förvalta deras hus. I andra städer af England har hennes exempel funnit efterföljd.

I Newyork gör miss Collins detsamma, som miss Hill i London uträttat, Newyork är tätare befolkadt än London, och arbetarne bo der illa och dyrt. Men sedan år 1877 hafva enskilda personer och bolag börjat bygga envåningsarbetarebostäder. I Philadelphia ha arbetarne det mycket bättre än i Newyork. I Philadelphia äro öfver 50,000 arbetare egare af de hus, de bo i. Det finnes i Philadelphia en mängd samverkande föreningar för att bygga arbetarebostäder. Då en arbetare der besluter sig för, att han skall ha sitt eget hus, går han till en af förstäderna och köper en tomt med 6 meters fasad och 31 meters längd för 700 kronor, som han icke behöfver betala kontant, men för hvilka han skriftligen förbinder sig att betala 6 procent årlig ränta. Så länge han betalar räntan ordentligt, kan säljaren icke begära kapitalet. Därefter blir arbetaren medlem i en *Building association*, der han tar t. ex. 5 aktier. På hvar aktie inbetalar han 3 kronor 50 öre i månaden, och som bolaget har 1,000 aktier, erhåller the building association hvar månad 3,500 kronor. Dessa pengar utbjudas på auktion åt medlemmarne, och den som får dem betalar ränta och en premie för dem. Nu gör han upp kontrakt med en byggmästare, som förser honom på hans tomt med ett hus, som har $4\frac{1}{2}$ meters fasad och 11 meters längd, och brunn, pump och trädgård. I bottenvåningen äro två rum och kök, i öfre våningen sofrum. Det hela ställer sig alltså per år:

Tomtränta 6 procent på 700 kronor	kronor	42:—
Inbetalning på aktierna	»	216:—
Ränta och premie på pengarne	»	260:—
Skatt för huset	»	57:—
		kronor 575:—

För icke fullt 48 kronor i månaden, skatten inberäknad, har alltså arbetaren sitt hus och sin trädgård för sig sjelf. Och från detta belopp kan afdragas hyran för de rum, han finner för godt att hyra ut i öfre våningen. Med The building association uppgör han på följande sätt.

Han har lånat 3,500 kronor kontant och har förbundit sig att betala igen 4,320 kronor, inberäknadt räntan. Genom att betala 216 kronor om året behöfver han 20 år för att bli skuldfri. Efter dessa 20 år äro hans aktier värda 4,320 kronor, han upphör med inbetalningarne, och huset är hans. Och märk väl, att under hela denna tid har han icke betalat mer, än hvad han på andra ställen skulle ha betalat i hyra för en dylik lägenhet ¹⁾).

I Paris har under sommaren 1891 ett nytt arbetareqvarter blifvit invigdt af den franska republikens president. Första gången försöker man i den franska hufvudstaden att i större måttstock genomföra principen med arbetarebostäder, som så småningom skola öfvergå till arbetarnes egendom. På en tid, då så många och så stora ansträngningar göras för att förbättra arbetarens ställning, blir försöket att göra honom till fastighetsegare dubbelt intressant. Man torde svårligen kunna tänka sig ett förträffligare medel att helt och hållet förändra hans syn på den sociala frågan.

Det ifrågavarande qvarteret håller på att växa upp på höjderna bakom Buttes Chaumont-parken, der förr de beryktade stenbrotten funnos. Terrängen egnar sig särdeles bra för uppförande af billiga bostäder. Dels är nemligen tomtpriset lägre än på något annat ställe i Paris och dess omgifningar, dels finnes på platsen största delen af det byggnadsmateriel, som man behöfver. Det är bolaget »Société des Immeubles de France», understött af Crédit Foncier, som tagit initiativet till bostädernas uppförande. Tre olika slag af hus byggas. De billigaste kosta 6,000 francs och bestå af två våningar med två rum i hvarje våning. Till hvarje hus hör trädgård. De äro bestämda blott för en familj. De hus, som äro byggda efter den andra modellen, hvilka kosta 10,500 francs, ha fyra rum i hvar våning och äro afsedda att bebos af två eller till och med tre familjer; den tredje modellen åter är en riktig villa. För 14,000 francs får man på nedre botten tre små rum och kök, en trappa upp samma inredning och derjemte alla bekvämligheter, hvartill kommer en trädgård på omkring 90 kvadratmeter. Öfver allt i Paris skulle hyran för motsvarande lägenheter vara dubbelt så stor som den, som här representeras af 4 procent af värdet. De 6,000 francs för hus efter första modellen betalas med 500 francs kontant, 3,600 francs i 50 årliga afbetalningar på 196 francs till Crédit Foncier och 1,900 francs i 15 årliga afbetalningar på 192 francs till »Société des Immeubles». De större husens betalning är anordnad på liknande sätt.

¹⁾ Ur tidningen *Vårt Land* för den 29 november 1888.

Byggandet af dessa hus tog sin början först i fjor, hvadan det måste anses som ganska vackert, att redan öfver tvåhundra stå färdiga. Att företaget är praktiskt, bevisas deraf, att alla husen redan äro upptagna. Inalles äro platser utstakade till 5,800 hus, som man anser sig kunna få färdigbyggda efter ett tiotal år. Redan nu bilda dessa bostäder ett nytt qvarter i Paris, med en riktig labyrint af nya gator. Presidentens besök der i söndags hade lockat dit massor af parisare och invigningen blef en i allo lyckad högtidlighet ¹⁾.

I Paris har herr Mikael Heine till minne af sin bror Armand, skänkt en betydande summa till staden Paris för uppbyggande af arbetarebostäder. För hyror, som inflyta, uppbyggas nya hus och på så sätt mångdfaldigas i oändlighet hans välgörenhet och blir i en framtid den största gåfva de fattiga i Paris någonsin erhållit. Municipalrådet påskyndade uppbyggandet af dessa hus, till hvilka herr Chabrol, en af Paris' skickligaste arkitekter, uppgjort ritningarna. Man var i valet emellan två typer: stora hus med bostäder, oberoende af hvarandra eller små hus med trädgårdar. Men dessa kunde endast uppföras i stadens utkanter, och här gälde det att så hastigt som möjligt hjälpa de arbetare, som bo i närheten af de stora fabrikerna.

Man valde den typ, som skapades i London, och som något ändrad efter franska vanor redan hade blifvit adopterad i Rouen och senast i Lyon med stor framgång. Det är ett sexvånings hus, som till sitt yttre liknar alla andra hus i Paris, och i hvilket finnes ett visst antal våningar på 2 å 3 rum med kabinett, gas- och vattenledning. En luftig, ljus trappa för till förstugorna, som äro försedda med 4 å 5 dörrar till de olika våningarne, hvilka äro alldeles skilda åt från hvarandra och kosta i hyra 200 å 250 francs om året.

Ingenstädes har privatinitiativet rörande uppförandet af arbetarebostäder i Europa gifvit så snabba och afgörande resultat som i Lyon. Arbetarebostadsproblemet presenterade sig der under synnerligen svåra omständigheter. Det var svårt att i en så tätt befolkad stad finna tomter för billigt pris i närheten af industriqvarteren, arbetslönen var hög inom byggnadsbranscherna, och arbetarne i Lyon hyste mistroende till hus, som skulle särskildt för deras räkning uppbyggas. Med ett ord, allt tycktes förena sig för att göra om intet de bästa afsigter. Men ett bolag, som till en början blott bestod af 4 personer, herrar Aynard, Gillet och bröderna Mangini, uppbyggde med eget kapital af 140,000 kronor och dessutom lånade pengar en grupp af fem

¹⁾ Ur tidningen *Vårt Land* för den 9 juli 1891.

hus, som i 60 våningar inrymde 300 personer. Då slog opinionen om, och dessa hus voro knappast färdiga, innan våningarne voro uthyrda. Uppmuntrade af denna framgång bildade bolagsmännen ett nytt bolag med ett kapital af 700,000 kronor, fördelade i aktier på 350 kronor. Detta bolag, *La Société Lyonnaise*, följer ett dubbelt mål: 1:o) att för billigaste pris förse arbetaren med bästa möjliga bostad, som favoriserar ett moraliskt familjelif, 2:o) att genom konkurrensen åstadkomma en allmän sänkning af hyrorna i grannskapet. I båda dessa fall har framgången varit fullständig. Bolagets hus skilja sig till det yttre icke från andra hus, med undantag af att fönstren äro större. En våning på 3 à 4 rum i första våningen kostar blott 19½ eller 24 francs i månaden. Denna hyra minskas för hvarje våning högre upp, så att en bostad om 2 rum i fjerde våningen kostar blott 8 francs i månaden. Af hyresgästerna hafva hitintills blott 1¼ procent visat sig vara dåliga betalare. Ehuru bolaget på detta sätt lemnar arbetaren bostad för 25 à 30 procent under det vanliga priset, har det dock gifvit aktieegarne 4 procent årlig ränta — stadgarne förbjuda högre utdelning — och har afsatt betydliga reserver, hvilka användts till att uppbygga ännu flere hus.

Lyonesarne ha praktiskt visat, att kapitalisten kan finna en fullkomligt säkert och lönande placering för sina pengar genom att uppbygga arbetarebostäder eller som aktieegare i stora bolag deltaga i denna verksamhet, på samma gång som arbetarne betala lägre hyror, hvilka motsvara förhöjning i arbetslönen. Något dylikt både kan och bör göras i Sverige, och därför hafva vi skrivit dessa rader. Det är pressens uppgift att taga initiativ i alla stora, viktiga frågor och bland dessa är en af de viktigaste — arbetarebostadsfrågan¹⁾.

Äfven i vår hufvudstad Stockholm hafva försök förekommit att förskaffa arbetarne bättre bostäder. Men i detta hänseende har Göteborg vida öfverträffat hufvudstaden. Följande upplysningar meddelar en af hufvudstadens dagliga tidningar rörande ifrågavarande bostadsfråga²⁾.

Den såsom en af de möjliga åtgärderna mot arbetslösheten på dagordningen satta frågan om byggandet af arbetarebostäder synes under de senaste dagarne hafva tagit åtminstone ett steg framåt på vägen från ord till handling, därigenom att den af öfverståhållarembetet tillsatta komitén trädt i underhandlingar med *byggnadsaktie-*

¹⁾ Ur tidningen *Vårt Land* för den 29 november 1888.

²⁾ Se tidningen *Aftonbladet* för den 28 november 1891.

bolaget S:t Erik om, att detta bolag skulle till en början taga det praktiska utförandet om hand.

S:t Erik, hvars bolagsordning stadfästades den 16 juni 1875, hade från början ett minimikapital af 300,000 kronor och har varit lyckosamt i sina byggnadsföretag, så att aktieegarne i regeln erhållit 5 procents utdelning och en reservfond afsatts, som vid 1890 års bokslut beräknades till 70,000 kronor.

De byggnader, bolaget eger — vid Norrtullsgatan, Skånegatan m. fl. — äro större eller mindre, efter uppgift väl hållna och förvaltade hyreskaserner. Åsigheterna om deras ändamålsenlighet speciellt såsom arbetarebostäder lära dock vara delade; i alla händelser torde de väl icke kunna tagas till mönster vid nu ifrågasatta byggnadsföretag, i fall, såsom det förljudes, platsen därför skulle blifva någonstädes i närheten af Värtahamnen. Då bristen på arbetarebostäder der i trakten åtminstone tidtals lär vara rätt känbar, synes ju detta vara ett starkt skäl för att der göra början med byggnadsföretaget, så mycket hellre som nödig jordareal förmodligen kan erhållas till icke allt för uppdrifvet pris, hvadan arbetarebostäderna böra kunna få konstrueras så ändamålsenligt som möjligt.

Ytterligare hafva 3 för de fattiga arbetarebefolkningarne nitälskande personer under sistlidna vår till Stockholms stads myndigheter inlemnadt ett förslag till uppförande af dylika bostäder i hufvudstaden. Uppgifterna härom återfinnas i en af hufvudstadens dagliga tidningar¹⁾, deraf jag tillåter mig göra följande utdrag:

»Ett praktiskt uppslag till frågans lösning på ett ganska lyckligt funnet sätt har nu gifvits genom en i dessa dagar mellan drätsel-nämndens första afdelning och några enskilda personer träffad öfverenskommelse, för hvilken vi därför anse oss böra något närmare redogöra.

Att här icke för närvarande råder någon bostadsbrist i egentlig mening torde väl få anses allmänt känt och erkänt. Nämnda öfverenskommelse går icke heller ut på att råda bot för någon sådan alldeles icke befintlig brist. Deremot lär i afseende på bostäder för de mindre bemedlade bland stadens arbetarebefolkning det missförhållande råda, att icke tillräckligt antal *särskildt för dem* afpassade goda och sunda lägenheter till billigt pris finnas att tillgå. Detta åter har till följd, att många bland dem för att komma ut med hyran nödgas hysa s. k. inneboende, hvilket på flera sätt öfvar ett mycket demoraliserande inflytande, på samma gång det ur sundhetens, renlighetens och hem-

¹⁾ Se tidningen *Stockholms Dagblad* för den 12 november 1891.

trefnadens synpunkter gifvetsvis verkar ganska menligt. Det är här ett behof af förbättring i de minst bemedlade arbetarnes bostadsförhållanden förefinnes, och det är *detta* behof som man nu velat göra ett försök att afhjelpa.

Angelägenheten deraf framhölls i en skrift, som tre enskilda personer — kaptenen H. Améen, fil. doktor F. Carlson och fröken Agnes Lagerstedt — sistlidne vår ingåfvo till drätselnämnden. De åberopade såsom sin erfarenhet, att det i allmänhet vore möjligt att, äfven med jämförelsevis mindre goda och sunda bostäder, genom omtanke och omvårdnad dels få äfven de fattigaste att erlægga den bestämda hyran, dels i icke oväsentlig grad inverka på deras uppfostran till snygghet, ordning och nykterhet samt höjande i moraliskt afseende i öfrigt, något som i ännu högre grad borde bli fallet om man hade goda och sunda bostäder att erbjuda till billigt pris. Enligt gjorda beräkningar hade sökandena funnit, att om tillräckligt stor tomt erhöles på förmånliga villkor, skulle det bli möjligt att derå uppföra ett stenhus med minst femtio lägenheter om dels ett rum med spiselkakelugn, dels ett rum med mindre kök för en kostnad, möjlig att förränta med de inflytande hyrorna, så lågt beräknade, att de vore möjliga att erlægga äfven för de minst bemedlade, utan att dessa behöfde taga »inneboende». Sökandenas framställning gick därför ut på att någon lämplig, staden tillhörig obebyggd tomt på Östermalm skulle för uppförande af ett hus med dylika bostäder till sökandena under lämpliga garantier och på så billiga villkor som möjligt öfverlåtas.

Det är nu denna framställning, som efter åtskilliga underhandlingar med de sökande ledt dertill, att drätselnämndens första afdelning för sin del och under förbehåll af stadsfullmäktiges samtycke sistlidne tisdag godkänt upprättadt förslag till kontrakt af hufvudsakligen följande innehåll.

Staden försäljer till ofvannämnda tre personer med full eganderätt en obebyggd tomt i kvarteret Storken efter ett pris af 45 kronor 36 öre kvadratmetern för att användas till uppförande å densamma af hus som, med undantag af bostad för vice värd samt möjligen en samlings-sal och en salubod, skall i öfrigt uteslutande anordnas till bostadslägenheter för den bofasta fattigare befolkningen inom hufvudstaden. Af dessa bostadslägenheter skola minst tre fjerdedelar bestå dels af ett rum med spiselkakelugn och dels ett rum med mindre kök, samt de öfriga lägenheterna af två rum med kök, eller ock af två rum, hvaraf det ena med spiselkakelugn. Hyran skall sättas så lågt som möjligt, och skall för sådant ändamål hvad som af blifvande netto-

behållning öfverstiger $4\frac{1}{2}$ procent å det i företaget nedlagda kapitalet användas till ytterligare nedsättning i hyrorna. Tomten skall till staden betalas med skuldförbindelse löpande med 2 procent ränta samt 1 procent årlig amortering. Under den till ett år beräknade byggnadstiden erlägges ingen ränta. Till säkerhet för skuldförbindelsen skall aflemnas första inteckning i tomten till motsvarande belopp samt löpande med 5 procent ränta och sex månaders uppsägning. Så länge egendomen användes för omförmälda ändamål och på föreskrifvet sätt, får ofvannämnda skuldförbindelse icke från stadens sida uppsägas. Skulle åter drätselnämndens första afdelning finna att detta vilkor för försäljningen icke uppfylles, skall samma förbindelse vara förfallen till betalning sex månader efter uppsägning med rätt för staden att af de såsom säkerhet lemnade inbetalningarne göra sig betäckt för sin återstående fordran.

Staden skulle sålunda så långt möjligt är vinna trygghet för att på den till vanligt i trakten gällande pris försålda tomten ett hus blefve uppfördt, så inrättadt och administrerad, att det motsvarade dermed afsedda ändamål, och detta utan annan uppoffring för det allmänna än en ränteförlust, hvilken i och för sig må anses afsevärd, men icke synes spela någon synnerligen betydande roll i jemförelse med det ändamål man dermed vill vinna. I alla händelser synes försöket vara väl värdt att göras, så mycket hellre som genom detta byggnadsföretag ett ytterligare, om än jemförelsevis ringa arbetstillfälle skulle beredas under instundande vinter.»

Detta aftal mellan de ofvannämnda 3 personerna och drätsel-nämndens första afdelning, sedan beredningsutskottet deri gjort några tillägg — har under den 18 december 1891 blifvit af Stockholms stadsfullmäktige gilladt och godkändt.

Äfven åt den jordbrukande arbetarebefolkningen börja vederbörande myndigheter och stundom äfven bolag i åtskilliga kulturländer att egna uppmärksamhet genom att bereda ofvannämnda klasser möjlighet att förvärfva ett eget hem jemte en liten, boningshuset omgifvande jordrymd, till att der odla köksväxter och anlägga en trädgård. Idén till denna anordning, jemte densamma åtföljande särskilda lagstiftning, för att skydda densamma för försäljning, förpantning eller föryttring på annat sätt, har först uppstått i Nordamerikas förenta stater, der den kallas *hemstadssystemet*. Hvad dermed menas uppgifves på ett förtjenstfullt sätt i en brochyr af herr G. E. Fahlerantz, benämnd »Om hemstad. En fråga för dagen».

Ordet hemstad låter veta att det här är fråga om ett ställe, der

man kan bilda ett »hem», och efter som man talar om ett särskildt »system» bör det vara någonting alldeles särskildt med de på sådant ställe byggda hemmen. Systemet är »ett amerikanskt försäkringssystem och ett system att stärka särskildt den mindre jordbrukarens ställning och befrämja landets bebyggande.»

Dess sträfvan att stärka jordbrukarens ställning tyckes, der det vunnit tillämpning, d. v. s. uti Amerika, vara hufvudsaken. Med införande af hemstadsrätt har man velat försäkra en af jordbruk lefvande familj om att alltid hafva till sitt förfogande tak öfver hufvudet samt jord så mycket att den deraf kan hafva sin nödtorftiga bergning. För att kunna ernå detta har man bestämt att grund med nödiga byggnader och viss olika bestämd vidd jord kunna egas under helt olika eganderättsförhållanden än hvad familjen för öfrigt eger. Olikheten kommer naturligtvis egentligen att bestå i det större skydd dessa komma att åtnjuta mot utsökning för fordran och deri att man gjort svårigheter för afhändande af detsamma.

Sålunda har man i allmänhet — vi fästa i förbigående uppmärksamhet på att inom Amerikas olika stater olika lagstiftning i detta som i så många andra fall förekommer — gjort den egendom, hvilken besittes såsom hemstad, oåtkomlig för egarens skulder, såvida dessa icke äro privilegierade, bland hvilka senare egentligen äro att märka skuld som egaren ådragit sig för att köpa hemstaden, eller för att verkställa reparationer eller åstadkomma jordförbättringar derå. Har man således en gång lyckats betala köpesumman och öfverhufvud taget håller sin egendom i stånd utan skuldsättning härför, har man denna egendom, om man innehar den under hemstadsrätt, orubbligt och oantastligt i behåll, oberoende af alla mer eller mindre tillfälliga rubbningar i ens affärsställning.

Tydligen får icke hur stor areal som helst göras berättigad till en dylik undantagsställning. Vidden af den jord, som jemte bostad får åtnjuta denna förmån, måste vara till maximum bestämd och i allmänhet utgöra minimum för familjens behof. Här kan således förekomma att den ena familjen kan få skydda mera, den andra mindre, allt efter som den ena familjen är större än den andra och således dess behofssumma större.

Man har också velat lägga hinder i vägen för att någon skulle lättsinnigt afhända sig sin sålunda innehafda egendom, och man har trott sig finna skydd mot denna fara derigenom att man gjort den för familjefadern oförytterlig utan hustruns medgifvande. I detta sammanhang bör påpekas att man med »hem» menat något mera än bostad

och sålunda medgifvit denna rätt blott åt familjeföreståndare, familjen måtte nu vara hustru och barn, mor och syskon eller annat sådant. Icke heller kan man derigenom skydda annat »hem» m. m. än det der man verkligen bor och som mau såsom egare innehar; detta senare en viktig punkt.

Hemstadsrätt förvärfvas enklast genom inträdande af de faktiska förhållanden, hvarpå sådan rätt stöder sig, och behöfver den då göras gällande, åberopas den vid detta tillfälle. Andra sätt finnas också såsom inregistrering af egendomen i denna egenskap m. fl., men intet tyckes hvarken behöfvas jemte eller kunna ersätta det förstnämnda.

En liten betänklighet ligger det dock deri, att alla, som ega sådant och under sådana omständigheter, att hemstadsrätt kan komma att åberopas, alltid skola kunna göra bruk af densamma. Det är den, att detta förhållande beröfvar egarne all möjlighet att erbjuda sin egendom såsom säkerhet för lån. Och sådant kan också för den ordentligaste familjefader vara behöfligt, t. ex. när han skall utrusta ett af sina barn eller vid liknande tillfälle.

Mot detta har man nog sökt bot genom att möjliggöra för familjefadern att genom någon procedur liknande inteckning få hemstaden att häfta för viss skuld och till och med genom att tillåta honom att förmedelst ett enkelt afstående från sin rätt låta detta förhållande inträda. Till och med det förra synes icke riktigt vara konsekvent med systemet såsom ett försäkringssystem, och böra väl åtminstone formerna för ett sådant berättigande för husfadern göras likadana, som förut nämnts att man stadgat dem för försäljning; hustruns bifall bör i alla sådana fall inhemtas, och det är inte ens olämpligt att, såsom på visst håll erfordras, hennes bifall bör afgifvas inför domstol eller magistratsperson.

Så långt går systemet ut på att bereda den jordbrukande befolkningen en ställning, jemförelsevis oberoende af tillfälliga konjunkturen och en tryggad ålderdom samt den häraf flytande sjelfständighet, som anses för ett lands starkaste värn. Obestriddigen har saken från denna sida också för oss sin stora betydelse, men lika mycket tränger sig fram det mål systemet satt före sig, »landets bebyggande», och vi kunna för vår del dertill lägga jordbrukets höjande i landet.¹⁾

Äfven i Sverige hafva myndigheterna med allvar börjat sysselsätta sig med denna viktiga fråga. Med anledning af en vid 1890 års riksdag, till följd af då väckt motion om beredande af tillfälle för mindre

¹⁾ Se tidningen *Svenska Dagbladet* för den 10 oktober 1891.

bemedlade att idka eget jordbruk, af Riksdagen gjord underdånig framställan, tillsatte Kongl. Maj:t den 25 september 1891 en komité af 7 personer för att utreda denna fråga. Enligt Kongl. Maj:ts gifna föreskrift skall komitén, taga i öfvervägande ej mindre i hvilken mån och under hvilka villkor upplåtelse af jord från kronans egendomar må, för befordrande af det af Riksdagen angifna syftemål kunna egrum, än äfven huruvida berörda syftemål må kunna, genom ändring i gällande lagstiftning eller på annat sätt befrämjas, och har Kongl. Maj:t under den 29 maj 1891 utfärdat skrifvelse till Domänstyrelsen angående upplåtande af odlingslägenheter å kronoparker i Norrbottens län.

Slutligen af den delen af förbättring i arbetareklassens ekonomiska tillstånd som berör arbetarnes skydd mot yrkesfaror, försäkring för olycksfall i arbete, pensionering på alderdomen m. m. d. hafva i flera fall föreskrifter blifvit af statsmakterna bestämda genom lag eller föremål för utredning i åtskilliga länder.

Hos oss hafva dessa så högst viktiga frågor blifvit behandlade med både omtänksamhet och deltagande för arbetareklassens bästa. Sålunda har under den 18 november 1891 en lag blifvit utfärdad angående *minderåriges användande i arbete vid fabrik, handverk eller annan handtering.*

År 1884 tillsatte Kongl. Maj:t en komité för utredande af frågan om arbetarnes och med dem jemförliga personers *försäkring för olycksfall i arbetet* och för framläggande af förslag härom. Det var den s. k. *Arbetareförsäkringskomitén* som på sin stora uppgift arbetade i icke mindre än 5 år. Denna hade dock under tiden växt ut till vida större proportioner, än som från början afsågos, ty komitén fick ock i uppdrag att utarbete förslag till lag om *Alderdomsförsäkring* samt om *sjukkassor*. Såsom ett resultat af komiténs arbeten var det förslag rörande olycksfall i arbete, som regeringen framlade till 1889 års Riksdag, och som af Riksdagen antogs utan några väsentliga anmärkningar. Den 10 maj 1889 utfärdades, till följd häraf, *Lagen om skydd mot yrkesfara*. Äfven i detta afseende hade väl sedan länge skyddsbestämmelser funnits i åtskilliga författningar, såsom i 1864 års näringsfrihetsförfattning, i grufvestadgan, i helsovårdsstadgan m. fl., men till någon verklig tillämpning hade bithörande bestämmelse icke ledt.

Ett förslag till lag angående *försäkring för olycksfall i arbetet* har regeringen två gånger framlagt för Riksdagen; men denna har icke ansett sig böra godkänna detsamma.

Ett förslag till lag om *Sjukkassor* framlemnades af Kongl. Maj:t

till 1891 års Riksdag. Med förklarande att detta Kongl. Maj:ts förslag icke kunde af densamma i oförändradt skick antagas, antog Riksdagen för sin del en lag i berörda ämne i några fall skiljande sig från hvad Kongl. Maj:ts förslag innehöll. Kongl. Maj:t har under den 16 oktober 1891 (se svensk författningssamling 1891 n:o 81) utfärdat lag för sjukkassor.

Genom lag har ock *arbetares förmånsrätt i konkurs* blifvit utsträckt så till vida, att förmånsrätt i gäldbunden arbetsgifvares egendom numera tillkommer ej blott fordran i ogulden arbetslön till fast anställda arbetare, utan äfven dylik fordran, som arbetare utan fast anställning kan för viss kortare tid hafva hos arbetsgifvaren innestående.¹⁾

Jag har nog länge uppehållit mig med det första af arbetsklassens önskningsmål, *Brödet*, eller med andra ord med allt det viktigaste, som bör förbättra denna högst talrika samhällsklass' ekonomiska belägenhet; men så är ju också denna fråga den för arbetarne främsta och viktigaste, och det ligger makt på att densamma löses af statsmakterna och de i ekonomiskt hänseende lyckligt lottade samhällsklasserna genom förenade bemödanden.

Det andra önskemålet, som arbetarne billigtvis böra framställa, är det om *upplysning*, det vill säga att vinna den undervisning både i allmänhet och för vinnande af nödig yrkesskicklighet, som allt mera visat sig för dem nödvändig, om de vilja med framgång genom sitt arbete erhålla medel att skydda sig och de sina, synnerligen på ålderdomen, mot nöd och elände.

Arbetarnes barn äro väl lika som alla andra barn, hvilka tillhöra de mindre bemedlade samhällsklasserna, underkastade undervisningen i de allmänna folkskolorna. Det goda, dessa undervisningsanstalter tvifvels utan medföra, lemnar dock mången anledning till anmärkning och till den billiga önskan att dessa skolors läroplaner omarbetades i riktning att mera än hittills gagna för det praktiska lifvets behof. Detta torde lämpligen kunna åstadkommas genom borttagande af onyttiga eller onödiga läroämnen och dessas ersättande genom undervisning i praktiska ämnen: hemslöjd, yrkesskicklighets inlärande af de mest förekommande göromål i hemmet, såväl för män som kvinnor.

Att döma af den redogörelse, 1882 års tullkomité lemnar angående husslöjdens tillstånd i vårt land för omkring 10 år sedan — så var redan då icke så litet vidgjordt för att genom slöjdskolor, under-

¹⁾ Se Lag angående ändrad lydelse af 17 kap. 4 § handelsbalken af den 12 juni 1891.

stöd, resande undervisare, verktygs, mönsters och profvers tillhållande, magasiners anordnande för försäljning af husslöjdsalster, utställningar för produkter af hemslöjd och premiers utdelande m. m. d. höja och befordra hemslöjden; men alla dessa nyttiga åtgärder för att öka arbetsklassens yrkesskicklighet hafva endast kommit till godo *spridda orter* inom landet, och utgifterna hafva till största delen bekostats af hushållningssällskapen och landstingen, i någon mån af kommunerna och äfven af enskilda personer. Staten har för dessa så viktiga ändamål bidragit jemförelsevis med de minsta anslagen. Och dock borde det vara motsatsen.

Genomgår man 1892 års riksstat, så finner man, att på civildepartementets ordinarie stat till hit hörande ändamål äro anslagna:

1:o till undervisningsanstalter för jordbruk och landtmannanäringar (deraf ett förslagsanslag å 15,000 kronor till understöd åt landtmannaskolor)	190,400 kronor.
2:o Befrämjande i allmänhet af jordbruk och landtmannanäringar	105,000 ,,
3:o Befrämjande i allmänhet af slöjderna	63,500 ,,
4:o Befrämjande i allmänhet af handel och sjöfart	11,500 ,,
5:o Befrämjande i allmänhet af bergsbruket	8,700 ,,
6:o Fiskerinäringens understöd	42,000 ,,
samt på ecklesiastikdepartementets ordinarie stat:	
7:o Bidrag till aflönande af lärare i slöjd vid folkskolorna (förslagsanslag)	75,000 kronor.

Men af dessa korta rubriker i riksstaten, med undantag af under 7:de punkten här ofvan upptagna, är svårt bedöma hvad anslagen afse: antingen *undervisningen* eller något annat.

Ett ytterligare och rätt verksamt medel att befordra arbetares upplysning och allmänna bildning är att för dem anordna *föredrag* i allmänt bildande och nyttiga ämnen, genom dertill lämpliga, kunniga och för arbetarnes själsodling nitälskande personer. Ifrågavarande föredrag skulle hållas, såsom nu sker här i hufvudstaden, på söndags-eftermiddagar eller qvällar. Riksstaten för år 1892 upptager för detta ändamål, på ecklesiastikdepartementets *extra ordinarie* stat, under rubrik »Understöd åt sådana anstalter eller föreningar, som anordna föreläsningar för arbetsklassen» ett anslag af 20,000 kronor; men detta anslag, fördeladt på hufvudstaden och några få större provinsstäder, är alldeles otillräckligt för det viktiga ändamål, som dermed afses. Ty dylika föredrag borde, om de skulle uppfylla ändamålet, hållas i hvarje

stad med minst 5,000 innevånare; och icke det allena, utan äfven det flertal af arbetare, som vistas på landsbygderna, torde ej böra beröfvas fördelen af ifrågavarande föredrag, hvilka, väl organiserade och ledda, samt sorgfälligt öfvervakade, utan tvifvel skulle välgörande inverka på de med de egentliga landtmannaarbetena sysselsatta folkklasserna och hindra dem från att, såsom nu oftast torde vara fallet, söka sina förströelser under söndagens hvilotimmar på lättsinniga danstillställningar, i helsoförstörande utskänkningslokaler, der ofta förströelsen slutar med hazardspel, förlust af mödosamt förtjenad dagspenning, kif, strid och slagsmål, under rusets välde, stundom medförande ännu svårare följder. Eller ock samla sig arbetarne för att åhöra osunda eller enfaldiga föredrag af half- eller helförtryckta fanatiska talare och agitatorer, vare sig på religionens, statsekonomiens eller de militära frågornas områden.

Säkerligen skulle denna fråga kunna rättast och billigast lösas genom anordnande af tjenliga föredrag af folkskolans lärare och församlingens presterskap, dervid folkskolans salar och sockenkyrkan vore lämpliga lokaler; och en rättvis och billig ersättning skulle af statsmedel utgå för hvarje hållet föredrag. Derjemte skulle genom statens försorg och på dess bekostnad lämpliga läroböcker till ledning och upplysning för de föredragande utgifvas och afgiftsfritt utdelas till hvarje församling i riket.

Det tredje önskemålet för arbetsklassen, enligt min öfvertygelse, är att tillerkännas *politisk rösträtt* på för samhället i dess helhet rättvisa och billiga villkor. Det är ej först nu jag varit af denna mening. Redan vid 1885 års riksdag väckte jag i Första Kammaren en motion härom, och jag vidhåller till alla delar såväl de anmärkningar mot nuvarande föreskrifter i grundlagen rörande valrätt och valbarhet för så väl Första som Andra Kammaren, jag då framstälde, som ock de förslag till bättre förhållanden i detta hänseende, som af mig då framställdes, utan att dessa förslag då lyckades tillvinna sig något understöd, hvarken inom den Första eller Andra Kammaren.

Sedan vår nuvarande representation år 1867 började sin verksamhet, har nästan ingen riksdag förflutit, utan att frågan om en utvidgad politisk rösträtt inom kamrarna förekommit, på grund af derom väckta motioner. Äfven hafva talrika folkmöten i alla delar af landet uttalat sig uti ifrågavarande viktiga ämne. Man kan derfor sannings-

enligt påstå, att det är en brännande fråga, som icke kan falla, utan måste erhålla en tillfredsställande lösning.

Enligt min öfvertygelse begingo 1865 års grundlagsförbättrare ett stort misstag att i denna fråga om politisk röst- och valrätt sätta *penningen* till värdemätare för medborgerliga rättigheter. Under tidernas lopp har den frågan blifvit mer och mer utredd och den åsigten mer och mer bekräftad, att de medborgerliga rättigheterna borde bestämmas på sådant sätt, att de vore oberoende af penningens kronor och ören. När nu detta icke skett, tror jag Riksdagen aldrig skall blifva fri från ganska mäktiga påtryckningar från de politiskt oberättigade folkklassernas sida samt slutligen tvingas att gifva med sig och uppställa andra grunder för valrätt och valbarhet.

Det torde fordras af mig, att jag gifver skäl för det klander, jag sålunda rigtat mot riksdagsordningens nuvarande bestämmelser i detta hänseende, och jag vill därför här nedan framlägga några af de viktigaste skälen, med förklarande att jag skulle vara särdeles tacksam, om de måhända kunde af olika tänkande segerrikt bemötas.

Enligt riksdagsordningens § 6 skola ledamöterna i Första Kammaren utväljas af landsting och stadsfullmäktige, hvilka korporationer sjelfva utses af kommunerna bland de personer inom desamma, som äro röstberättigade å allmän kommunalstämma. De vilkor för desse urväljare, hvilka sålunda äro bestämda, äro inga andra än de för rösträtt vid kommunalstämma. Men här inträffar det egna förhållande, att dessa kvalifikationer för urväljare till den Första Kammaren äro vida mindre och långt ifrån så begränsade som för de valmän, hvilka skola utse ledamöter i den *Andra* Kammaren. Ty grundlagen föreskrifver nemligen i riksdagsordningens § 14, att, för att vara valberättigad till utseende af ledamot i den Andra Kammaren, skall man *först* ega samma kvalifikationer som de personer, hvilka äro röstberättigade vid kommunalstämma, således lika kvalifikationer som för urväljarne till utseende af ledamöter i Första Kammaren föreskrifvas. Men *dessutom* bestämmes, att man skall antingen ega eller med stadgad åborätt innehafva fast egendom på landet eller i stad till ett taxeringsvärde af minst ett tusen riksdaler, eller för lifstid eller för minst fem år arrendera jordbruksfastighet till taxeringsvärde ej understigande sex tusen riksdaler; eller ock erlägga till staten bevillning för en till minst åttahundra riksdaler uppskattad årlig inkomst. Här är således en vida större skärpning i kvalifikationerna för valman till Andra Kammaren än som finnas bestämda för valman till utseende af ledamot i den Första Kammaren. Detta synes mig vara ganska oegentligt och orig-

tigt. Dessutom må det tillåtas mig här göra den anmärkningen, att landstingen och stadsfullmäktige, enligt kommunallagarne, kunna reorganiseras till deras sammansättning och kvalifikationer, på grund deraf att *kommunallagarne* förändras, och som vi litet hvar veta äro dessa sistnämnda författningar af civillags natur, och tvifvels utan är det orätt, att grundlag, i så viktiga bestämmelser som dem rörande valmännens kvalifikationer, kan, såsom här är fallet, ändras i samma ordning som för civillag föreskrifven är.

En annan anmärkning rörande kvalifikationerna för valbarheten, så väl i den Första som ock i den Andra Kammaren är den, att det visserligen föreskrifves att de, som skola väljas, skola ega fastighet af: för Första Kammaren 80,000 kronors taxeringsvärde och för den Andra Kammaren af 1,000 kronors taxeringsvärde; men det finnes ingenting föreskrifvet derom, att den, som uppgifves besitta dylik egendom, också *verkligen eger densamma*. Vi veta nemligen alla, att beklagligtvis de flesta jordegendomar i landet äro intecknade, och detta ofta så högt, att, när dessa fastigheter försäljas på exekutiv auktion, inteckningsinnehafvarne icke utfå sina fordringar, hvarken till kapitalets eller räntans fulla belopp. En sådan bestämmelse, som den i riksdagsordningens §§ 9 och 14 rörande egandet af fastighet för valbarhet till Första eller Andra Kammaren, kan därför omöjligen vara riktig och kräfver alltså förändring. I verkligheten kunna nemligen nu i båda kamrarne sitta personer, hvilka, ehuru dit invalde på grund af den fastighet de kalla för sin, öfver hufvud taget ega ingenting, utan lefva af främmande personers nådebröd, således, om jag så får uttrycka mig, i sjelfva verket *tiggare*. Att så icke ofta sker är en lycka och utvisar takt hos valmännen; men grundlagen förbjuder det icke.

En annan ganska viktig anmärkning emot våra grundlagars föreskrifter hvad valrätten beträffar är den, att, ehuru riksdagsmän i Andra Kammaren kunna utses genom *elektorer*, likväl ingenting föreskrifves rörande desses beskaffenhet. Det är högst märkligt, att riksdagsordningen hvarken uti § 16 mom. 1 eller uti § 17 eller § 18, hvarest elektorerna omnämnas, ej heller i § 37, der samma benämning förekommer, lemna någon den minsta föreskrift rörande elektors kvalifikationer. Elektorerna kunna således, enligt grundlagen, vara hvad för slags folk som helst; det är ej ens bestämdt huruvida de skola tillhöra det manliga eller qvinliga könet.

Vidare förefaller det nog besynnerligt, att valrätt och valbarhet äro beroende på den andra artikelns bevillningsuppgifter och de fyrk-

talsberäkningar, som på grund deraf uppgöras. Om Riksdagen, som *ensam* besluter öfver bevillningen och huruvida den skall utgå eller icke, skulle anse denna direkta skatt, som årligen icke uppgår till mer än omkring 3 å 4 millioner kronor, icke vara nödig att utkräfvä, och alltså för något år ingen bevillning efter andra artikeln komme att utgå, eller om denna bevillning blefve för beständigt utbytt emot en helt annan skatteform, huru skulle det väl då gå med kvalifikationerna för valrätt och valbarhet, hvilka stödjä sig på de fyrktalslängder, hvilka uppgöras på grund af andra artikeln's bevillning till staten?

Vidare är taxering af fast egendom äfvensom uppskattningen af inkomst utaf kapital eller arbete förlagd i *taxeringskomitéernas* händer; det har inträffat och kommer alltid att inträffa fall, der personer, som med afseende på sin fasta egendom eller inkomst af kapital och arbete stå på minimigränsen för valrätt eller valbarhet, genom nämnda komitéers åtgöranden flyttas ned och beröfvas sina politiska rättigheter. Detta taxeringskomitéernas förfarande är ofta det rätta; ty en egendom, hvilkens uppskattning ligger nära gränsen för valrätt eller valbarhet, kan genom vanhäfd, eldsvåda eller vattenflöde, försäljning på exekutiv auktion till underpris eller genom skogens förödande — hvilket är ett ofta praktiseradt sätt nu för tiden att skaffa sig inkomster — lätt förlora detta högre taxeringsvärde. Det är således endast *pennningen*, som utgör grunden för erhållandet eller bibehållandet af den dyrbaraste medborgerliga rättigheten, den politiska! Det är tid att denna mammonsdyrkan upphör, och att vi sluta upp att dansa omkring den gylene kalffen, som vi gjort nu i mer än 25 år.

Vidare heter det visserligen uti riksdagsordningens § 9, att, »om riksdagsman, efter det han vald blifvit, kommer i den ställning, att han ej längre skulle varit valbar till ledamot i Kammaren, skall han fråntäda denna sin befattning»; — men grundlagen gifver icke någon enda föreskrift i fråga om *kontrollen* öfver dessa förhållanden. Vi veta alla, att tiden, för hvilken Första Kammarens ledamöter väljas, är nio år och Andra Kammarens är tre år, och under alla dessa år kunna, i afseende på fast egendom samt inkomst af kapital eller arbete eller i andra afseenden, sådana förhållanden inträffa, att den valde icke längre är kvalificerad såsom riksdagsman. Men utöfvas väl någon kontroll öfver riksdagsmännen i dessa afseenden? Ingalunda. Men då ett sådant stadgande finnes i grundlagen som det nyss anförda i § 9 riksdagsordningen, så borde väl äfven *någon* föreskrift lemnas i fråga om kontrollen därå. Äfven detta synes alltså vara en ganska betänklighetsfull ofullkomlighet hos grundlagen.

Jag har ofvan berört några felaktiga förhållanden i afseende å valrätt och valbarhet; jag har sökt framvisa de orättvisor, grundlagen begär genom att fästa kvalifikationerna å medborgerligt förtroende vid penningen och penningens värde. Jag vill nu med några ord söka bevisa, huru oeffterrättligt grundlagen bestämmer riksdagsmännens *moraliska* kvalifikationer.

Enligt riksdagsordningens paragraf 26 må *den* ej såsom riksdagsman godkännas, som enligt mom. *c* för *vanfräjdande brott* är under tilltal eller blifvit för sådant brott till ansvar dömd eller under framtiden stäld; ej heller den, som, enligt mom. *d*, är förlustig medborgerligt förtroende eller förklarats ovärdig att inför rätta föra andras talan. Något *vanfräjdande brott* finner man icke i hela strafflagen. Den, som är förvunnen till ett brott, dömes till ett visst straff; men såsom en *skärpning* i straffet medgifver lagen i *vissa fall*, men visst icke alltid, domaren eller domstolen att förklara den skyldige *förlustig medborgerligt förtroende*, vare sig för alltid eller för viss tid, hvilken är begränsad till mellan ett och tio år, utöfver den ådömda strafftiden. Den, som sålunda, enligt strafflagens bud och domarens eller domstolens bästa öfvertygelse, blifvit dömd till denna skärpning i straffet, han blir, *till följd deraf att han blifvit förlustig medborgerligt förtroende*, ansedd såsom *vanfräjdad*. Det enda stället i strafflagen, der detta uttalas, är i kap. 2 § 19, och det är alltså endast *genom den skärpning i straff*, som lagen i vissa fall tillåter genom förlust af medborgerligt förtroende, som *vanfräjd* uppkommer. Jag skall emellertid här nedan uppräknå hvilka grofva brott, som kunna begås af en person, utan att denne, ehuru straffad för desamma, förlorar rättigheten att intaga en plats i kamrarné. Detta synes mig vara ett af de mest betänkligen förhållandena rörande vilkoren för valbarhet till riksdagsman, och då detta nu kommer till allmänhetens kännedom, skall det helt säkert leda dārhān, att statsmagterna *nödgas* vidtaga sådana förändringar i dessa kvalifikationer, att dylika ohyggligheter omöjliggöras för framtiden.

Jag vill här ej uppräknå alla de paragrafer i strafflagen, hvilka handla om urbota straff, *utan* påföljd af förlust af medborgerligt förtroende, eller med andra ord, af *vanfräjd*, men jag skall här nedan framlägga en liten förteckning till bevis på hurudana personer kunna grundlagsenligt inrymmas såsom riksdagsmän på kamrarnes bänkar, och jag hoppas, att hvarje riksdagsman skall vara tillräckligt moraliskt kräsmagad för att ej vilja samarbeta med dylika grofva brottslingar. Grundlagen förbjuder nemligen icke följande dylika personer att, efter utståndna straff, väljas till riksdagsmän, nemligen: enligt strafflagens

7:e kapitel *gudshädare*; enligt 9:e kapitlet *majestätsförbrytare*; enligt 11:e kapitlet dem som begått *fridsbrott* af alla slag; enligt 12:e kapitlet *förfalskare*; enligt 13:e kapitlet *menedare*; enligt 14:e kapitlet *dråpare*; enligt 15:e kapitlet dem, som beröfvat annan dess *frihet*; enligt 15:e och 17:e kapitlen dem som *våldtagit* qvinna, och dem som begått alla slags *äktenskapsbrott* äfvensom *tegifte*; enligt 18:e kapitlet dem, som begått alla slag af *sedlighetsbrott*, med undantag af koppleri; enligt 20:e kapitlet dem, som *stulit* gods eller penningar af under 15 kronors värde. Alla dessa grofva brottslingar och ännu flere dylike kunna grundlagsenligt väljas till riksdagsmän sedan de utstått sina straff, om valmännen skulle vilja lemna dem detta högsta medborgerliga förtroende.

De allvarsamma anmärkningar mot och de sorgliga bevis på origtigheten och orättvisan af grundlagens nuvarande bestämmelser beträffande valrätt och valbarhet till riksdagsledamöter ådagalägga, synes mig, mer än tillräckligt, att hela denna del af grundlagsbyggnaden är, så att säga, uppförd på lösan sand, och när *floden*, den allmänna meningens mäktiga flod, störtar öfver grundvalarne, och *vinden*, de nu oreprresenterade samhällsklassernas rättmätiga anspråks storm, stöter mot murar och takresningen af denna byggnad, skall den ej kunna motstå detta tryck, utan falla omkull och — för att använda ett bibelns uttryck — dess fall blir stort. Det vore tid att vi sökte en annan värde-mätare för de dyrbaraste medborgerliga och politiska rättigheterna än *penningen*, för att derigenom förekomma hela grundlagsbyggnadens fall. Man kan härvid med skäl fråga: »Finnes det väl några förhållanden, der penningen *icke* ingår till största eller ens någon betydande del i värdet af medborgarens dyrbaraste rättigheter?» Jag är fullt öfvertygad derom, att sådana kvalifikationer lätteligen skola kunna angifvas, der penningen har ingen eller ock en högst obetydlig plats, der de politiska rättigheterna kunna egas lika väl af den fattige som af den rike, och der kunskaper, städse oförvitligandel och uppfyllda pligter mot fäderneslandet äro af högre värde och gälla mera, än inkomst af kapital eller arbete, eller s. k. besittning af en fast egendom, som mången gång icke verkligen eges.

Sålunda borde såsom kvalifikationer för valrätt och valbarhet föreskrifvas:

att vara infödd svensk man af fyllda 25 år;

att hafva erlagt skatt under senast förflutna uppbördsår till stat och kommun;

att ej hafva varit lagligen dömd till urbota straff;

att ega och städse hafva egt medborgerligt förtroende och vara värdig föra andras talan;

att hafva fullgjort sin allmänna värnpligt i fredstid eller ock derifrån lagligen befriad blifvit;

att råda öfver sig sjelf;

att hafva genomgått allmän folkskola eller elementarläroverk;

att tillhöra kristet religionssamfund.

Många andra kvalifikation, oberoende af penningen, kunde ännu anföras.

Nu frågar måhända den politiska tveksamheten: »Huru skulle det väl i verkligheten taga sig ut, om man grundade valrätt och valbarhet på nyss ofvan angifna kvalifikation?»

Enklarest torde vara, för att besvara denna fråga, uppgifva alla dem af Sveriges invånare, hvilka med anledning häraf skulle *icke* komma i fråga att göra anspråk på ifrågavarande politiska rättigheter.

Enligt de beräkningar jag gjorde öfver dem, som *icke* kunde, till följd af de af mig föreslagna vilkor för valrätt, göra anspråk på denna medborgerliga företrädesrätt¹⁾, skulle år 1880 såsom valberättigade i hela riket återstå 521,712 personer.

Enligt nuvarande riksdagsordning voro år 1878 valberättigade till Andra Kammaren i hela riket 270,337 personer. Således skulle, enligt nu antydda förslag, de valberättigades klass i hela landet ökas med omkring 251,000 personer. Nu har erfarenheten visat, att, vid val af riksdagsmän i Andra Kammaren, af valberättigade i hela landet icke mer än omkring 20 procent hafva gjort bruk af sin valrätt. Det skulle således, i stället för 54,821 personer, som år 1878 valde till riksdagsmän i Andra Kammaren, enligt mitt förslag blifva omkring 104,000 af samtliga de nya valmännen, som gjorde bruk af denna rättighet. Min öfvertygelse är likväl, att om denna nu af mig föreslagna utvidgning af valrätten egde rum, och de s. k. medelbara valen uteslötes och endast det omedelbara valsättet föreskrefves, intresset för riksdagsmannavalen blefve mycket större än för närvarande, och många flere valberättigade begagnade sig af denna rätt.

Den föreliggande frågan är utan tvifvel mycket vigtig; den har framtiden i sin hand, och min öfvertygelse är, att hvar och en, som kan bidra till dess lösning, icke bör försumma det. Ty jag kan icke finna, att genom nu föreslagna utvidgning af valrätten någon fara vore

¹⁾ Se min motion, väckt i Riksdagens 1:a Kammare under n:o 2 vid 1885 års riksdag.

för handen; men deremot tror jag att ett dylikt medgifvande från statsmagternas sida skulle i väsentlig mån lugna de talrika samhällsklasser, som nu äro oberättigade att deltaga i riksdagsmannavalen, och för framtiden göra ett slut på tvisten om dessa rättigheter. Vi böra nemligen besinna, att dessa personer, som nu äro oberättigade att deltaga i riksdagsförhandlingarne, likväl bidraga, i stor mån, till gäldande af statsutgifterna, och dessa bidrag hafva, under de senaste 55 åren, på ett högst fruktansvärdt sätt för dem ökats. Under det att år 1830 i skatter och afgifter för dessa politiskt oberättigade samhällsklasser i hela landet utgingo endast omkring 3,454,000 kronor, hade detta belopp år 1875 vuxit till 34,345,000 kronor; deras skattebörd hade således ökats omkring tio gånger. Nu torde denna skattebörd vara ännu högre, och i framtiden, med till måhända 60 dygn ökade värnpliktsöfningar, torde den snart springa upp till årligen 40 millioner kronor — eller mera.

Man tänker i allmänhet ganska högt om svenska folket och särskildt om de politiskt oberättigade deribland. Man tänker högt om detta folk, då det är fråga om att med nya bördor beskatta detsamma eller att öka de bestående skatternas belopp för att få statens utgifter och inkomster att gå i hop. Man tänker högt om detta folk, då fråga är om att fordra lydnad för lagar och förordningar, synnerligen under brydsamma omständigheter. Man tänker högt om folket, då det ifrågasättes, att dess politiskt oberättigade flertal skall utgå i fält, förlora lifvet eller låta sitt blod och offra sina lemmar för konung och fädernesland. Men man synes *icke* vilja tänka högt om detta folk, då fråga är att medgifva detsamma den billiga förmånen att få välja sina ombud vid Riksdagen; ehuru likväl dessa ombud skola ålägga detta folk skatter och bördor och den laglydnad, hvilken Riksdagen, såsom lagstiftare, för sin del kan föreskrifva.

Hvad beträffar valrätt och valbarhet till ledamöter i Riksdagens Första Kammare, så innehållas bestämmelserna derom, såsom känt är, i riksdagsordningens § 6, som föreskrifver: »att Första Kammarens ledamöter skola, för en tid af nio år, utses af landstingen och stadsfullmäktige i de städer, som ej i landsting deltaga.»

Af skäl, som jag ofvan anført, anser jag det vara otjenligt, att landsting eller stadsfullmäktige verkställa dessa val. Jag har äfven uttalat mig öfver origtigheten af *penningen* såsom värdeämätare för medborgerliga rättigheter, att jag skulle vilja inrymma honom ens *det* inflytande, som han nu eger inom kommunalstämman. Rättvisan kräfver, att *urväljarne* till ledamöter i Första Kammaren äro desamma som de, hvilka hafva valrätt till utseende af ledamöter i Andra Kammaren; att

alla sådane valberättigade urväljare sammankallas, såsom för val till landstingsmän eller stadsfullmäktige nu sker, inför kommunalstämmans ordförande, till val af samma antal *valmän* (elektorer), som enligt nu gällande författningar utses till ledamöter i landsting eller till stadsfullmäktige; att hvarje urväljare skall, för att begagna sin rösträtt, sig vid valtillfället personligen inställa; och att hvarje röstegande endast har *en* röst; att till *valman* (elektor) endast den kan utses, som inom valdistriktet har valrätt.

De sålunda utsedde *valmän* sammanträda på samma tid och ställe, som ortens landsting eller stadsfullmäktige nu sammanträda, för att, inför landstingets eller stadsfullmäktiges ordförande, företaga val af ledamöter till Riksdagens Första Kammare.

Öfriga bestämmelser rörande valmännens (elektorernes)¹⁾ val, kungörelse derom, valmännens antal, godtgörelse för resor m. m. d. blifva lika med hvad gällande författningar föreskrifva och hvilka skola såsom grundlag anses, i hvad de röra ifrågavarande valmän och deras verksamhet i och för utseende af ledamöter till Första Kammaren.

Hvad *valbarheten* till riksdagsmän beträffar, så böra *de* kvalifikationer derför uppställas, som grunda sig på medborgerlig förtjenst och duglighet samt moraliskt välförhållande; men ingalunda på egendom eller inkomst, d. v. s. på penningen eller dess värde, såsom nu är fallet.

Valbar till Andra Kammaren borde sålunda den vara, som är valberättigad inom den kommun han tillhör och som han skall hafva tillhört hela det år, inom hvilket valet sker; derjemte bör han hafva fyllt 30 år. Ingen annan bör kunna väljas, än den som tillhör valkretsen.

Valbar till Första Kammaren borde hvar och en valberättigad vara, som fyllt 35 år och *antingen* tagit godkänd mogenhetsexamen för inträde vid universitet eller annan dermed jemförlig offentlig examen; *eller* innehafver eller under mer än ett år innehaft förtroendeuppdrag såsom kommunal- eller stadsfullmäktig, eller såsom ordförande i kommunalstämman eller ledamot i kommunalnämnd; *eller* är eller har varit ledamot i bevillningsberedning, taxerings- eller pröfningskomité; *eller* mer än ett år varit ledamot af häradsstingsnämnd; *eller* under minst ett år varit eller är lärare vid offentligt läroverk; *eller* deltagit i fälttåg eller fältslag eller blifvit sårad i strid mot rikets fiender och derför emottagit offentligt vedermäle eller belöning.

¹⁾ Grundlagen bör otvetydigt föreskrifva, hvilka kvalifikationer *elektor* bör ega.
Bih. till Riksd. Prot. 1892. 1 Saml. 2 Afd. 1 Band. 2 Häft.

Öfriga nu gällande bestämmelser, nemligen att ledamot af Första Kammaren kan väljas öfver hela landet; att han utses för nio år; att han eger rätt vägra emottaga detta förtroende, utan laga skäl därför; att han ej uppbär något arvode eller reseersättning — äro tillräckliga skiljaktigheter, för att ledamöterna i Första Kammaren komma att bestå af personer från helt olika samhällsklasser än den Andra Kammarens ledamöter, valde enligt de bestämmelser och med de kvalifikationer, jag här ofvan föreslagit.

Jag har i det föregående af denna motion endast *antyd*t hvad enligt min öfvertygelse skulle i sin helhet lösa arbetarefrågan till alla delar — om statsmakterna och de i ekonomiskt hänseende lyckligt lottade samhällsklasserna ville taga frågan om hand i så väl ekonomiskt som moraliskt och praktiskt hänseende och behjerta arbetarnes tre stora, af mig i början af denna motion uttalade önskemål: **Bröd, Upplysning och Rösträtt**, så skulle af sig sjelf de farliga och ekonomiskt ruinerande arbetsinställelserna upphöra och, hvad viktigare är, arbetarne skilja sig från de samhällsomstörtande anarkist- och socialistledarne och sjelfmant hylla sig till deras naturliga målsmän, statsmakterna och de konserverande samhällsklasserna.

Men dertill fordras främst en *utredning* af arbetarefrågan i alla dess olika delar och derpå grundade *förslag*, huru de då framstående bristerna i arbetarnes ekonomiska förhållanden, arbetarnes syftesenliga upplysning i allmänhet och ändamålsenligare yrkesundervisning samt slutligen denna talrika samhällsklass' deltagande i den kommunala och politiska verksamheten må på ett rättvist och billigt sätt medgifvas och ordnas. Men detta öfverstiger vida hvarje enskild persons både förmåga och krafter. Dertill fordras en af regeringen, på Riksdagens begäran utsedd **komité** af kunnige, praktiske, för arbetarnes sanna väl nitälskande personer, som utredde denna vidlyftiga fråga och föresloge de mångahanda åtgärder i ekonomiskt och finansiellt hänseende samt på lagstiftningens väg, som dervid kunde ifrågakomma. Statsmakterna i flera kulturländer hafva visserligen sysselsatt sig med arbetarefrågan, men detta har inskränkt sig till några få delar och resultaten hafva därför ej motsvarat de närda förhoppningarne. Först när denna så viktiga fråga undersökes och utredes i dess *helhet*, kunna de beslutande myndigheterna se hvad som utgör de viktigaste delarne af densamma och der börja åstadkomma rättelse och förbättring.

Men en del af arbetarefrågan kommer jag här nedan att grundligare söka utreda och förslagsvis behandla, emedan jag anser den vara den för arbetarne ekonomiskt viktigaste; det är nemligen frågan om *arbetarnes tillåtelse att med arbetsgifvarne dela den årliga arbetsvinsten uti yrken och näringar*. Jag har dervid i rikt mått begagnat ett särdeles upplysande arbete i denna fråga af en amerikansk människovänlig författare, herr N. P. Gilman, hvilket arbete blifvit på tyska dels öfversatt och dels omarbetadt samt fullständigadt af Leopold Katscher ¹⁾ Men äfven Gilman har delvis i sitt arbete hemtat, hvad Frankrike beträffar, sina faktiska uppgifter från en officiel undersökning, som den franska regeringen låtit verkställa genom en dertill särskildt förordnad kommission. I Frankrike har nemligen deltagandet af arbetarne i den årliga arbetsvinsten jemte arbetsgifvarne blifvit på flera ställen inom detta land genomfördt och i detta afseende står Frankrike främst rörande tillämpningen af denna viktiga åtgärd för arbetarnes väl, bland världens samtliga kulturländer.

Den ofvannämnda franska komitén nedsattes år 1883, på enskild motionärs (J. Barbarets) initiativ, och skulle komitén, enligt inrikesministerns instruktion af den 20 mars 1883, *dels* yttra sig öfver medlen att underlätta de af arbetare organiserade yrkesassociationer att erhålla de lämpliga arbeten för statens räkning, som förekomma, *dels* studera och undersöka, på hvad sätt och genom hvilka medel arbetsgifvare skulle kunna förmås låta sina arbetare dela den årliga arbetsvinsten af yrken och näringar.

Den vidlyftiga undersökning, som här af blef en följd — och dervid alla de arbetsgifvare inom landet, som infört ofvannämnda arbetarnes participation af vinsten, förhördes inför komitén och fingo meddela alla de upplysningar och de erfarenheter de samlat — är ett högst upplysande arbete, som blifvit till trycket befordradt till det allmännas vägledning vid bedömandet af denna fråga. ²⁾

Såsom en följd af komiténs undersökningar och förslag utfärdade den franska regeringen, under den 4 juni 1888, ett dekret, hvarigenom de af endast arbetare organiserade yrkesassociationer tillförsäkrades rätt

¹⁾ Arbetets titel är: »Die Theilung des Geschäftsgewinns zwischen Unternehmern und Angestellten. Ein praktischer Beitrag zur Arbeiter- und Lohnfrage., von Nicolas Paine Gilman. Mit Erlaubniss des Verfassers umgearbeitet und auf den neuesten Stand ergänzt von Leopold Katscher. Leipzig 1891.»

²⁾ Se »Ministère de l'Intérieur: Enquête de la commission extraparlamentaire des associations ouvrières, nommée par M. le Ministre de l'Intérieur. 3 Parties.» Utgörande 3 vömler i 4:o, deraf 1:a och 2 delarne äro tryckta år 1883 och den 3:e delen år 1888.

till arbete för statens räkning på vissa i dekretet föreskrifna villkor ¹⁾. Dessutom föreslår komitén 2:ne lagar, den *ena* rörande kooperativa arbetareföreningar för produktion och öfverenskommelse mellan arbetsgifvare och arbetare rörande arbetsvinstens fördelning dem emellan ²⁾; *det andra* lagförslaget rörande organisation af en allmän understöds-kassa för industriella, merkantila och jordbruksförhållanden ³⁾. Hvad beslut statsmakterna med anledning af dessa båda förslag fattat, är mig obekant.

Den som vill följa denna så viktiga fråga intill innevarande år, företrädesvis i Frankrike, men äfven i andra länder, finner flera värderika upplysningar i den tidskrift, som en association af människovänner stiftat för att praktiskt studera denna för arbetarne så viktiga fråga, och hvilken i Paris på franska publicerade tidskrift redan fortgått under 13 år ⁴⁾.

Karl Menger skrifver: »Det är en sanning, att fördelningen af inkomsten mellan kapital och arbete är ett problem af största vikt och att hvarje åtgärd, som tillförsäkrar arbetet en större andel i produktionens resultater, utan att derigenom industriens existensförmåga ifrågasättes, bör helsas som ett glädjande socialt framsteg.»

En sådan »åtgärd», och till och med en temligen djupgående och dervid dock fullkomligt antirevolutionär, är *vinstdelningen*. Det oaktadt har denna lönereform ännu alls icke tillvunnit sig det stora anseende, som den i så hög grad förtjenar, i synnerhet icke i de tyska talande länderna, som dock i anledning af sin utvecklade industriella verksamhet borde hafva ett lifligt intresse för att betjena sig af denna fredliga förbättring af det stillastående lönesystemet, som visat sig vara så förträfflig. Medan Frankrike, vinstdelningsidéens mönsterland, den 1 januari 1891 kunde uppvisa minst 84 participationsfirmor och alltsedan 13 år eger en förening af praktici till studiet af denna fråga, begagna inom hela Tyskland för närvarande blott 18 firmor ett eller annat delaktighetssätt. I det yrkesflitiga Schweiz fins det blott 12 sådana firmor, och i Österrike — — *En!* Medan vidare fransmännen på den sista verldsutställningen kunde hålla en storartad vinstdelaktighetskon-

¹⁾ Se nyssnämnda arbete Enquête de la commission extra parlementaire etc. 3:e partie pag. 377—378.

²⁾ Ibidem i pag. 279—402.

³⁾ Ibidem i pag. 402—405.

⁴⁾ Se: Bulletin de la participation aux bénéfices, publié par la Société pour l'étude pratique de la participation du personal dans les bénéfices. Reconnue d'utilité publique par le décret du 12 Mars 1889.

gress och franska regeringen omfattar problemet med ofantlig ynnest (den lät redan 1883 en stor undersökningskommission sammanträda för öfverläggande af denna fråga och utsatte år 1890 en half million francs för främjande af participationssyften), bekymra sig i Tyskland dithörande kretsar öfverhufvud icke alls om saken. Då till exempel år 1889 förslaget väcktes, att mildra de häftiga lönestriderna inom tyska bergshandteringen genom införandet af ett vinstandelssystem, gaf ingen akt deruppå. Och ändock lär erfarenheten i hundratals fall, att vinstdelningen eger en inneboende kraft till att hindra många strejker, att förekomma många oenigheter mellan fabrikanter och arbetare!

Den, som skrifver detta, ¹⁾ kan i den af Turgot och Frégier väckta, af Leclaire först införda lönereform, som fransmännen kalla »participation», engelsmännen »industrial partnership» och amerikanarne »profit sharing», ingalunda se en lösning af den »sociala frågan», såsom Ernst Engel, v. Thünen och många andra entusiastiska teoretici gjort. Den sanna lösningen kan endast bestå deruti, att hvar och en erhåller fulla inkomsten af sitt arbete, icke på kommunistisk grundval, utan med den mest fullständiga ekonomiska frihet. ²⁾ Men man får trots all längtan efter en genomgående omgestaltning icke dölja för sig, att världen ännu är mycket långt aflägsen från en sådan. Som på de flesta andra områdena för kulturlifvet, försiggår äfven i den ekonomiska ordningen blott långsamt en utveckling — för närvarande uppenbarligen något snabbare än förut, men alltjemt ännu rätt långsamt. Hvarför göres ej under tiden allt möjligt för att främja utvecklingen? Hvarför skulle vi ej sträfvat efter att påskynda densamma på fredlig väg? För att vi ej så snart kunna räkna på en lösning och ett frigörande! Nåväl, men vi kunna under tiden förbättra mycket, om vi hafva den goda viljan att öppna ögonen och draga nytta af gjorda erfarenheter. Om vi ej ännu kunna tillförsäkra arbetaren fulla inkomsten af hans verksamhet, så borde vi till en början åtminstone helsa hvarje halfvägs rättvisare fördelning af arbetsinkomsten välkommen.

Många lika glödande som otåliga människovänner förklara, att vinstdelning är uteslutande ett »palliativ». Visst är den »blott» det! Den kan ej blott icke lösa den sociala frågan, utan icke ens »arbetarefrågan», ty den är ur stånd att meddela »rättighet till arbete», d. v. s.

¹⁾ Leopold Katscher: Die Theilung des Geschäftsgewinns zwischen Unternehmern und Angestellten. Leipzig 1891.

²⁾ Rodbertus har banat vägen till en sådan tingens ordning, Theodor Hertzka visar oss denna ordning redan temligen tydlig i sin lysande framtidsbild »Freiland». (Fjerde upplagan. 1891.)

att skaffa alla sysslolösa sysselsättning. Men väl kunde den, om den allmänt infördes, på ett tillfredsställande sätt lösa den s. k. »löne-frågan», och detta å ena sidan genom förbättring af arbetarnes inkomster och lefnadssätt, å andra sidan genom åstadkommande af ett godt förhållande mellan dem och deras arbetsgifvare, slutligen genom en lyftning af industriens produktionsförmåga.

Hertzka säger med full rätt, att arbetarne strida mera för en människovärdig behandling än för högre löner, och att en vänligt behandlad arbetare till och med vid ringare betalning svårare beslutar sig för att strejka o. s. v. än en högre aflönad arbetare, hvilken anses som maskin. Mycket sant, men den goda behandlingen får icke inskränka sig till vackra ord och leende miner, den måste äfven yttra sig i gerning. Detta sker bäst genom vinstdelningen, respektive genom de med denna sammanhängande välfärdsinrättningarne. Men fabrikanterna må icke tro att de bringa personalen några offer genom införande af andel i vinsten! Tvärt om, de andelar, som till densamma öfverlemnas, inbringas i allmänhet rikligt genom ökad, förbättrad och dervid billigare produktion. En människovänlighet, som, liksom denna, ingenting kostar, utan medför nytta åt alla intressenterna, är i sanning värd att mera allmänt utöfvas! Samtidigt skulle participationen erbjuda bästa tillfället till en lösning af »åttatimmars-frågan», ty den sporre, som ligger i vinstdelningen och beror på väckandet af arbetarens eget intresse, är så mäktig och leder i många fall enligt erfarenheten till så ifrigt arbete, att mycket ofta och kanske alltid lika mycket kan åvägbringas på åtta timmar, som annars på 10—12 timmar, utan att rörelsekostnaden på något sätt skulle ökas.

Arbetarefrågan.

Till det moderna industrilifvets mest i ögonen fallande uppenbarelser hör den grundliga missbelåtenheten af de massor, som lefva af sina händers arbete. Missbelåtenhet med den nuvarande ställningen är för öfrigt hvarken något »nytt under solen», eller i och för sig ett bevis på den missnöjdes vishet. Ej heller inskränker den sig nu till dags till den s. k. »arbetareklassen»; fastmer ådagalägges inom alla lefnadslägen en benägenhet att se allting i svart, som måste framkalla förvåning i en tid, som skryter öfver sin upplysning och kultur. Dock

är de egentliga handarbetarnes missnöje större och mera utpregladt, än de öfriga knotande klassernas, och därför gör det äfven större anspråk på den allmänna uppmärksamheten.

Med rätta har Gladstone kallat vårt århundrade »arbetarens tidsålder». Detta påtrycker politiken sin pregel genom demokratiens ständigt växande värde; och i afseende på arbetarefrågan finner det demokratiska tänkesättet sitt uttryck i en faktisk uppresning af arbetarepluraliteten mot fabriksegare-aristokratien. Arbetarne beklaga sig bittert deröfver, att man ej på rättvist sätt fördelar de ofantliga affärsvinster, som erhållits efter maskinernas allmänna införande.

Många arbetare äro förnuftiga nog att inse huru dåraktigt det påståendet är, att de flitige fattiges armod tilltager på ett ödesdigert sätt. Detta påstående vederlägges genom hvarje årlig jemförelse mellan arbetareklassens forna och nuvarande ställning. Å andra sidan är det onekligen ett faktum, att de rika blifva rikare. Kulturmensklighetens tilltagande rikedom har i de senaste tiderna varit oerhörd. Den omständigheten just, att arbetarnes ställning ej har förbättrats *i samma framåtgående proportion* som de välmående klassernas, förorsakar de förra många funderingar. Det kan ej vara något tvifvel underkastadt, att arbetslönerna alltsedan ett halft århundrade städse hafva stigit; men de hafva ej hållit jemna steg med de arbetandes anspråk och förväntningar. Dessa begära oafslåeligt högre löner och en minskning af arbetstimmarne. Fabriksegarne deremot betona, att affärsvinstens procentsatser blifva allt lägre, att de skulle ruineras genom tillfredsställelandet af sina arbetares anspråk och att de senare för det mesta äro lata, slarfviga, slösaktiga och odugliga.

Det närvarande förhållandet mellan fabriksegare och deras arbetare måste i allmänhet i bästa fall betecknas som en »väpnad neutralitet»; blott sällan se vi ett så vänskapligt förhållande ega rum, som brukar vara resultatet af ett godvilligt samarbete vid ett gemensamt verk. Detta gäller till och med för Nordamerikas Förenta stater, som ännu för kort tid sedan ansågos för det »jordiska arbetsparadiset», i hvilket strejker, socialism och anarki enligt den tidens tro aldrig skulle vinna insteg. Den snabbhet, hvarmed i detta förlofvade land de mest storartade arbetareoroligheter hafva följt på hvarandra alltsedan åtta à tio år, bevisar, att »arbetarefrågan» ej utgör något problem, som är inskränkt till Europa ensamt. Det är förvånansvärdt, hvilka ofantliga förluster t. ex. år 1887 har att uppvisa genom industrikrig inom stjernbanerets republik. »350,000 man hafva förlorat 10 millioner arbetsdagar, d. v. s. hvarje strejkande har nära nog gått miste om en må-

nadslön.» Under detta ena år förlorade alltså ungefär tiondedelen af alla fabriksarbetare inom unionen omkring 8½ procent af årets inkomst. »Arbetarnes förlust uppgick till 13½ millioner dollars, och dertill borde ännu räknas fabriksegarne förlust, som likaledes var mycket betydlig.»

Sådana tillstånd väcka hvarje allvarsam människa till eftertanke och påkalla högljuddt öfvervägande af alla medel, som kunna vara egnade att komma den nuvarande industriens sjuka kropp att tillfriskna eller åtminstone förskaffa den lindring. Talrika nationalekonomer och människovänner, mer eller mindre upplysta och visa, hafva då och gjort förslag till hjälp och några bland dessa hafva uppgifvits vara universalmedel: men i verkligheten har intet förslag varit ett sådant och äfven i en framtid kommer sannolikt ingen panacé att finnas. Den »sociala frågan», som är mycket invecklad och vidt omfattande, sysselsätter sig med det faktum, att de nuvarande kulturformerna blifvit för tränga för den städse växande människonaturen; för att afhjelpa detta onda, skall man behöfva söka efter många medel. »Arbetarefrågan» är redan mera begränsad, mera påtaglig, lättare tillgänglig; men den behandlas i allmänhet på ett sådant sätt, att den omfattar en lång följd af planer till höjande af arbetarnes ställning och fordrar en mycket djupgående, mångsidig forskning. »Lönefrågan» deremot — en af arbetarefrågans medelpunkter — låter utan svårighet behandla sig ensam; den är en utomordentligt viktig och väsentlig punkt, och om en väg skulle kunna finnas, att föra arbetaren och arbetsgifvaren till att lätt blifva ense om arbetsresultatens rättvisa fördelning, så skulle »arbetarefrågans» öfriga beståndsdelar förlora en stor del af de svårigheter, som de erbjuda.

Det faller af sig sjelft, att en liflig strid råder angående *hvad* som skulle anses som en »rättvis» fördelning. Huru borde den gemensamma produkten af kapital, företagsamhetsanda och arbete rättvist fördelas mellan dessa tre? Den opartiske skall besvara denna fråga på olika sätt, alltefter som det är fråga om en eller annan industrigren. Ett allmänt och i alla afseenden gällande svar kan så mycket mindre afgifvas, som fabriksegaren nästan alltid intager en helt annan ställning, än arbetaren. Den förre påminner om det jättelika antalet af yrkes- och köpmansaffärer, som lida skeppsbrott: enligt några 90—95 procent, medan enligt andra 40 procent blifva totalt ruinerade, 50 procent uppehålla sig nödortfigt och 10 procent röna framgång; han betonar, huru sällsynt det är att träffa på en skicklig ledning, som är oundgänglig till ett framgångsrikt användande af kapital och arbete; han hänvisar på det ansvar och de stora bekymmer, företagets ledare

äro underkastade och omtalar, att arbetarne ej känna till denna tunga börda, derjemte lyfta fasta löner, således hafva en säker inkomst och i händelse af husbondens konkurs hafva främsta rättigheten till sina möjligen innestående löner, således ej lida några förluster. Vidare bevisar han med siffror, att lönerna sedan femtio år hafva stigit betydligt inom hela kulturverlden och han antager med rätta, att de väl äfven i en framtid skola komma att stiga, medan räntefoten och vinstsatserna falla. Han menar, att de flesta arbetare — visserligen *icke alla* — erhålla en så hög lön, som är förenlig med den nuvarande kapitalförräntningen, med sällsyntheten af begåfvade fabrikörer och med marknadernas ställning. Arbetaren deremot talar om de framgångsrika fabriksegarnes tilltagande rikedom och förklarar, att i de senares rörelser, efter afdrag af kapitalräntor, arbetslöner och en betydlig godtgörelse för företagsamhetsandan, ett stort belopp återstår, till hvilket arbetaren — som en af de faktorer, som hafva hjälpt till med att uppnå detta resultat — har ett rättvist delegare-anspråk. Han yttrar sig med ovilja om den olust, hvarmed fabriksegarne under goda tider höja lönen, och om den ifver, hvarmed de under dåliga tider nedsätta densamma.

Denna motsägelse i intressen är oafbruten och under ett rent lönesystems herravälde skulle densamma uppenbarligen heller aldrig upphöra. Nuvarande motståndareskap mellan *arbetsgifvare och arbetstagare* — *icke mellan kapital och arbete* ¹⁾ — är ingenting annat än ett exempel på den naturliga och allmänna kampen mellan köpare och säljare, blott att här icke är fråga om varor, utan om handräckningar. Inträder en arbetsinställelse, så skall den offentliga meningen ena gången taga parti för den ena, andra gången för den andra delen. Men hvarken publikens mening, eller fabrikörernas eller arbetareklasens är bestämmande vid bedömandet af en strejk, ty den förra visar sig för det mesta vara fördomsfull eller illa underrättad och de båda andra äro naturligtvis partiska, intresserade. Det rika lönesystemet erbjuder i och för sig intet medel till utjemkning eller försoning af motsatserna hos de båda stridande parterna; skulle det erbjuda sådana,

¹⁾ Det är glädjande, att Gilman i hela sin bok har lemnat denna vilseledande fras obegagnad; vilseledande, emedan vid alstrandet af värden kapital och arbete ju ändock måste samverka. För öfrigt har redan Hertzka ådagalagt, att det vid striderna ej är fråga om kapitalisterna, utan om arbetsgifvarne; därför får i hans idealstat »Freiland» ej finnas några fabriksegare i nuvarande mening, men väl kapital, ty det senare kunna ej ens sådana arbetare undvara, som arbeta uteslutande för sig sjelfva. (Jemf. »Freiland», förlag af E. Pierson i Dresden.)

så skulle världen blifva förskonad från de oafslåtliga oordningarne inom industrilifvets sköte.

»Lönesystemet, som skapar så sorgliga tillstånd, måste vara felaktigt», säga de stora arbetareföreningarne och föreslå att gifva det helt och hållet till spillo och ersätta det genom produktivbolag. Men erfarenheten gifver vid handen, att detta medel i det stora hela, om man bortser från några undantag, är utan verkan, då det lemnar föreningslänken mellan arbete och kapital — den omistliga ledande anden — utan något afseende. Produktivbolagen försöka icke att undvara *kapitalet*; de vilja fastmer reda sig utan dugliga, väl aflönade *affärsföreståndare*, och detta är ett stort missgrepp. Skall nu för tiden ett företag lyckas, så måste det förestås af vederbörligt aflönade krafter, utrustade med stora maktfullkomligheter. Förvaltnings- och organisationstalang är någonting mycket sällsynt, och bolag, som i affärssaker förneka en elits naturlag, gå öfver ända.

Det torde förr kunna rekommenderas att bibehålla lönesystemet och bringa det till en tillfredsställande utveckling. Icke en revolution, utan en evolution torde blifva resultatet af de häftiga slitningarne på den nuvarande arbetsmarknaden, d. v. s. det är sannolikt, att vinstdelaktigheten kommer att bryta sig en bana. Detta sätt, att medgifva arbetarne en andel i affärsvinsten jemte den fasta lönen, möjliggör, ja främjar bibehållandet af den duglige, med maktfullkomlighet utrustade affärsföreståndaren, undanrödjer icke de säkra lönernas stora företräden och utjemnar deras ofta förekommande otillräcklighet genom att återvända till den förr mycket allmänt rådande produktionsdelaktighetens grundsats. Då en delaktighet in natura nu för tiden i de flesta fall skulle vara föga önskvärd, så ersättes den bäst genom en pekuniär andel i nettovinsten. Vi skola längre fram medelst talrika bevis ådaga-lägga, att, medan arbetaren under det brukliga lönesystemet ej har något omedelbart intresse för det företags blomstring, hvaråt han egnar sina krafter, vinner han genom vinstdelaktighet i företaget ända till en viss grad samma intresse som en verklig bolagsman. Första steget vid införandet af vinstdelaktighet utgår från fabriksegaren; produktivbolagen deremot äro ett försök, utgången från arbetarne. Dessa bolag vilja afskaffa lönesystemet; vinstdelaktigheten vill ändra det till förmån för alla faktorer, som komma i fråga.

Må de nationalekonomer, som anse dragandet af slutsatser på grund af alla tillgängliga fakta för ett »osäkert» förfaringssätt, göra oss den förebråelsen att vi äro »empirici», — vi låta gerna behaga oss denna förebråelse från herrar teoreticis sida! Den praktiske affärsman-

nen är ej tjent med de skönaste, fint utfunderade lärosatser, om de ej passa in på de verkliga förhållandena; han har pligten att tillgodogöra sig andras erfarenhet, innan denna blifvit allmän egendom; klokheten skall emellanåt bjuda honom att sluta sig till den framskridna minoriteten, som bevisar möjligheten af en mängd saker, som ännu ej äro allmänt erkända och kanske aldrig skola blifva det. I vinstdelaktighetens fråga blir efterföljandet af detta klokhetens bud så mycket mera att rekommendera, som det knappast är något tvifvel underkastadt, att den andel af nettovinsten, som medgifves arbetaren, icke flyter ur husbondens ficka, utan är en följd af den genom systemets verksamhet ökade inkomsten af arbetet; arbetarne skaffa alltså produktionens ökade värde, hvaraf deras vinstandel bestrides. Med andra ord: *förbättringen i arbetarnes ställning genom vinstdelaktighet kostar fabriksägaren ingenting; tvärt om: hans egen vinst blir för det mesta ytterligare ökad.*

Vinstdelningen.

1. Inom landtbruket.

Med undantag af några trakter, erbjuder arbetarefrågan inom landtbruket — som oaktadt fabriksindustriens växande alltjemt sysselsätter vida flere personer än denna — i allmänhet inga så stora svårigheter, som inom de flesta öfriga arbetsgrenar. Denna äldsta och mest grundläggande af alla industrier håller mycket segt fast vid traditionen, och landtbrukarens innerliga samarbete med sitt folk på åker och ängar ger ej riktigt rum åt de utpreglade klassmotsatserna, under hvilka fabriksindustrierna lida så mycket. Medan vanan att betala arbetet med löner för närvarande har blifvit fullkomligt allmän och en regel inom alla landtbrukets områden, föra vissa drag af landtbrukarens kallelse och dess förhållande till tvingande lefnadsbehof det med sig, att några punkter af det förra aflöningssättet ännu är i bruk.

Före penningens införande kände man inom landtbruket med naturnödvändighet endast arbetets natural-aflöning och till och med sedan penningen blifvit allmän, gick mycket mindre mynt genom landtbrukarens hand än genom andra affärsmäns; han föredrog också allt framgent att betala in natura, respektive att byta. Då ingen kan undvara landtbrukets produkter — säd, frukt, grönsaker, mjölk, ägg, ost,

smör, kött, fågel, ull o. s. v. — ligger det nära till hands för egendomssegaren, att aflöna sina arbetare genom fyllandet af deras behof med markens produkter; det förstås af sig sjelf att det dervid är parterna obetaget, att öfverenskomma sinsemellan, om det passar dem, att betalningen skall i sin helhet eller delvis erläggas i andra nödvändighetsartiklar eller ock i kontanta penningar.

Senare skola vi visa, att i den nyare tiden ett antal landbruksrörelser har, på grund af det rena lönesystemet, sådant det för närvarande är brukligt och har starkt innäslat sig äfven inom landtbruket, infört en utdelning af vinstandelen bland arbetarne — utöfver de fasta lönerna. — Men på detta ställe hafva vi i främsta rummet att göra med den mycket äldre delaktighetsformen, som uppträder in natura och bäst kallas »produktionsdelaktighet» eller »produktionsdelning». Densamma uppträder mest i formen af hälftenbruk (*métayage*, *mezzeria*). Den dithörande öfverenskommelsen går ut på, att egendomssegaren ställer marken, byggnaderna, som ock en del eller hela nödvändiga antalet kreatur, redskap och utsäde till arrendatorns förfogande, hvaremot arrendatorn måste till honom aflemna en bestämd del — i allmänhet hälften — af de producerade varorna in natura. Vid denna uppgörelse är det således icke fråga om en delning af vinsten, utan af produktionen, och det är likgiltigt, om en vinst erhålles eller icke.

Det är beklagligt, att delningen af produktionen ej tillräckligt sporrar hälftenbrukaren att företaga förbättringar och införa den intensiva kultur, som nu för tiden är nödvändig. En lättnad i förvandlingen från hälftenbrukare till mindre egendomssegare eller ett ökande af arrendatorns andel och en minskning af egendomssegarens skulle råda bot på detta onda; men efter som det ser ut, torde hela systemet inom kortare eller längre tid helt och hållet försvinna och efterhand öfverallt lemna rum för markens egande af dess odlare. Då skall man inom landbruksrörelsen nå höjden af flit och omtänksamhet. Endast ett fullkomligt egande kan väcka hela ifvern, hela intresset. Icke för att ens ett fullkomligt egande skulle vara i stånd till att göra oförbätterliga lättingar verksamma eller utomordentliga slösare sparsamma; men hos vanliga naturer, alltså hos de flesta människor, verkar väl ändock trollformeln »*egen mark*» inom landtbruket större under än inom någon annan kallelse. Derfor talas ofta om den amerikanske odlarens »öfvermenskliga flit», och Mill skrifver: »Den som besökt ett land, inom hvilket bonden i allmänhet eger marken, brukar anse dess innevånare för jordens arbetsammaste folk. Ju mer odlaren af en jord-egendom närmar sig dess fullkomliga egande, dess bättre skall hans

arbete vara. På oduglighetens nedersta trappsteg står daglönaren, som icke har någon utsigt att någonsin blifva jordegare. Hälftenbrukaren i ett föga framskridet land, hvilken ej hyser något stort hopp om markens slutliga förvärfvande, skall redan arbeta mycket bättre. Arrendatorn, som kan vänta sig att förr eller senare komma i besittning af den jordegendom, han brukar, utvecklar en ifver, som ej står synnerligen efter en verklig egendomsegares. Dock blott det ensamma, fullkomliga egandet kan framkalla detta höga mått af flit och omtanke, som har hjälpt det moderna landtbruket till dess nuvarande fullkomlighet.»

Då vi så utförligt hafva behandlat landtbrukarens produktionsdelning, så har detta icke skett, emedan vi måhända skulle hysa den önskan att rekommendera dess införande der, hvarest systemet för närvarande icke begagnas. Denna önskan ligger fjerran för oss, ty den skulle vara utan ändamål. Visserligen står hälftenbrukaren på ett högre trappsteg än daglönaren, men denne skulle i allmänhet ej behöfva genomgå en hälftenbrukares stadium för att blifva jordegare, ty nu för tiden finnas i många kulturstater många åtgärder till underlättande af förvärfvandet af åkerjord, så att daglönarne i talrika fall ej alls behöfva genomgå något öfvergångsstadium. Och der, hvarest — som t. ex. i Storbritanien och Irland — förhållandena ännu för närvarande äro ogynnsamma så väl för hälftenbruket, som för böndernas mindre jordegendomssystem, skola de oundgängliga förändringarne naturenligen mycket säkrare leda till det senares snara uppkomst än till antagandet af det förra, enär detta ej tillräckligt främjar nyare tidens intensiva kultur. Orsaken till att vi så länge dröjt vid detta ämne ligger deruti, att produktionsdelningens framgång hvilat på medvetandet om delegareskap, — en känsla, hvars eggande verkan endast öfverträffas af det uteslutande egandets. Medan nu den *praktiska* användningen af produktionsdelningen genom den moderna demokratiens tilltagande alltmera inskränkes till landtbruket, äro dess *logiska* grunddrag användbara på alla industriens grenar. Och hvarthän syftar detta systems logik? På dess nyare form, *vinstdelaktigheten*.

Hittills har den senare endast i få fall kommit att användas inom landtbruket. Men användningen borde blifva mera allmän; då skulle odugligheten hos lönarbetaren, som redan genom produktionsdelningen sporras till vida bättre prestationer, gifva vika för den största duglighet. Man måste gifva daglönaren möjligheten till ett intresse, att vid sitt arbete göra sitt bästa. Detta syfte kunde man säkrast nå derigenom att man, utom den fasta lönen, ger honom en andel i affärsvinsten i naturalier. Redan nu erhålla daglönarne inom landt-

bruket här och hvar mer än sin fasta lön, i det att deras arbetsgivare ettdera skänka dem säd eller tilldela dem sådan som arbetspremier eller ock till nedsatta priser; men allt detta är en ren tillfällighet och icke på något sätt bestämdt.

2. Inom fiskeriet.

Bland de urgamla yrkena, hvarvid produktdelningen alltsedan gamla tider varit ett allmänt utbreddt sätt att löna arbetet, står fiskeriet med sina många gradationer inom andra rummet. Här beror affärens framgång hufvudsakligen på måttet af hvarje enskild mans ansträngning och på allas vänskapliga samarbete. Bruket att dela fångsten mellan parterna, som bidragit till dess erhållande, begagnas ännu mycket den dag, som är. På storleken af vinsten fästes vid delningen icke mycket afseende. Dervid är det temligen likgiltigt, om det kommer mer på fartygens egare än hans kapitalräntor, eller mindre, och om de andelar i fångsten, som komma på de enskilde fiskarena, äro större eller mindre än den lön, som de möjligen skulle hafva förtjent på fastlandet. Fiskeriet utgör således höjdpunkten för den rena produktions- eller naturainkomstens delning och den ofantligt utbredda användningen af den senare inom detta primitiva arbetsområde tyckes bevisa hennes stora lämplighet.

För öfrigt visa redan de äldsta förhandenvarande berättelser, att inom fiskeriet jemte delningssystemet också delvis lönesystemet begagnades; äfven gingo emellanåt båda betalningssätten hand i hand med hvarandra. Clairac'ska upplagan af de gamla »Jugemens d'Oléron» (»Sjömäns seder och bruk», Rouen 1671) meddelar i detta afseende: »Sjömännen antaga tjenester på olika sätt, först mot en bestämd lön för hela tiden färden räcker; vidare endast mot en andel i skeppslasten; slutligen — och detta utgör den allmänna regeln — mot en blandad betalning, som består dels i penningar, dels i en andel af lasten.»

Vid den för så betydande, inom senare tider likväl mycket minskade hvalfångsten har hvarje enskild medlem utaf manskapet — från kaptenen ända till skeppspojken — anspråk på en del af den fångst, de möjligen komma att göra, oaktadt de erhålla en mindre, fast lön. Denna anordning har ingenting att göra med fartygets besättnings- eller utrustningsförhållanden. De vanliga matroserna erhålla $\frac{1}{2}$ à $\frac{1}{3}$, styrmännen, af hvilkas skicklighet mycket beror, få alltefter båtens storlek $\frac{1}{5}$ à $\frac{1}{3}$; vida större är officerarnes andel och kaptenen erhåller för det mesta tjugu gånger så mycket som matroserna. Ofta

komma härtill ytterligare särskilda penningegåfvor för fångsten af hvarje enskild hval. Återvänder fartyget utan någon som helst fångst, så får manskapet naturligtvis nöja sig med sin fasta minimi-aflöning och det blir redarens sak att bära hela förlusten.

En mycket större rol spelar för närvarande stockfisk-, makrill- och koljefångsten. De ifrågavarande fartygen erhålla en besättning af 14—18 man och kaptenerna äro ofta medegare. Inom fiskeriet i Provincetown (Amerika) var det förr i allmänhet brukligt, att från fångsten först och främst afdraga en s. k. »stor genomskärning», d. v. s. den ungefärliga kostnaden för matförrådena, isen, krokarna, näten o. d. Af återstoden erhöll båtens egare två, manskapet tre femtedelar. En fast lön fick ingen. Om man fiskar med släpnät, så sker fördelningen af manskapets andel i *lika* delar; men användas linor och metkrokar, så rättar sig hvarje fiskares godtgörelse efter storleken af hans fångst. Om alltid två man fiska tillsammans i båtar, så beräknas hvarje båtlags fångst särskildt. I Gloucester (staten Massachusetts), Förenta staternas största fiskstapelplats, delas nettovinsten helt enkelt i två hälfter mellan redaren och manskapet, och detta bruk har nu öfverallt blifvit det mest använda. Redaren lemnar det fullständigt utrustade fartyget jemte redskapen och matförråden. Genast efter dess återkomst sker uppskattandet af fångsten efter marknadspris och afräkningen. Härvid afdragas från bruttoinkomsten kostnaderna för isen, för faten och bogseringen, emellanåt äfven för inpackningen och inspektionen, och resten delas lika. Kaptenen erhåller af fartygets egare dessutom en viss procentsats, en högre inkomst, som motsvarar hans ledande rol. Manskapet bekostar lönen åt kocken och möjligen åt andra extra arbetare, som de kunna hafva tingat och som icke hafva någonting att göra med fiskeriet, vidare utgifterna för medicin och små bidrag till enke- och pupillkassan. Sättet, huru de sedan sinsemellan fördela det återstående nettobeloppet, beror på fiske-sättet.

Helt annorlunda går det till vid vintertid, då man går ut på koljefångst. Redaren lemnar fartyget och betalar kaptenen, medan manskapet måste sörja för förråd, redskap och båtar, som ock bestrida alla omkostnader. Af fångstens kontanta vinst erhåller manskapet tre fjerdedelar, skeppets egare en fjerdedel. Inom stockfiskeriet är det icke sällsynt, att en kapten förenar sig med fem à sex synnerligen dugliga matroser, med hvilka han delar afkastningen till lika delar. De ytterligare erforderliga andra arbetskrafterna tingas efter styckelön, d. v. s. betalas noggrannt i förhållande till de af dem fångade fiskar-

nes antal. Detta förfaringssätt påminner redan någorlunda om den moderna vinstdelaktigheten hos »arbetare-kärntrupperna» i många fabriker etc. enligt firman Leclaires i Paris exempel.

Alla delaktige äro ense om, att det inom fiskeriet ej kan finnas något bättre sätt att löna arbetet än produktionsdelningen. Båda partierna medgifva, att det fasta lönesystemet här vid lag skulle vara otillräckligt. Skeppsegarne säga: »Vi skulle få många lättingar och affären skulle ruineras. Det förfaringssätt deremot, som begagnas hos oss, är rent bolagsmessigt. Så snart matroserna förtjena litet, förlora vi mycket penningar. Det förtjenar att beaktas, att det fattigaste folket tillhör nätfisket, der fördelningen sker i lika delar.» Och fiskarena mena: »Med fasta löner skulle vi icke vara nöjde, ty de flitiga och skickliga arbetarne skulle dervid icke fara bättre än de lata och oskicklige; vi skulle alltså ej hafva något intresse af att åstadkomma en så rik fångst som möjligt, och så skulle affären blifva för litet inbringande för att kunna medgifva goda löner, som tillfredsställa dugliga arbetare.»

Hafsfisket hör till de mest ansträngande sysselsättningar. Det fordrar, såsom Roscher anmärker, »af hvarje matros, till och med af skeppsgossarne, ovanlig ifver, största hängifvenhet, emellanåt äfven utomordentligt mod och mycken själsnärvaro. »Äfven en utpreglad corpsanda är nödvändig för färdeus framgång. Vinstdelningen gör hvarje matros till delegare i företaget och sporrar honom därför till ifver och ordning. I allmänhet herrskar då också endrägt på fiskarbåtarne, blott sällan ger afräkningen eller utdelningen anledning till oenigheter. Manskaper tänker naturligtvis mest på det gemensamma intresset, och detta fordrar, att det umgås sparsamt med materialet, skonar redskapen och fyller fångsttiden med flitigt arbete. Hvar och en öfvervakas äfven fortfarande af de öfriga och deras manstukt, mot hvilken ingen uppreser sig, är minst likaså verksam som soldaters på slagfältet.

Vinstdelningen erbjuder skickliga fiskare det bästa tillfälle, att vinna lönen för sin duglighet och komma till välstånd; det faller sig ej svårt för dem att blifva kaptener på fiskarbåtar och snart äfven meddelegare. Redarne tycka nemligen om att i sina fartygs befälhafvare se dubbla medintressenter i affärens framgång. I Gloucester t. ex. äro ungefär 25 procent af alla kaptener meddelegare i de af dem kommenderade fartygen. Af sådana fakta kan man ingenting upptäcka der, hvarest fiskarena uteslutande erhålla fasta löner. Sedan omkring trettio år vinner det rena lönesystemet mycken utbredning inom fiskeriet, men följderna äro afgjort ogynnsamma. De fiskeri-

hamnar, der vinstdelningen är mest utbildad, visa sig vara de mest blomstrande, så t. ex. — utom de redan nämnde — Peterhead, Hull, Grimsby, Yarmouth m. fl. i England af stor betydelse. Hvad Tyskland beträffar, så vilja vi här i synnerhet omnämna erfarenheterna inom två kortlifvade fiskeribolag, som år 1866 bildades i Bremen och Hamburg och ledο stor brist på öfvade fiskare. Föreningen i Bremen använde till en början principen att dela i tvenne hälfter, men var ej tillräckligt nöjd med resultatet och försökte därför med en mindre fast lön och fördelningen af en fjerdedel af fångsten; detta medel visade sig vara förträffligt. Hamburgerbolaget införde ett temligen inveckladt delningssätt, men upphörde snart dermed och kom på den tanken att anvisa hvarje fiskarebåt sin särskilda andel, öfverlemnande den enskilda fördelningen åt manskapet. Denna åtgärd bar de bästa frukter. Tysk-franska kriget förorsakade båda föreningarnes upplösning. Flensburgerfiskare göra sina färder med två eller fyra man och dela fångsten i förhållande till hvars och ens utlägg och arbete.

I Danmark betalas fasta löner och medgifves andelar i vinsten. De ryska Artels i Archangel för fångst af skälar, hvalross och stör veta ingenting om löner och känna endast produktdelningen. Äfven vid Greklands kuster är denna senare förherrskande, och detta icke blott inom fiskeriet, utan inom hela sjöhandeln. Det med kabiljofiskeriet i Dieppe, Fécamp och andra franska hamnar sysselsatta folket erhåller en årlig lön 300 francs och en andel af fem procent utaf vinsten. Vid sillfisket i Tréport delas nettovinsten i två lika hälfter, mellan fartygsegaren och manskapet. I Granville, en vigtig fransk hamn vid kanalen, erhåller manskapet en femtedel eller en tredjedel af stockfiskfångsten; vid en tredjedel måste det bekosta fartygets utrustning, vid en femtedel icke. Tre procent af det belopp, som tillkommer manskapet, qvarhållas för matrosernas understöds-kassa. Medan hos många vinstdelaktighetsfirmor allehanda kassor egga till sparsamhet och tillförsäkra medlemmarne en ålderdomsförsörjning, lider produktionsdelningen nästan helt och hållet brist på sådana allmännyttiga inrättningar.

3. Inom bergsbruket.

Vi kunna här ingenting bättre göra än anföra, hvad Charles Babbage, den berömde författaren af verket »Om maskin- och fabriksarbete» (1832) skrifver om det vid grufvorna i Cornwallis brukliga vinstdelningssystemet:

Bih. till Riksd. Prot. 1892. 1 Saml. 2 Afd. 1 Band. 2 Häft.

»Nästan alla öfver- och underjordiska arbeten äro bortackorderade. Alltid efter förlopp af två månader bestämmes, hvilka arbeten som skola blifva företagna inom närmaste två månader. Det finnes tre olika slag: 1:o Afsänkning af schakter, företagandet af utdikningar och genomslåendet af stollar; härför betalas efter famn eller kubikfamn. 2:o Uppfordrande och beredning af malm; aflöningen för dessa arbeten sker i form af en andel i afkastningen efter handelsvärdet. Detta slags betalning medför ofantligt glädjande resultat. Gruffolket får nemligen, aflönadt i förhållande till hvarje ådras rikedom och den deraf vunna metallmängden, naturligtvis snart en stor öfning i uppsökandet af malm och i uppskattandet af dess värde; också ligger det i dess intresse att betjena sig af hvarje framsteg, som kunde göra fraktandet till marknaderna billigare. 3:o Beredningen af de gröfre malmdelarne; detta arbete ombesörjes af andra händer och utlemnas medelst en slags auktion alltid för flere dagar partivis, och detta till pris, som i regeln äro något lägre än minsta begäret vid auktionen. — »Tributen», d. v. s. den under 2:o) omnämnda vinstandelen, beräknas på hvarje pund sterling af inkomsten och varierar mellan 3 pence (25 Pfennige) och femton shillings, alltså mellan 1 och 75 procent. Visar sig en ådra, som till en början icke var gifvande, senare såsom rik, så förtjena »tributarbetarne» mycket penningar; det har förekommit, att hvarje enskild medlem inom en tributärgrupp på två månader har förtjent ända till 100 pund sterling. Vid så gynsamma fall torde för öfrigt grufegarne sannolikt göra en ännu mycket större vinst än gruffolket. Herr Taylor har infört detta system vid blygrufvorna inom grefskaperna Flintshire och Yorkshire, som ock i Cumberlands koppargrufvor. Det vore önskvärdt, att detsamma blefve allmänt infördt, ty intet annat aflöningssätt tillförsäkrar arbetaren i samma mått en framgång, som står i förhållande till hans flit och hans duglighet.»

Lönesystemet.

Den fiendtliga hållningen mellan arbetsgifvare och arbetstagare.

Vid allt vackert tal om gemensamhet i kapitalets och arbetets intressen förblir det ett lika så lättfattligt som oafvisligt faktum, att med det rena lönesystemet husbondens och personalens intressen allt-

jemt råka i strid med hvarandra. Det ligger icke i fabriksegarnes välförstådda fördel att vilja nedtrycka lönerna till den yttersta gränsen för att kunna uppehålla lifvet; ej heller länder det slutligen till arbetarnes gagn, om de göra försök att erhålla så höga löner, att dessa sluka affärens vinst. Men *mellan* dessa båda yttersta punkter ligger utrymme nog till strid. Och i hvilket omfång föres icke detta krig i fred! Embetsberättelsen öfver de arbets- och fabriksinställelser, som blott inom sex år förekommit ensamt i Nordamerikas Förenta stater (från 1 januari 1881 till 31 december 1886), omfattar tusen trycksidor. Antalet strejker inom denna tid utgjorde 3,902, de deraf drabbade firmorna 22,304! (År 1887 egde 853 strejker rum.) Delaktige voro nära nog $1\frac{1}{2}$ million löntagare. Fabrikerna, som företogo stängning, uppgingo till 2,214, de deraf drabbade arbetarne till öfver 160,000. Berättelsen uppskattar arbetarnes förlust inom dessa sex år till nära 60 millioner dollars, de understödssummor, som kommit dem till del, till knappt $4\frac{1}{2}$ million dollars. De delaktiga firmorna ledo rörelseförluster till mer än 34 millioner dollars. Sålunda betalade industrien inom ett land, som ännu för icke länge sedan gälde för arbetets paradis, inom sex år 94 millioner dollars krigsomkostnader ¹⁾! Den, som för ett fjerdedels århundrade sedan skulle hafva förutsagt sådana förhållanden, skulle hafva ansetts för galen. Fråga vi efter följderna af dessa dyrbara lönestrider, så erfara vi, att $46\frac{1}{2}$ procent af de af strejker drabbade firmorna fingo gifva med sig helt och hållet, $13\frac{1}{2}$ procent delvis, medan 40 procent förblefvo segrare; af de fabriker, som företagit stängning, uppnådde $25\frac{1}{2}$ procent sitt syfte fullständigt, $8\frac{1}{2}$ procent till en del och de öfriga fingo gifva vika för arbetarne.

Man behöfver ej vara så orättvis att tillskrifva lönesystemet ensamt hela skulden för de omnämnda missförhållandena, för att klart och tydligt inse, att detsamma ej eger den böjlighet, som skulle vara nödvändig för att lättvindigt afpassa lönesatserna efter arbets- och omsättningsmarknadens ställning. Tvärt om, ofvaunnämnde siffror bevisa, att med de löneförhöjningar eller lönenedsättningar, som äro en följd

¹⁾ Walker skriver: »De förluster, som tillfogas produktionen genom strejker, blifva ofta mycket öfverskattade. Orsaken till många strejker äro hotelser om lönenedsättning till följd af inträffad öfverproduktion; i så fall hafva arbetsinställelserna det goda med sig för fabriksegaren, att marknaden blir tömd, emedan förråden förbrukas. Äfven brukar man efter afslutande af en strejk återupptaga rörelsen i större skala, hvarigenom den lidna tidsförlusten till en del åter inbringas.» Detta är visserligen mycket riktigt, men den ifrågavarande minskningen i totalförlusten uppväges rikligen af den skada, som hvarje enskild stor arbets- eller rörelseinställelse brukar tillfoga hela landets affärlif.

af arbets- eller rörelseinställelserna, svåra slitningar äro förknippade. De senares starka förherrskande är i och för sig — enligt sakens natur — alldeles icke helt och hållet rättfärdigadt, ty om vi än medgifva, att arbetsgifvarnes och arbetstagarnes intressen skilja sig i samma mening, som varornas, köparens och säljares, så måste vi å andra sidan betona, att det i allmänhet ej faller köpare eller säljare af varor in att bekriaga hvarandra på ett ömsesidigt skadligt sätt; de bruka fastmer nästan alltid finna en väg att komma fredligt öfverens, utan att utbudandets och efterfrågans lag leder till det stora slöseri med krafter och penningar, som utgör ett så beklagensvärdt minnesmärke vid lönestriderna.

Enligt vår åsigt äro de missförhållanden, som lönesystemet åstadkommer, icke så öfvervældigande, att de skulle behöfva påkalla detta systems fullkomliga undanröjdande. Men väl torde det vara en tvingande nödvändighet att på detsamma inympa en större förmåga att afpassas efter arbetsvärdenas ostadighet. Mycket goda firmor bruka under goda affärsår gifva sin personal penningegåfvor — utan afseende derpå, om en löneförhöjning eger rum eller icke, — men dessa s. k. »gratifikationer» eller »nyårsgåfvor» äro hvarken säkra eller bestämda, utan frivilliga och tillfälliga, således blott ett ofantligt svagt medel till mildrande af lönesystemets orättvisor.

Arbetarens personliga intresse.

Den förebråelse, som oftast göres lönearbetarne — och denna innefattar i sig nära nog alla andra — syftar derhän, att de föga eller alls icke intressera sig för sitt arbete. Fabriksegaren jemför vredgad deras lättja, ovarsamhet, slöseri och oduglighet med den ifver och den omsorg, som han sjelf hyser för sin affär. Han glömmer vid sina klagomål att räkna med den menskliga naturen. Han borde betänka, att denna för sitt deltagande i regeln behöfver en personlig sporre och att det brukliga tidlönesystemet, långt ifrån att erbjuda arbetarne en sådan sporre, fastmer är fullkomligt olämpligt att egga dem till insatsen af sina bästa krafter och till utveckling af hela sin arbetsförmåga.

Hvad nu beträffar de af oss hittills omnämnda ändringarne i det rena lönesystemet, så hafva de alla det gemensamma draget, att de

gifva arbetaren hopp om en varierande extraaflöning, som är bestämd till att tjena som fyllnad i hans fasta lön. Arbetar han med handen, så beror denna extraaflöning derpå, att han ökar mängden eller godheten af sina produkter eller att han sparsamt umgås med arbetsmaterialet; är han betrodde med att sälja andras arbeten, så kommer hans extrainkomst att bero på hans duglighet som köpman. Men kan arbetaren icke bidraga till att efterfrågan efter en artikel stegras, så medgifves uttryckligen i löneskalornas princip, och stillatigande i skiljedomstolarnes, att en andel af husbondens vinst rimligtvis tillkommer honom — arbetaren. Förtjenar husbonden, såsom vanligtvis är händelsen vid höga pris, mycket penningar, så borde en vinstandel tillfalla arbetaren i form af en måttlig löneförhöjning. Falla deremot prisen, så att fabriksegaren röner förluster eller åtminstone icke uppnår sin borgerliga vinst, så borde arbetaren hjälpa honom att bära bördan, genom att låta behaga sig en måttlig lönenedsättning, — vidare får hans risk visserligen icke sträcka sig.

Den princip, som kommer till erkännande inom lönskale- och skiljedomstolsväsendet, är vinstdelaktighetens, blott att beräkningen icke sker på grund af en verklig utrönt vinst, utan t. ex. med afseende på nettopriset på platsen å kol, o. s. v. Medgifvandet af en vinstandel är ej uttryckligen omnämndt, men faktiskt eger, vid användandet af »sliding scale» ända till en viss gräns, en arbetarnes delaktighet i fabriksegarens vinst rum. Hvad som beträffar de öfriga här ofvan omtalade ändringarne i lönesystemet — premier etc. —, så låta de känneteckna sig med följande ord, som den husbonde, som använder dem, skulle kunna ställa till sin personal. »I fall ni kommer att anstränga eder lika mycket, som om ni skulle arbeta för eder sjelfva eller som jag — med mitt nuvarande intresse för affärens blomstring — skulle anstränga mig i edert ställe, så skall ni åtminstone erhålla en del af den vinst, som brukar tillfalla en man, som arbetar för egen räkning. Förbättrén beskaffenheten af edra produkter och ni komma att erhålla premier utom eder lön. Umgås varligt med de åt eder anförtrödda rå- och bränslematerialierna, verktyg och maskiner, och jag vill därför belöna eder vederbörligt. Åt säljare bland eder vill jag jemte lönen gifva en procentsats af deras omsättning. Den bland eder, som ökar mängden af sina produkter, kommer att betalas noggrant i förhållande till sitt arbete, icke efter en allmän genomsärning.» Faktiskt närma sig också dessa premier o. s. v. ett delegareförhållande, ty de alstra och främja den känsla, som tidlönearbetaren för det mesta helt och hållet saknar: känslan af delegareskap.

Medan arbetarne, som erhålla lön på tid, icke sporras till flit och varsamhet och ej hysa något intresse för husbondens framgång, har det lyckats de omnämnda ändringarne i lönesystemet, att taga den vigtiga driffjedern af personligt intresse för affärens blomstring med i spelet, och detta vanligen med det resultat, att så väl firmans vinst ökas som ock relationerna mellan denna och dess personal gestalta sig angenämt. Nu påtränger sig oss frågan, — i synnerhet efter en grundlig sysselsättning med vinstdelningen och med hälftenbrukssystemet — huru vida dessa förträffliga ändringar i det rena lönesystemet (styckarbete, premier, tantiëmer, lönegradering) icke kunde ytterligare förbättras, möjligen genom användande af ett förfaringssätt, som egde deras företrädern i vida högre grad, således vore lämpligt att framkalla en ännu innerligare intressegemenskap och en ännu hjertligare samverkan mellan båda parterna. Skulle det icke vara möjligt att ännu mera närma förhållandet mellan fabriksägare och arbetare till ett verkligt delegareskaps, än hvad som nu sker vid medgifvandet af premier etc.? Svaret lyder: Helt visst, detta är möjligt, det *finns* ett sådant förfaringssätt, nemligen: delning af affärsvinsten mellan arbetsgifvarne och deras personal, för det mesta i korthet kalladt »vinstdelaktighet».

Leclaire och vinstdelningen.

Redan den berömde franske statsmannen Turgot erkände berättigandet af en vinstdelning (1775), men först Leclaire, en parisisk målare och rumdekoratör, bragte den till första praktiska användning (1842). Leclaire, som utöfvade det nya systemet ända till sin död (1872), uppnådde stora affärsframgångar, som han till största delen hade sin framstående yrkes- och affärsskicklighet att tacka för. Han var en varm människovän och en genial man. Hans firma har alltifrån början gäلت för en mönsterbild för förenandet af affärseägens intressen med arbetarnes och har som sådan äfven blifvit framhållen af alla nationalekonomer, som hafva anbefalt vinstdelningssystemet.

Vinstdelningen i handverk och yrken.

1. I de dekorativa yrkena.

Redouly & Co (Leclaire & Co), Paris. Vi komma nu till beskrifningen af den nuvarande inrättningen af det i sitt slag enastående vinstdelningshuset, som grundlades af Edme Jean Leclaire, det nya systemets fader, och som hitintills gäller som det fullkomligaste mönster på delegareförhållandet mellan principaler och den anställda personalen. Sedan grundläggarens död hafva endast obetydliga ändringar vidtagits i organisationen. Firman lyder nu: »Redouly & Co».

Det stora affärshuset vid Rue S:t Georges eges nu af tvenne styrande delegare: Redouly och Marquot, som ock af en tyst delegare: de anställdes ömsesidiga hjälpförening. Kapitalets totalsumma utgör 400,000 francs; deraf tillhör en fjerdedel den äldre chefen, R., en fjerdedel den yngre, M. och hälften föreningen. Äfven finnes en reservfond på 100,000 francs; skulle denna fond af något skäl anlitas, så godtgöres detta genom ett afdrag från nettovinsten ända till 10 procent. Delegarne erhålla först och främst 5 procents ränta å kapitalet, de båda styrande cheferna som sådana dessutom 1,200 francs i årlig lön hvardera. Det qvarvarande nettobeloppet fördelas sålunda, att en fjerdedel tillfaller föreningen, en fjerdedel de båda andra delegarne (den äldre med två tredjedelar, den yngre med en tredjedel deraf), medan hälften i kontanta medel fördelas bland husets anställda personal i förhållande till beloppet af deras fasta aflöning; som vi redan förut anmärkt, erhålla till och med lärlingarne och tillfälligtvis använda personer sin andel. Härvid fasthåller man strängt; så t. ex. fick år 1881 arbetaren Dupuy, som endast blifvit använd i $4\frac{1}{2}$ timme och hade erhållit 3,4 francs i aflöning, en vinstandel af 70 centimer. Arbetaren Petitjean, som haft $2,750\frac{1}{2}$ arbetstimmar à 90 centimer erhöll en andel af 497 francs 70 centimer. Vid beräkningen af hvarje enskilds andel fästes afseende endast vid hans regelmessiga fasta aflöning, icke på den inkomst han erhållit genom möjligen förekommande öfverarbete, söndags- eller researbete.

Från år 1842 till och med år 1886 har firman låtit sina anställda af nettovinsten komma till godo långt utöfver $4\frac{1}{2}$ millioner francs, i medeltal per år alltså mer än 100,000 francs. Affärsomsättningen uppgick år 1872 till 2, år 1882 till $3\frac{1}{2}$ och 1886 till $2\frac{3}{4}$ million francs i

rund summa. Vi lemna nu en öfversigt öfver andelsrörelsen alltsedan systemets utsträckning till hela personalen:

År.	Delegarnes antal.	Lönernas totalbelopp.	Personalens vinstandel.	Andelens proportion mot de fasta lönerna.
		francs.	francs.	procent.
1870	758	406,414	61,625	14
1871	1,038	556,495	67,500	12
1872	976	695,429	88,250	12
1873	633	508,167	64,500	13
1874	827	600,293	79,000	13
1875	1,052	696,569	100,000	14
1876	1,081	689,575	112,500	16
1877	826	645,500	115,000	18
1878	1,032	713,650	130,000	18
1879	1,125	877,875	160,000	18
1880	949	972,425	190,000	19
1881	1,125	1,068,600	215,000	20
1882	998	1,069,975	240,750	22
1883	838	966,908	225,000	23
1884	824	967,606	230,000	24
1885	710	869,050	182,500	21
1886 ¹⁾	716	869,001	182,500	21

Affärens öfversta ledning hvilar, som vi redan antydt, i de båda enskilda delegarnes händer, hvilka hälften af kapitalet tillhör och som oinskränkt svara för möjliga förluster. Hjelpföreningens ansvarighet inskränker sig till det inbetalda kapitalet af 200,000 francs och personalens personliga risk sträcker sig ej längre än till dess mycket medelbara intresse i reservfonden. Denna fond har för öfrigt ännu aldrig blifvit anlitad, ty firman gör så goda affärer, att den ännu aldrig lidit förluster.

Ofantligt vigtig för huset Leclaires utveckling är tillvaron af ett

¹⁾ År 1889 fördelades bland personalens 959 personer 228,000 francs. De öfriga uppgifterna felas oss ännu.

urval bland den anställda personalen, den s. k. »kärnan» (noyau); visserligen har en del af dess företrädesrättigheter, som vi hafva sett, blifvit utsträckt till samtliga personalen, men dess stora rol i denna senares förfining har ej lidit något afbräck. Inväljandet i kärnan beror ej på tjenstetidens längd, utan i främsta rummet på personlig duglighet och skicklighet. Vidare villkor för medlemskapet äro, att man måste vara fransman och vid inträdet minst 25 eller högst 40 år gammal, att man kan läsa, skrifva och räkna, måste hafva arbetat för husets räkning i minst fem år, för ett anständigt lefnadssätt och är en skicklig arbetare. Urvalets personantal är icke begränsadt genom föreskrifter, men nog gör sig sträfvandet gällande att årligen insläppa blott 5—6 nya medlemmar, alltså ungefär lika många som pläga dö eller slå sig till ro. År 1887 utgjordes kärnan af 131 personer. De bilda den ständiga, varaktigt anställda stampersonalen och hafva därför under tider af en mera stillsam affärsrörelse gent emot det mera afvexlande elementet det företräde, att alltid vara fullt sysselsatta. Ledigblifna tjenstemannaplatser lemnas äfven åt begåfvade medlemmar af arbetarekärnan; ur tjenstemännens led framgå återigen vid inträdande behof de ledande delegarne. Kärnan representerar hela arbetarepersonalen i alla angelägenheter, som röra den gemensamma affärsförvaltningen, och den väljer valmedlemmarne till det inflytelserika skiljedomsutskottet. Husets båda chefer tillhöra detta utskott ex officio som ordförande; af de åtta bisittarne måste tre vara tjenstemän, de öfriga verkmästare eller vanliga arbetare.

Skiljedomsutskottet tager kännedom om möjliga förseelser bland medlemmarne af kärnan, som ock bland den öfriga personalen. Allt efter förseelsens art utdelar det råd eller varning, eller det entledigar den skyldige på tre månader ur tjensten, eller det afskedar honom helt och hållet ur kärnan eller ur den ömsesidiga hjälpföreningen eller ur sin ställning i affären. Äfven pröfvar det de sökandes rätt till inträde i kärnan och har, i händelse af behof, den uppgiften, att föreslå den senare kandidater till valet af en ledande chef (delegare i firman). Detta har hittills skett två gånger: efter Leclaires död föreslogs Redonly och valdes, efter Defourneaux' död år 1875, Marquot. (Deraf den nuvarande firman »Redonly & Co».) Enligt statuterna kan hvarje innehafvare af en tjenstemaunabefattning väljas till chef; faller kärnans val på en tjensteman, som ännu icke är i tillfälle att tillskjuta de erforderliga 100,000 frs, så äro den aflidne delegarens arfvingar skyldiga att låta det felande beloppet innestå i affären, till dess hans efterföljare utaf sin andel i nettovinsten har afbetalt detsamma, hvad vid den hit-

tillsvarande affärsverksamheten skulle ske redan inom 1—5 år. Kärnan åligger än vidare den viktiga uppgiften att välja uppsyningsmän och verkmästare; kandidaterna föreslås af afdelningsföreståndarne.

För att kunna blifva medlem af hjälpföreningen, måste man redan tillhöra kärnan, vara fullkomligt frisk och betala en inträdesafgift af 20 frs. År 1887 hade föreningen 114 medlemmar. Ordföranden får hvarken vara delegare eller anställd i firman; sedan ett fjerdedels århundrade beklädes denna olönade hederspost af den förut nämnde Charles Robert, som har inlagt stora förtjenster i fråga om vinstdelegaresaken. Af de båda cheferna fungerar den ene som vicepresident, den andre som skattmästare; den andre vicepresidenten, andre skattmästaren och två sekreterare väljas bland kassans medlemmar. Alla dessa tjänstemän kunna väljas om för hvart år. De 12 »besökarnes» deremot, som utgöra det s. k. »familjerådet», kunna endast väljas för ett år, på det så småningom samtliga medlemmarne kunna medverka dertill; den åsigt, som härvid gör sig gällande, att genom den personliga sjukvården — deri »besökarnes» uppgift hufvudsakligen består — känslan af broderlighet och samhörighet främjas, är fullkomligt riktig, dock vore det orättvist att af samma personer för flera år begära de med ett sådant åliggande förknippade obehagen. Familjerådets öfriga åligganden äro af exekutivt slag; det lemnar tills vidare tillträde åt nya medlemmar i hjälpkassan, utdelar understöden, utbetalar pensionerna och liförsäkringsbeloppen och väljer för hvarje år ett revisionsutskott i och för pröfning af firmans bokslut. Vid sjukdomsfall hafva hjälpkassans medlemmar rätt till anspråk på läkarehjelp, på de erforderliga botemedlen och på 2½ frs dagligen för den tid, hvarunder de äro oförmögna till arbete ända till sex månader; firman tillägger 1 franc, ett privatvälgörenhetssällskap 1½ franc, så att det dagliga kontanta tillskottet utgör 5 frs. Varar sjukdomen längre än ett halft år, så blifva särskilda beslut nödvändiga; är det dervid frågan om förtjenstfulla personer, så visar sig föreningen städse mycket frikostig. I och med inträdet i hjälpföreningen förlorar man, emedan man numera åtnjuter större fördelar, sitt anspråk på det dagliga lönetillskottet af 25 centimer, som hvarje medlem af kärnan erhåller.

Hvarje medlem af hjälpföreningen, som tillryggalagt sitt 50 år och varit i 20 år anställd hos firman, erhåller rätt till lyftande af en pension af 1,200 frs årligen. Så snart man börjar lyfta pensionen, blir man förlustig sitt medlemskap i kärnan och med 60 år sitt anspråk på vinstandel. Efter en arbetares död — antingen han ännu befunnit sig i verksamhet eller redan varit pensionär — betalar föreningen

begravningsomkostnaderna, utlemnar till arfvingarne försäkringssumman af 1,000 frs och tilldelar enkan en halfpension för lifstiden; finnas endast barn, så erhålla dessa halfpensionen, så länge der finnes en flicka under 25 eller en gosse under 17 år. Samma bestämmelser gälla för medlemmar, hvilka vid arbetet blifva varaktigt oförmögna till arbete. Till och med sådana, som icke äro medlemmar i hjälpföreningen eller kärnan, erhålla en pension, i händelse de i firmans tjenst blifvit oförmögna till arbete. Det förekommer till och med att föreningen utsträcker sin hjälp till folk, som blott tidtals blifvit sysselsatta; så t. ex. nämner Sedley Taylor ett fall (1880), då en halfpension af 500 frs beviljades på lifstid åt enkan af en arbetare, som för tillfället varit anställd på några dagar och plötsligt dog till följd af en olyckshändelse. (Den tiden utgjorde helpensionerna 1,000 frs; först år 1882 kunde dessa höjas till 1,200, de halfva till 600 frs). År 1887 utgjorde pensionärernas antal 67. Men härleder sig en sjukdom af dryckenskap eller blir någon sårad vid ett slagsmål, hvarvid en medlem af föreningen eller en anuan af firmans personal gjort början, så uteblifver hvarje understöd från föreningen, och inträder vid dylika fall en varaktig oförmåga till arbete, så afskedas den ifrågavarande personen utan pension.

Den 1 maj 1889 hade ömsesidighetsföreningen i rundt tal 120 medlemmar och en förmögenhet af mer än 2½ millioner frs; den står också som n:o 3 på listan å de franska välgörenhets- och allmännyttiga sällskapen. För att förhindra, att de tillfälliga medlemmarne någonsin måtte få lust att sig emellan dela den vackra förmögenheten, har den bestämmelse träffats, att den i händelse af föreningens upplösning tillfaller den offentliga fattigvården. Skulle huset Leclaire någonsin upphöra att existera, så öfvergår dess reservfond i föreningens ego, som då skall förvandlas till en allmän »pensionskassa för arbetsoförmögna rummålare inom Seine-departementet». Till alla redan uppräknade fördelar för hjälpföreningens medlemmar, resp. kärnans, kommer än vidare den, att deras söner åtnjuta företräde vid anställandet af lärlingar och dessutom genast erhålla lön. (Lärlingarne måste vara minst 12 år gamla, kunna läsa, skriva och räkna, ställas så mycket som möjligt under fädernas uppsigt och erhålla kostnadsfritt teknisk undervisning.)¹⁾

Men icke blott stora pekuniära, utan äfven sedliga fördelar af

¹⁾ För fullständighetens skull må ännu nämnas, att husets rum-målare och polerare hafva åt sig inrättat en »folkbank», som i händelse af behof lemnar dem lån, för hvilka ingen ränta erlägges.

stor betydelse har den gamle Leclair velat tillförsäkra sin personal och äfven lyckats göra det. Hans skapelse är en skola för flit, redbarhet, måttlighet, sparsamhetslust, aktning för sitt eget jag, höflighet och vänlighet. Omåttligheten bekämpas kraftigt, under arbetet får icke rökas, måndagen är en arbetsdag som alla öfriga veckodagar, ingen tid för att supa och lata sig. Före införandet af vinstdelningen brukade fyra tiondedelar af arbetarne fira »fri måndag»; nu förekommer detta icke mer. Då »vinstutdelningens fader» gjorde sig sjelfständig, gälde enligt utsago af hans förre sekreterare och senare efterföljare Marquot rummålare och deras likar »för de slarfvigaste, omåttligaste, mest utsväfvande och motspänstiga arbetare i Paris». Nu finnas icke några flitigare, nyktrare, dugligare och mera fogliga arbetare än huset Leclaires, och därför sysselsätta arkitekterna i Paris detsamma sedan lång tid tillbaka med förkärlek. Personalen är stolt öfver firmans goda rykte och bemödar sig ifrigt att upprätthålla detsamma. Den hyser det fullkomligaste förtroende för affärens ledare, som ju framgått ur dess led och äro dess varma vänner. Hur långt denna tillgifvenhets- och gemensamhetskänsla kan gå, framgår af ett drag från sjuttioalet, som Sedley Taylor omnämner. En arbetare blef utesluten ur »kärnan», emedan han hade skymfat en af cheferna. Då han efter några år bad om att åter deri upptagas, inlade den förolämpade ett godt ord för honom, och den andra chefen, som ordförande i skiljedomsutskottet, bemödade sig att stämna denna korporation till den ångerfulles förmån; »likväl afböjdes dennes återupptagande i kärnan, och detta med den förklaring, att den, som förolämpat en affärsföreståndare, ej förtjänade något öfverseende, att de gällande föreskrifterna måste efterlefas och att det vore bättre att offra den enskildes intressen än att blottställa allas intresse»

Då personalen har alldeles klart för sig att det, som kommer firman till godo, äfven är nyttigt för den sjelf, utvecklas vid dess arbete de goda egenskaper, som det egna intresset plägar alstra. De inställa sig punktligt, arbeta flitigt, omsorgsfullt och sparsamt under den föreskrifna tiden, och om så behöfves göra de äfven med beredvillighet öfverarbete, ehuruval detta blott inbringar dem timlönen och icke ökar deras vinstandel. Så t. ex. arbetade Leclaires personal år 1876, för att hjälpa myndigheterna ur en genom strejker förorsakad förlägenhet, under 6 veckors tid dagligen 14 timmar, och två nätter i veckan med plankstrykningsarbeten i verldsutställningsbyggnaderna för 1878, utan att knota.

En sådan anda verkar också sålunda, att arbetarne ej tåla någon

oduglig person i sina led; de sörja för att föreståndarne snart erhålla kunskap derom, i fall en sådan möjligen finnes. Derigenom förminskas öfvervakningskostnaderna i en icke ringa mån, och det betyder åter en stor besparing, då man betänker, att till ledsagande af en hel grupp utaf personalen till landsorten eller utomlands — sådana resor för utförande af uppdrag förekomma ofta — en enda uppsyningsman räcker till trots flere veckors, ja till och med månaders bortovaro. Firmans kunder skänka arbetarne ofta lifligt erkännande för sin skicklighet och sin stora höflighet; möjligen förekommande penningegåfvor anse arbetarne emellertid icke som drickspenningar, utan dessa öfverlemnas fast mer genast till kassan för den ömsesidiga hjälpföreningen. Ej heller bidrager den omständigheten så litet till det sedliggörande inflytandet af Leclaires inrättningar, att man söker åstadkomma förträffligt arbete, endast använder de bästa materialerna, och att hvarje oredbarhet som ock konkurrensjagtande undvikes.

Ehuru personalen genom de personliga vinstandelarne är lifligt intresserad af affärens ställning och genom hjälpföreningens kapitalplacering rent af är delegare af firman, tänka arbetarne dock ej på att blanda sig i ledningen eller lyssna till de socialistiska lärorna. Minst af allt faller det dem in att föranstalta arbetsinrättelser. De hafva det så bra, att de ej hafva någon anledning att strejka; tvärt om, de önska ingenting lifligare än att varaktigt få förblifva i affärens tjänst.

Postscriptum. Just nu (medio februari 1891) erhålla vi genom Pariser kvartalsskriftens »Bulletin de la participation aux bénéfices»¹⁾ nyaste nummer kännedom om viktiga förändringar i firman Redonly & C:o bolags- och kapitalförhållanden. I december 1890 dog nemligen den andra ledande delegaren Marquot; i anledning deraf uttryckte herr Redonly den önskan, att i den afidnes ställe måtte väljas två nya ledande delegare, hvaremot han (Redonly) å sin sida vore beredd att i stället för de förutvarande två tredjedelarne nöja sig med hälften af den på privatdelegarnes lott fallande vinstandelen af 25 procent. Dessa förslag godkändes af »kärnans» generalsammankomst, och delegarevalet föll på de högre tjänstemännen Valmé och Beudin, som nu skola sig emellan dela den andra hälften af vinstandelen af 25 procent, så att hvar och en af dem kommer att erhålla 6½ procent af årets nettobehållning, medan

¹⁾ Organ för den utomordentligt förtjenstfulla, mångfaldigt prisbelönta »Föreningen för praktiska studiet af vinstdelningen», hvars ordförande sedan många år är den flerdigång nämnde arbetarevännen Charles Robert.

12½ procent komma på Redonlys del. Samtidigt fattade man det beslut, att affärskapitalet borde fördubblas; sålunda böra de båda nya cheferna inbetala tillsammans 200,000 francs (100,000 francs hvar), Redonly bör lägga till ytterligare 100,000 francs, medan hjälpföreningens inbetalning höjes med 200,000 francs. Enär kapitalet numera utgör 800,000 francs, ökas firmans reservfond till 200,000 francs. Dessa ändringar, som beslötos den 28 december 1890, hafva erhållit laga kraft den 1 januari 1891.

Decorators' Co-operative Association, London. Ett bolag, som bildades år 1883 med ett aktiekapital af £ 10,000 i 10,000 aktier à 1 £ af 60—70 målare, rum-målare och dekoratörer. Den vinst, som återstår efter afdrag af 5 procent ränta å kapitalet, fördelas sålunda, att på affärsledningen komma 25 procent, på en ömsesidig hjälpkassa likamycket, medan 20 procent tillfalla reservfonden, och resten fördelas som vinstandel bland arbetarne i proportion till lönerna. Då till en början en brist uppkom, måste de senare årens inkomst användas att betäcka densamma, så att under de första 5 åren — vidare sträcker sig vår kunskap härom icke — ännu ingen vinstandel har kunnat utbetalas. Men beställningarna hafva ständigt ökats, och bolagets prestationer hafva att glädja sig åt ett godt rykte. Sedan år 1890 lyder firman: »D'Oyly & C:o, Limited.» Vi hafva ej kunnat erhålla kännedom om denna förändringsorsaker och verkningar.

Saunier, Paris. Denna rummålare och målarefirma, som sysselsätter ungefär 50 personer, införde år 1885 ett nytt vinstutdelningsförfarande. Efter inbetalning af ett motsvarande belopp i en till 10,000 francs beräknad reservfond tillfalla 20 procent af nettovinsten en participationskassa, som kommer alla i affären anställda personer utan åtskilnad till godo, och af hvilken all sjukhjälp, begrafningsomkostnader och enkeunderstöd utbetalas; hvad som efter bestridande af dessa utgifter blir öfver, tjenar till bildande af en pensionsfond för tjugu man. Hvilka resultat hafva uppnåtts medelst denna plan, hafva vi hittills ej erfarit.

2. Uti pappersfabrikationen.

Papeterie Cooperative, Angoulême. Denna stora franska pappersfabrik, som nu sysselsätter 900—1,000 personer, är en bland de äldsta

och mest framstående vinstdelaktighetsfirmor, och dess grundläggare, Laroche-Joubert, räknades till följd af sin affärsduglighet och sin sjelfständighet till de mest framgångsrika industriidkarne i sitt fädernesland. Han sträfvade i allmänhet efter samma mål, som hans berömda samtida, Leclaire: fabriakens öfvergång i arbetarnes händer; i sina mått och steg afvek han i många afseenden från Pariser-rumdekoratören, hvilket för öfrigt redan derigenom faller af sig sjelf, att det hos den senare var fråga om en handtering, hvartill föga kapital behöfves, och hvaruti 70 procent af utgifterna belöpa sig på arbetslöner, medan vi i Angoulême hafva att göra med en tillverkning, hvars arbetslöner endast utgöra en sjettedel af produktionskostnaderna och som erfordrar ett betydligt kapital. Laroche-Joubert hade därför att öfvervinna många svårigheter, som ej funnos för skaparen af »Maison Leclaire», och han har gjort det på ett beundransvärdt sätt, som vi skola finna af det följande.

Född 1820 som son till en fabriksidkare i vestra Frankrike, blef Jean Edmond Laroche-Joubert affärsman vid 17 år och grundlade redan efter tre år pappersfabriken »Laroche-Joubert, Lacroix & C:ie» i Angoulême, som alltifrån gamla tider har utmärkt sig genom omfånget af sin pappersindustri. Han kände noggrant till arbetareverldens ställning och förhållanden allt ifrån sin ungdom och intresserade sig lifligt för dess framgång. 1847 gjorde han första steget till ett praktiskt ådagaläggande af detta intresse genom att utdela brödanvisningar åt hvar och en af sina arbetare, som ej förtjenade mer än 60 francs i månaden. Brödet var den tiden nemligen mycket dyrt; så snart ett kilogram steg till öfver 30 centimer, behöfde de ifrågavarande arbetarne, hos hvilken bagare som helst, endast betala 30 cents efter förevisande af dessa anvisningar, medan det öfverskjutande beloppet betalades af firman. Laroche-Joubert stannade ej vid denna lindring af nöden bland sina arbetare. Han bekände den principen: »En arbetsgifvares första pligt är menniskovänlighet.» Men han förblandade ej denna med pjunkighet, utan bemödade sig att förbättra det brukliga lönesystemet på ett sätt, som skulle leda hans arbetare till sjelfhjelp.

Firman bedref papperstillverkningen i flera skilda afdelningar, hvaraf hvar och en egnades åt en annan gren af denna industri. Styckarbete var förherrsande, men lät ej införa sig inom alla afdelningar, och i de afdelningar, der lön för tid måste bibehållas, stod mängden af tillverkningen långt tillbaka bakom egarnes förväntningar, i synnerhet i Laroche-Jouberts tycke, som stod i spetsen för ledningen. Då beslöt denne att införa kvantitetspremier, och verkan var underbar. De ifrågavarande afdelningarne hade dittills blott producerat 20—25,000 kilogram

papper hvar inom en månad, och i medeltal hade arbetarnes lön knappt utgjort 50 francs för samma tidrymd. Nu lofvade Laroche-Joubert folket att gifva hvar och en af dem 1 francs månatligen för hvarje 1,000 kilogram, som producerades öfver 25,000 kilogram. Genast visade sig maskinernas och personalens verkliga produktionsförmåga: den nästan stationära produktionsmängden steg hastigt till 45—55,000 kilogram, sjönk aldrig åter tillbaka till de förra ringa kvantiteterna, och de lyckliga arbetare sågo sin inkomst i medeltal ökas med mer än 40 procent. Dessa siffror, som ej tarfva någon närmare förklaring, kasta en utomordentligt klar dager öfver otillräckligheten af det rena lönesystemet, der det är fråga om arbetarens uppmuntran till uppbyggande af hela sin kraft.

Enär resultatet varit så förträffligt, banade dessa premier vägen för införandet af vinstdelaktighet. Herr Laroche-Jaubert började först med verkmästarne och uppsyningsmännen och drog snart ett antal äldre arbetare inom denna krets. Lönerna blefvo alltid åtminstone på marknadens höjd. För att bjuda de bättre ställda medlemmarne af personalen tillfälle att blifva affärsdelegare, höjde firman sitt kapital, som dittills utgjort 3 millioner francs; de för bildande af kapitalandelar tills vidare gjorda inbetalningar från personalens sida inbringade dem omkring 12 procent. För de öfriga arbetarne bildades en icke obligatorisk sparbank, som för närvarande iakttager följande regler: Delegarne måste vara i firmans tjänst sedan minst två år; hvarje belopp från 20 ända till 2,000 francs kan inbetalas; hvar och en, hvars inbetalning uppnått en höjd af minst 100 francs, är delegare i den åt sparbanken anvisade andelen i fabriken affärsvinst (1 procent); inbetalningarne förräntas med 5 procent. Sparbanksdelegarne äro ej, som affärskapitaldelegarne, utsatta för förluster; i gengäld erhålla kapitaldelegarne en mycket större vinstandel och blifva meddelegare af reservfonden. Den senare uppgick år 1888 i rundt tal till 107,000 francs, och förluster hafva aldrig egt rum. Sparbankens inbetalningar utgjorde år 1873 i rundt tal 200,000 francs och inbringade åt delegarne i räntor och vinstandel ungefär 10 procent. År 1882 hade sparbanken 202 delegare.

Inbetalningarne å mer än 5,000 francs användas, som sagdt, efter hand till kapitalandelar. Ledningen åsyftar planmessigt att inom tidernas lopp göra personalen till egare af hela fabriken, d. v. s. att ombilda personalen till ett slags produktivbolag. Denna ombildning hade år 1885 framskridit så långt, att då redan omkring två femtedelar af affärskapitalet var i besittning af 82 aktiva och 8 forna arbetare hos firman. De penningar, som erfordrades till deras sparbanks- och kapital-

inbetalningar tog folket till största delen af de andelar i firmans affärs-vinst, som kommo på *personalen såsom sådan*. Laroche-Joubert vidtog nemligen snart efter sparbankens grundläggning den åtgärden att införa participation för alla arbetare. Hans första plan i detta afseende fick senare så småningom vidkännas många förändringar, och dessa voro alltid till arbetarnes fördel. Vi vilja här i korthet beskrifva de nuvarande inrättningarne.

Papeterie cooperative tillverkar i talrika fabriksflyglar alla upp-tänkliga papperssorter. Hvar och en af de sju afdelningarne har sina egna vinstandelssatser, afpassade efter de särskilda omständigheterna; det fins således sju olika stadganden: 1) i hufvudpappersfabrikerna, 2) i satinerings-, linierings-, tillrednings- och nederlagsafdelningarne, 3) i brefkuvert- och sorgpapperstillverkningen, 4) i tillverkningen af papp och dylikt, 5) i tillverkningen af affärsböcker och cigarrettpapper, 6) i packafdelningen, 7) i lager- och försäljningslokalerna i Paris. Hvar och en af de personer, som äro sysselsatta i hvar och en af dessa afdelningar, erhåller en bestämd del af afkastningen inom ifrågavarande afdelning. Som praktiskt exempel må här nämnas de föreskrifter, som gälla för den *första* afdelningen. Årsproduktionens värde — nemligen det värde, som papperet eger *före* öfverlemnandet till afdelningen 2 eller 6 och 7 — beräknas på grund af marknadspriserna; sedan dragas derifrån lönerna, räntorna, utskylderna och alla öfriga drift- och produktionsomkostnader. Af den sålunda uträknade vinsten utdelas 10 procent bland samtliga medlemmar af personalen inom den ifrågavarande afdelningen, som varit der anställda minst ett år och äro minst 15 år gamla, i proportion till löneförmånerna; lika mycket erhålla afdelningens ledare, och dervid bestämmes hvars och ens andel af generaldirektörerna; 5 procent komma på de högre tjenstemännen. De öfriga 75 procenten utgöra vinsten för firman, d. v. s. för alla delegare i affären. Då styckarbete är oanvändbart inom denna afdelning, fyllas lönerna genom kvantitets- och beskaffenhetspremier; så t. ex. erhåller hvarje arbetare utom sin fasta lön 20 centimer för hvarje tillverkad pappersmängd till ett värde af från 1,000 francs ända till 50,000 francs; derutöfver höjes premien till 1 francs per arbetare och 1,000 francs produktionsvärde. De förtjenade premierna medräknas för hvarje arbetare vid bestämmandet af hans vinstandel.

I den andra afdelningen erhålla lönearbetarne 20, ledarne 20, de högre tjenstemännen 10 procent af afdelningens vinst. Likaså i den tredje. I den sjette komma 35 procent på de underordnade arbetarne,

25 procent på öfver-packkarlarne och de andra »bättre» tjenstemännen. I nederlaget i Paris erhålla ledarne och de lägre kontoristerna tillsammans 30, de högre tjenstemännen 10 procent och lönearbetarne lika mycket. Resten af vinsten tillhör allestädes firman.

Den vinst, som kommer på »firman», användes på följande sätt: Först erhålla de sex generaldirektörerna sina fasta löner, och kapitalet sina 5 procent (i fall af behof reservfonden sitt bidrag; denna fond uppgick redan för flera år sedan till långt öfver 100,000 francs). Af återstoden erhålla de sex direktörerna 30, centralbyråernas högre tjenstemän 10 och fabrikskunder 12 procent ¹⁾, det öfriga anvisas dels kapitalet som dividend, dels tjenstemännen inom centralen — som ej deltaga i vinsten hos någon separatafdelning — som vinstandel. Att 1 procent räknas sparbankens delegare till godo, hafva vi redan nämnt. För öfrigt är att bemärka, att vid vinstdelningsberäkningarna inom »Papeterie cooperative» ej endast fästes afseende vid höjden af den förtenade lönen, utan äfven på tjenstetidens längd och på ådagaläggandet af särskild duglighet. Den senare punkten öfverlemnas åt generaldirektörernas bedömande, medan tjenstetidsfrågan är bestämdt reglerad. Fem års tjenstetid berättigar till en extra godtgörelse af 25 procent af den enskildes andel och så vidare för hvart femte år ända till uppnåendet af en dubbel andel, alltså till 20 tjenstår.

Här följa några af Edgar Laroche-Joubert, affärens nuvarande öfverhufvud, meddelade siffror öfver de nyare finansiella resultaten af det af hans fader införda systemet. Mellan 1869 och 1881 utbetalades till de vinstandelsberättigade tillsammans 1,272,228 francs, årligen i medeltal alltså 97,864 francs. I de närmaste tre åren (1882—1884) hade ändringar i de dermed sammanhängande bestämmelserna till följd nära nog en fördubbling af detta medeltal; detsamma uppgick nemligen, då under hela tiden i rundt tal utdelades 560,000 francs, till en höjd af 187,000 francs i rund summa årligen. I medeltal kommo på lönearbetarne öfver 41,000, på de högre tjenstemännen och afdelningens ledare, verkmästare etc. nära 118,000 francs. Den del af affärens afkastning, som kom på firmans egen del, steg likaledes under dessa tre år, men endast med 23 procent, — ett bevis för att i första hand arbetarnes väl eftersträfs.

¹⁾ Denna egendomlighet, som väl icke återfinnes hos någon fabrik på fastlandet, påminner om bruket hos de engelska bolagen. Utdelningen af 12 procent till pappershandlarne har under dåliga tider kommit firman Laroche-Joubert väl till pass. Denna vinstandel betalas i varor och utgör hos mången kund en betydlig summa; så t. ex. kommo på en enda detaljhandlande under ett af de senare åren 1,200 francs, hvilket var detsamma som ett diskonto af ej mindre än 6 procent på hans beställningar.

vas, men tillika äfven ett lysande bevis på, att de underlydandes rikare behållning genom vinstdelningssystemet *icke sker på arbetsgifvarens bekostnad*. Och i afseende på systemets inflytande på arbetarne och deras prestationer skref Laroche-Joubert den äldre år 1877: »Participationen väcker folkets ifver, förlänar dem ett personligt intresse i affärens blomstring och fjettrar dem sålunda dervid; den förekommer slöseri och föranleder personalen till ömsesidigt öfvervakande af arbetets godhet. Vår firma anser efter mångårig erfarenhet vinstdelningen för lönefrågans bästa lösning.»

År 1883 afgaf Laroche-Joubert den yngre, som då tillhörde firman allt sedan mer än 29 år, följande förklaring: »Vår vinst har under goda tider stigit mycket högt och sjunker ej heller nu, ehuru pappersindustrien befinner sig i en svår kris; deremot röna många andra firmor förluster eller gå helt och hållet öfver ända. Vi hafva att tacka vår lycka å ena sidan bolagsprincipen, som ej ger anledning till några strejker, till någon skiljaktighet i intressena; å andra sidan vinstdelningsförfarandet, som har till följd, att vi utan större kostnad producera mera och bättre varor än andra fabriker, ja, att våra utgifter för tillverkningen till och med aftagit. Vår personal är så stadigvarande, att antalet af de familjer, hvars samtliga medlemmar äro anställda hos oss — ofta farföräldrar, föräldrar och barn samtidigt — blir allt större. Endast den stegring i våra arbetares ifver, som framkallas genom vinstdelningen, har gjort det möjligt för oss, som annars skulle varit ett djerft vågstycke: att göra det med framgång krönta försöket att utvidga vår produktion, som ursprungligen endast afsåg den enkla papperstillverkningen, till alla öfriga grenar inom pappersindustrien.»

I det stora etablissementet i Angoulême hafva styckelön och vinstdelning erfarit en så grundlig utveckling, att de i hög grad understödja och komplettera hvarandra. Dessa båda frågors sammansmältning, som verkstälts på ett så vist och om sitt mål medvetet sätt, kan endast bära förträffliga frukter. Intet under då, att till hvarje ny eller ledigblifven plats talrika sökande anmäla sig, att hela personalen känner sig förenad genom det gemensamma intressets starka band, att de i alla ting hålla sträng ordning och öfvervaka hvarandra bättre än som kunde ske genom de bäst aflönade inspektörer.

Papeterie cooperative utbetalar samtliga vinstandelar kontant; den underhåller icke den i många participationsfirmor brukliga obligatoriska hjälp- eller försörjningskassan; i Angoulême fins det utom dess nog med dylika fonder. Äfven en s. k. industriskola förefinnes ej; fast mer lära de anställda barnen — som måste vara åtminstone 12 år gamla — facket

praktiskt i fabriken. Deremot vidkännes firman för samtliga sina löntagares barn kostnaden för folkskoleundervisningen och ser till, att skolan regelbundet besökes. Äfven underhåller den en fortbildningsskola för de hos henne arbetande gossarne och flickorna, i rundt tal hundra stycken, som ock en »barnkrubba» för de små, som ännu ej besöka skolan. Med ett ord, den sörjer för uppfostran och utbildning af alla arbetarebarn i en ålder af två veckor ända till sexton år.

Då den äldre Laroche-Joubert införde sitt system, tänkte han ej deruppå att på något sätt vilja inskränka sina underhafvandes frihet i afseende på förfoganderätten öfver sina vinstandelar. Äfven senare var det honom motbjudande att kalla till lif en pensionsfond med tvångsbidrag, som skulle bestridas af vinstandelarne. Han föredrog att framkalla folkets sparsamhetssinne genom grundläggandet af ofvannämnda — icke obligatoriska — sparbank och att främja det genom tillåtelsen till förvärfvandet af kapitalandelar. För öfrigt medgaf han aldrig, att någon *enskild* löntagare hade en moralisk eller laglig rätt till en vinstandel; fast mer tillerkände han denna rätt endast åt personalen *i sin helhet*. Afskedades en arbetare för dåligt uppförande eller dåligt arbete, så tjernade den andel, som skulle kommit på hans del, till förstorande af de öfrigas andel. En arbetare, som måste afskedas år 1869, klagade inför rätta och gjorde anspråk på utbetalning af sin vinstandel för detta år, men förlorade processen. Detta är, så vidt vi veta, det enda hittillsvarande fall, då ett anspråk af detta slag fullföljts inför rätta.

Jean Edmond Laroche-Joubert, som hade ledt Papeterie cooperative i 44 års tid, dog 1884, sörjd som en sann »far för sitt folk». Han var en framstående man, som, medveten om sitt mål, arbetade för främjandet af sina arbetares sedliga och materiella välfärd, och firmans stora framgång i affärerna stadfäste rättigheten af den åsigten, att människovänligheten, utan afseende på välsignelsen för löntagarne, äfven ligger i arbetsgifvarens eget intresse. »Då en chef inlåter sig på ett delegareförhållande med sina underhafvande», skrifver Laroche-Joubert, »må han för all del icke tro att han skänker dem en del af sin vinst. Alldeles icke; tvärtom, *han gör en god affär. Detta faktum borde alla arbetsgifvare väl inprejla hos sig.*» Han ville i sin blygsamhet då också gälla mer för affärsklok än för människovänlig, ehuru han egde den senare egenskapen i lika hög grad som den förra. Som parlamentsmedlem — han representerade Angoulême i 18 års tid — verkade han ifrigt för ett allmännare införande af vinstdelaktighet; han begick till och med felet att begära, att staten skulle taga om hand systemets utbredning. Han ansåg saken af så stor vikt, att han i Enquête-utskottet af 1883 sade:

»Någoting fullkomligt fins det visserligen öfver hufvud taget icke; men om någoting kommer fullkomligheten nära, så är det enligt min åsigt vinstdelningen. Detta system har färre skuggsidor än något annat.» Han betonade bland annat upprepade gånger, att inom detsamma arbetsinställelser förekomma ytterst sällan. I anledning af jettestrejken (1870) vid de stora jernverken i Creusot uppmanade han regeringen att vidtaga åtgärder för att förebygga det ofta återkommande uppreparandet af sådana förderfliga företeelser. »Orsakerna dertill måste undanröjas!» utropade han vid detta tillfälle. »Vi måste lära begripa, att om kapital och intelligens äro oundgängliga för skapandet, inredningen och ledningen af ett industriföretag, så är arbetet ej mindre oundgängligt till dess bedrivande. Strejkerna skola försvinna, så snart man kommit derhän att dela affärsvinsten i rättvist förhållande mellan kapital, intelligens och arbete.» Tolf år senare, då det var fråga om en annan omfångsrik arbetsinställelse, uttalade han sig energiskt på ett liknande sätt. Han öfverförde sitt participationsförfarande äfven på förvaltningen af sin landtegendom La Texandrie; efter hans död utarrenderade hans arfvingar denna egendom och använde arrendesumman till vinstandel för arbetarne.

3. I tryck- och förlags-industrierna.

a. Tryck och förlag.

Imprimerie Chaix, Paris. Detta aktiebolag (förr Chaix & Cie) eger ett kapital af 5 millioner francs, har en jettestor rörelse och utgör ett af de mest lysande exemplen på den rörlighet och mångsidighet, som kan uppnås genom vinstdelningsväsendet. År 1845 grundlade Napoleon Chaix ett särskildt för jernvägsarbeten inrättadt tryckeri och tillökade detsamma efter hand så mycket, att det efter 40 år redan sysselsatte öfver 1,200 personer. Firman trycker och förlägger ännu hufvudsakligen tidtabeller, resehandböcker, frakttariffer, jernvägslektyr o. s. v., men äfven andra saker, som t. ex. samtliga afhandlingar af Sällskapet till studiet af vinstdelningsfrågan i Paris; vidare hör den till de största tidningstryckerier i Seinestaden.

Påverkad af Louis Blanc, ville Chaix år 1848 införa vinstdelningen och erbjöd sin personal 10 procent af affärens afkastning. Men då för tiden spökade allehanda radikala arbetsomhväfningsplaner i hjernorna;

Chaix' personal var så envis och utom dess så barnsligt naiv, att den pockade på utdelningen af vinsten för hvarje månad; då sådant naturligtvis var utförbart, måste den välmenande tryckeriegaren tills vidare afstå från afsigten. Under tiden bemödade han sig att förbättra sitt folks ställning i andra afseenden; han behandlade dem med utomordentlig vänlighet, sörjde för deras helsa, införde skyddsanstalter och beviljade pensioner åt de gamla arbetarne, som trädde ut ur tjensten. År 1862 bildade han de elementarskolor och tekniska skolor, som ännu i dag spela en lika betydande som berömlig rol i firmans organisation.

Tio år senare ansåg hans son och efterföljare, Albans Chaix, tiden vara inne för förverkligandet af den ursprungliga planen. Den nuvarande chefen meddelade sina arbetare, att de skulle erhålla 15 procent af nettovinsten för år 1872; af resultatet skulle han göra försökets fortsättning eller upphörande beroende. Och detta senares verkningar tillfredsstälde honom till den grad, att han bibehöll participationen. Då affären år 1881 blef förvandlad till ett aktieföretag, rekommenderade ledarne enhälligt fortsättandet af det gamla förhållandet, och bolagsstämman fattade likaledes enhälligt ett bifallande beslut, som äfven utsträckte sig till bibehållandet af den forna procentsatsen (15). Under de första 11 åren efter dess införande utgjorde vinstdelaktigheten för personalen i medeltal $7\frac{1}{2}$ procent af de fasta lönerna.

Enskildheterna i förfaringssättet inom firman Chaix äro följande: För att vara berättigad till andel, måste man åtminstone hafva tre tjänstår bakom sig; men inträder någon, som dittills har tjenat hos någon participationsfirma, så inskränkes väntningstiden, allt efter upptagnings-utskottets förgodtfinnande, till 3—12 månader. Arbetsifver och duglighet äro erforderliga betingelser. Den, som vill upptagas bland de delaktige, måste vända sig till den öfversta affärsföreståndaren och lofva att efterlefva alla bestående föreskrifter. Hittills har det, ehuru ingen har någon absolut rättighet, ännu aldrig förekommit, att en upptagningsansökan har blifvit afvisad. Utdelandet af andelarne sker efter måttstocken af hvarje enskilds fasta lön. En tredjedel utbetalas kontant; en tredjedel tillfaller personalens pensionsfond och förräntas med 4 procent, och återstoden förvaltas och förräntas äfvenledes af denna fond. Skilnaden mellan dessa båda tillgodohafvanden består deruti, att arbetaren, då han af någon som helst orsak lemnar sin tjänst, alltid kan få lyfta den ena tredjedelen, medan den andra under alla omständigheter kvarstår, tills den berättigade ettdera uppnått sitt 20:de tjänstår eller sitt 60:de lefnadsår eller dör; i senare händelsen erhålla hans arfvingar dessa

penningar, eventuellt också den andra delen, om den vid dödstillfället ännu icke blifvit lyftad.

Vid vinstdelningens införande betalade Chaix till hvar och en af de 117 tillsläppta arbetarne 50 francs för hvarje tillryggagadt tjänstår, tillsammans 52,000 francs. År 1884 uppgingo delegarne till 368, d. v. s. något öfver en tredjedel af hela personalen; af dem hade då 152 tjänat hos firman Chaix i 5—10 år, 85 i 10—15, 36 i 15—20, 20 i 20—30 och 4 i öfver 30 år. Hvad tillgodohafvandet beträffar, så egde 5 delegare hvar och en ett sådant på 8,000 francs och derutöfver, 27 mellan 4,000 och 8,000, 30 mellan 2,000 och 4,000 francs. Från 1872 till 1883 utdelades eller godtskrefs i rundt tal en summa af 720,000 francs; det skulle hafva varit mera, om icke år 1882 affärerna undantagsvis gått rätt illa.

Äfven en ömsesidig hjälpförening finnes. Den bildades samtidigt med affären (1845) och hvarje arbetare måste tillhöra densamma. Till bidrag i kassan frånräknas hvarje vecka 40 cents från veckolönerna, från de öfriga lönerna månatligen 1 francs 75 cent.; qvinnor och lärlingar betala endast 27½ cent. i veckan. Firman förvaltar föreningens förmögenhet och förräntar den med 6 procent. Och i fråga om den tredjedel af vinstandelen, som utbetalas kontant, har Chaix allt jemt den vanan att, då utbetalningen sker, hålla ett tal till folket, deri han förmanar dem att använda åtminstone en del af penningarne, om icke alltsammans, till inköp af en lifförsäkringspolice eller en lifränta från staten. Detta goda råd efterföljes då ock i rikt mått.

I afseende på sparsam behandling af råämnena, verktyg etc. äro resultaten af Chaix' system förträffliga. Så t. ex. handtera de hos firman anställda stentryckarne tryckstenarne mycket försigtigare än som annars är brukligt. »Låt oss ej mer sönderbryta någon sten», sade en arbetare, »ty annars förlora vi åtta francs!» En annan skref en dag följande bref till sin chef: ... »Jag har äran att i participationssystemets intresse meddela eder, att M. och jag nu begagna blott en låga i stället för två och derigenom dagligen förbruka för 50 cent. mindre olja. Det gör under de fyra vintermånaderna 60 francs. På liknande sätt borde hvar och en af oss spara på gas, på eldning o. s. v.» Då Chaix föreläste denna skrifvelse vid nästa utbetalning af vinstandelen, tillade han: »Sådana ord afslöja en del af hemligheten om det personliga intressets stegring under participationens väld. Om hvar och en tänkte och handlade så, då skulle eder vinstandel snart växa betydligt.» En kund, som tre gånger erhöll korrekturarken i ett och samma omslag och frågade

efter skälet, erhöU till svar af den ifrågavarande kontorstjenstemannen: »Emedan vinstdelningen är införd hos oss.»

Personalens »öfverläggningsutskott» — en egendomlighet inom firman Chaix består af den ömsesidiga hjälpföreningens nio tjenstemän, de tre äldsta afdelningsföreståndarne och verkmästarna och de sex äldsta arbetarne, arbeterskorna eller tjenstemän. Utskottet, för hvilket chefen är ordförande som nittonde medlem, afser rådgörande om vinstdelaktighetsangelägenheterna och dermed beslågtade frågor, i synnerhet de hos firman anstålde barnens helsa, arbetareskydd-institutionerna, åtgärder angående lärlingarne och dylikt. En inblandning i affärens ledning eller räkenskapsföring eger hvarken rum från detta utskotts sida eller öfver hufvud taget från personalens sida, ehuru för närvarande flere tjenstemän äro aktieegare; den offentliggjorda balansen och den decharge, som meddelas för förvaltningen af bolagsstämman, gå för öfrigt derförutan i borgen för rättigheten af uträkningen af vinstandelen å 15 procent.

Träder någon af arbetarne före affärsårets slut frivilligt ur tjensten, så förlorar han för det ifrågavarande året sitt anspråk på delaktighet i nettovinsten. Den som afskedas, erhöU sin vinstandel ända till slutet af den månad, som gått före afskedandet. Lärlingarnes delaktighetsrätt begynner den 1 januari samma år, som lärotiden afslutats. Af de öfriga bestämmelserna hos Chaix' participationsgrundsatser äro ännu två anmärkningsvärda: 1:o) Vinstandelen af 15 procent får i ingen händelse öfverskrida 25 procent af de fasta lönerna; uppkommer något sådant öfverskott, så fördelas detsamma bland de arbetare, som tjenat mer än tio år; år 1879 kom på grund af denna föreskrift på hvarje sådan arbetare eller tjensteman 9 francs. 2:o) Alla de räntor, pensioner, vinstandelar o. s. v., som tillfalla de hos Chaix anstålde personerna eller deras anhöriga, förklaras uttryckligen som gåfvor eller understöd och kunna derfor hvarken afträdas eller läggas beslag på.

Då Chaix införde vinstdelningen, hyste han den förväntan, »att densamma skulle knyta ett sedligt och materielt gemensamhetsband mellan firman och dess personal», som ock att, utan afseende på nyttan för personalen, affären derigenom skulle vidkännas en tillökning i arbetenas godhet och snabbhet. Dessa förhoppningar gingo redan första året i uppfyllelse, och med hvarje följande år stegrades personalens ifver och noggrannhet. »Hvar och en hyser större intresse för sitt arbete och utför det snabbare och bättre än förr.» Efter sexårig erfarenhet förklarade chefen hänryckt: »Jag varseblifver öfverallt en så stor arbetslust, att jag allt mer lyckönskar mig till införandet af vinstdelningen, hvilken jag hufvudsakligen måste tillskrifva sakens tillfredsställande läge.» En annan

gång anmärkte han: »Om det ges något skådespel, som måste behaga den sociala fredens vänner, så är det säkerligen den anblick, som denna firmas industrifamilj erbjuder, då den församlar sig efter årsräkningens afslutande för att erfara resultatet af våra gemensamma sträfvanden och beloppet af vinstutdelningen.» År 1884 yttrade han sig i en sammankomst af »franska sällskapet för vetenskapens främjande» ofantligt gynsam om participationens förträffliga följder.

En gång (1878) kom firman allt detta oaktadt i beröring med lönefrågan, men blott *en* gång och ytligt. Då strejkade arbetarne i många tryckerier i Paris, för att erhålla högre löner; äfven Chaix' arbetare fordrade — dock utan att strejka — en löneförhöjning, och densamma beviljades dem. Likväl lemnade 42 sättare arbetet; men man må gifva akt uppå, att bland dem fans blott en vinstandelberättigad. »Äfven här», sade chefen, »gjorde sig participationssystemets gynsamma inflytande gällande.» Sedley Taylor, som besökte etablissemnet år 1882 och förde längre samtal med många afdelningsföreståndare, verk-mästare och vanliga arbetare, skref af denna anledning: »Jag iakttog, att man egnade vinstdelningsprincipen den högsta aktning; äfven erfor jag, att dess användande icke stött på någon allvarsam svårighet.»

Firmans valspråk lyder: »Firman för alla, alla för firman.» Huru samvetsgrant den handlar i denna anda, framgår bland annat af sättet och omfånget af den undervisning, som den låter sina lärlingar erhålla. I de till firman hörande skolorna läres ej blott allt det, som för en fackman är nödvändigt att veta, utan de undervisas ock i denna allmänna bildning, som är så nyttig och ofta så oundgänglig för en duglig tryckare och förläggare, liksom ock i människans pligter som statens borgare och samhällsmedlem. Blott få af lärarne stå utanför firman, de flesta äro dess högre tjenstemän eller verk-mästare. Undervisningen, som dagligen tager två timmar i anspråk, omfattar en fyraårig förberedelsekurs (språklära, räkning, geometri, historia, geografi etc.), en teknisk lärotid (tryckerikonsten med allt, hvad dermed sammanhänger, såsom grammatika, latin, grekiska, tyska, engelska) och en afslutningskurs, som i första rummet sträcker sig till boktryckerikonstens och den franska litteraturens historia, till berömda boktryckares lefnadsbeskrifning, grunddragen af fysik, mekanik och teknisk kemi; äfven sysselsätter man sig med: folkekonomi-lära, bolagsvetenskap, allmän rätt, statslära, handelsrätt, allt med särskildt fast afseende på arbetareklassens behof, så att t. ex. stor vikt fästes vid kännedomen om försäkrings-, sparbanks-, bolags-, hjälpförenings- och vinstdelaktighetsväsendet.

Det märkvärdigaste hos Chaix' skolor är emellertid, att firman icke blott af egna medel bekostar hela underhållet, utan äfven dessutom skänker hvarje lärling 10 cent. för hvarje dag han besöker skolan, för att sporra honom till regelbundet besök och erbjuda honom en välkommen handpenning. Då undervisningsministern Duruy besökte dessa skolor, skrattade han hjertligt åt handpenningarne och yttrade: »Jag blir oupphörligt angripen, emedan jag förfäktar den afgiftsfria undervisningen; men ni går ännu längre än jag, då ni till och med betalar lärjungarne för att de låta undervisa sig!» Taylor skildrar i sin förträffliga bok med värme det djupa intryck, som dessa förträffliga skolinrättningar hafva gjort på honom, och nämner bland annat, att han hade öfvertygat sig om, att lärlingarne i vanliga tryckerier efter afslutandet af sin lärotid i intet afseende uthärda jemförelsen med dem från firman Chaix; dessa vore teoretiskt bildade och praktiskt dugliga arbetare, de andra deremot endast otuktade schablonmenniskor med ytliga, ensidiga kunskaper.

b. Bok- och stentryckeri.

L. Gasté (M. Garaudé), Paris. Denna firma har — liksom många andra för öfrigt — bevisat, och bevisat på ett mycket lysande sätt, att vinstdelningen kan genomföras med utmärkt framgång ej blott i firmor med stor personal, utan äfven i sådana, der personalen blott är liten. Herr de Courcy, en framstående förfäktare af participationsidén ¹⁾, föranledde år 1871 herr Gasté — som sedan längre tid tillbaka haft obehag med det dussin arbetare, som han den gång sysselsatte — till införande af ett delaktighetssystem. Affären omfattar afdelningar för litografi, kopparstick och tillverkning af affärsböcker, och hvarje afdelning står under hvar sin uppsyningsman. Personalen uppgår för närvarande till 30 man i rundt tal, alla temligen intelligenta och i stånd att uppskatta den nya inrättningens betydelse, hvarigenom de ifrågavarande personernas framtid någorlunda försäkras genom det sparsamhetstvång, som den utöfvar.

Ettårig tjänstetid berättigar till en andel i affärsafkastningen i i proportion till beloppet af de fasta lönerna; dock erhåller hvarje uppsyningsman en dubbel, den öfversta tjänstemannen en tredubbel andel. Personalens vinstandel utgör en tredjedel af den uppkomna nettovinsten, sedan reservfonden erhållit 10 procent. (I dåliga år tages för öfrigt

¹⁾ Närmare om honom och hans delaktighetsförfarande se här nedan under rubriken »Försäkringsväsende».

reservfonden i anspråk i och för fördelning af större belopp bland personalen.) Ingenting utbetalas kontant, utan arbetaren krediteras för beloppet, som förräntas; först efter tillryggaläggandet af 60 lefnads- eller 20 tjänstår kan man lyfta sitt samlade tillgodohafvande, och då efter behag kontant, i statspapper eller jernvägsprioriteter; äfven kan kapitalet enligt önskan förblifva i firmans förvaltning till förmån för arfvingarne. Blir någon varaktigt arbetsoduglig, så står honom alltid hela hans kapital till förfogande. Dör man före utgången af den föreskrifna lyftningsperioden, så erhålla de efterlevande genast hela behållningen. Den, som utan eget förskyllande afskedas ur tjensten eller måste gå i krigstjenst, får allt efter omständigheterna lyfta sin behållning i dess helhet eller delvis; men den, som frivilligt går ur tjensten eller bortskickas i anledning af oduglighet eller osedlighet, förlorar hvarje anspråk. Ett »öfverläggnings-utskott», som består af fem medlemmar (tre medlemmar äro uppsyningsmän, de båda öfriga bokhållare, af hvilka firman väljer en, personalen den andre) tillhandagår direktören vid användandet af delaktighetsförfarandet och pröfvar bokslutens riktighet.

Under de fem första åren krediterades personalen för något öfver 20,000 francs. Från 1871 till 1884 varierade andelarnes procentförhållande till lönen mellan $5\frac{1}{2}$ (1872—73) och $17\frac{1}{2}$ (1878—79). Från 1871 till 1876 utbetalades kontant för afidna, afskedade eller till krigstjenst inkallade arbetare i rundt tal en sjundedel af vinstandelarne, så att 17,258 francs förblefvo placerade räntebärande hos den Allmänna Försäkringsanstalten — hvars ledare de Courcy var. De Courcy skref senare: »Herr Gasté besökte mig, för att tacka mig för rådet att införa vinstdelning. Vid detta tillfälle sade han: *»Det kan se ut som om jag vore mycket frikostig, men så är icke händelsen, ty den tredjedel af vinsten, som jag afstår åt min personal, inbringar denna mig i rikt mått genom dugligt arbete, flit, materialbesparing, strejksfrihet och andra fördelar.»* Som anmärkningsvärdt exempel meddelar han, att i hans litografiska afdelning inga tryckstenar mer sönderbrytas, medan många af dem söndersplittrades före participationsplanens antagande. En sådan sten är värd omkring 24 francs, och Gasté hörde en gång en af sina arbetare säga till en annan. »Håll! Bryt då inte mera sönder någon sten; denna ena kostar oss 8 francs!»

1877 skref Gasté till Böhmert: »Vinstdelningen har för båda parter varit åtföljd af de bästa följder. Arbetarne blefvo allt flitigare och omsorgsfullare, deras arbeten allt bättre, ehuru kostnaderna minskades. Hvarje arbetare ser sina små besparingar årligen växa och begriper, att det säkraste medel till ökande af hans tillgodohafvande består i ifrigt,

sparsamt arbete. Detta mål eftersträfvat hela personalen, och jag är derigenom iståndsatt att utföra talrika svåra beställningar, som jag förr ej alls skulle hafva vågat åtaga mig. Så kommer det sig, att *den mycket betydliga vinstandel, som jag beviljar mina arbetare, ej blott ingenting kostar mig, utan äfven ytterligare ökar min egen vinst.* Delaktighetsförfarandet har vant personalen vid den tanken, att ett småningom skeende samlande af en liten förmögenhet blott beror af dem sjelf, och denna tanke har uppfostrat dem till ordning, sparsamhet och stadighet — egenskaper, som de förut ej egt. Vissa bestämmelser inom husordningen hafva höjt familjesinnet och själfaktningen. Arbetarnes ömsesidiga relationer å ena sidan och till firman å andra sidan bära pregeln af äkta hjertlighet och högaktning, som ock af ömsesidigt förtroende. Jag står sedan 22 år i spetsen för min firma och måste bekänna, att den förra spänningen mellan min personal och mig allt sedan vinstdelningens införande gifvit vika för ett vänskapligt förhållande. Jag lyckönskar mig dagligen för användandet af denna välsignelserika, i sedligt och humant afseende lika värdefulla som lätt genomförda princip. Jag hyser en upprigtig önskan, att rätt många af de rättänkande män, som finnas i handel och industri, ville beträda participationens fruktbringande väg; utan att dermed några uppoffringar vore förenade, skulle de uppnå en materiel säkerhet och en sedlig tillfredsställelse, hvarom de förut ej kunna göra sig något begrepp.»

För händelsen af sin död hade Gasté bestämt, att personalen under hans efterföljare — d. v. s. om denne öfver hufvud skulle hafva lust att bibehålla vinstdelningen — skulle ega välja mellan fortsättandet af det dittillsvarande systemet och utdelningen af de samlade behållningarne. Han dog 1878, och den nye egaren af affären, Marcel Garaudé, öfverenskom med personalen om att allt skulle blifva vid det gamla, och ännu för närvarande äro båda partier ofantligt nöjda med resultatet, hvaribland entreprenören år 1886 särskildt berömmande framhöll: »Själslugn för arbetsgifvare och personal, förträffliga relationer mellan båda och klanderfria arbeten.»

4. I Textil-industrien.

a. Tyskland.

G. Steinheil, Dieterlen & Co, Rothau (Elsass). Detta sedan år 1806 bestående bomullsspinneri, blekeri och kattuntryckeri, som sysselsätter

omkring 600 arbetare, hör till de äldsta vinstdelningsfirmorna. Redan år 1847 började denna firma till personalen öfverlemna en tiondedel af affärens vinst, och detta under formen af en kollektivandel, hvilken tillföll firmans förhandenvarande inrättningar till personalens fördel. Med samma procentsats deltog ock dessa välfärdsinrättningar i firmans förluster. 1868 nedsattes kollektivandelen till 7 procent, och en vinstandel af 5 procent infördes, bestämd till att fördelas bland de enskilde. Men åren 1868—1872 blefvo så dåliga för bomullsindustrien i Elsass, att förlusterna voro mycket för stora för att kunna bäras af arbetarne med, och då affären år 1872 öfvergick i ett aktiebolags händer, öfvergaf man deltagandet i förlusterna och förändrade vinstdelningen på följande sätt: Af afkastningen erhålla aktieegarne först och främst 25 procent ränta och direktörerna en minimal-tantième af 4,000 mark hvar; dessa tantiémer måste i nödfall fyllas till minimum af reservfonden och få aldrig utgöra mer än 30 procent af vinsten. Af återstoden tillhöra sex sjundedelar aktieegarne som superdividend, af hvilka reservfonden måste doteras (reservfondens belopp är inskränkt till 20 procent af affärskapitalet å 1½ millioner mark), medan den sista sjundedelen (d. v. s. 10 procent af den egentliga nettovinsten) utgör personalens andel; deraf utbetalas två femtedelar kontant, och det öfriga tillfaller den ömsesidiga hjälpföreningen samt andra kassor, som lemna understöd, pensioner och enképensioner, samt bekosta upprätthållandet af boksamlingen och skolorna.

Till hjälpföreningen hör hela personalen. Dess förmögenhet användes hufvudsakligen till lån till medlemmar, som vilja bygga boningshus åt sig. Herr Steinheil skref: »Jag kan ej nog berömma nyttan af detta slags kapitalplacering. Det skall hvar och en begripa, som vet, huru mycket egandet af ett än så litet hus främjar familjelifvet och hvilket gynnsamt tillfälle till materiella och sedliga framsteg erbjudes en dittills obesuten proletär genom hans förvandling till fastighetsegare.»

Det nya förfaringssättet lemnade under de första två åren ingen vinstandel åt personalen, och från 1875 till 1884 varierade andelen mellan 2,700 och 10,000 mark i rund summa; årligen i medeltal 6,600 mark i rund summa. Lönerna — till största delen stycklön — uppgingo till ungefär en åttiondedel af produktionens värde eller en sjundedel af aktiekapitalet. Herr Steinheil är en varm anhängare af participationsprincipen och har i flere skrifter kraftigt rekommenderat densamma.

b. Frankrike.

Det år 1872 grundlagda *Aktie-blekeriet och färgeriet i Thaon*, som eger ett kapital af 3½ millioner francs, sysselsatte till en början 600, sex

år senare 772, år 1889 redan 1,246 arbetare och betalar nu årligen löner till ett belopp af mer än en million. Detta etablissement, som skötes af den förtjenstfulle herr A. Lederlin, utmärker sig genom mängden och förträffligheten af sina välfärdsinrättningar, till hvilka framför allt hör vinstdelaktighet. 5 procent af nettovinsten tillfaller personalens åldersförsörjningskassa. Under de första åren gingo affärerna ej nog bra för att åstadkomma någon vinst, men år 1880 kunde nära 11,000 francs utbetalas till den nämnda kassan och 1888 redan öfver 34,000 francs. Denna kassa egde medio 1888 en förmögenhet af omkring 188,000, vid slutet af år 1890 af 210,000 francs. Beloppet af pensionerna — fem à sexhundra francs, som kassan lemnar till ålderdomssvaga och arbetsodugliga medlemmar, rättar sig efter de berättigades ålder, tjenstetid och arbete; afgörandet ligger i affärsledningens händer. Vid slutet af år 1890 fanns det åtta pensionärer. Personalen lemnar inga bidrag till försörjningskassan.

En konsumtionsförening bland personalen inrättades år 1873 med 58 medlemmar, steg år 1886 till 160 medlemmar och uppnådde år 1888 med ett kapital af 22,000 francs en affärsvinst af omkring 21,000 frs. Förvaltningen sker genom ett af medlemmarne valdt utskott af sexton personer. Nettovinsten fördelas hvarje halfår: 13 procent vandra i konsumtionsföreningens reservfond, 2 procent i en understöds-kassa för oförutsedda nödfall, återstoden tillfaller medlemmarne i mån af deras inköp. Denna förening spelar en mycket stor rol, ty å ena sidan förskaffar den folket de bästa lifsmedlen till måttliga pris, å andra sidan främjar den deras sparsamhetssinne genom att ställa i deras fria val att deri placera sina halfårs-vinstandelar till 5 procent.

Icke mindre värd att uppskattas är den *Ömsesidiga hjälpföreningen*, hvilken firmans samtliga personal måste tillhöra. Den betalar sjukhjälp till ett belopp af halfva lönen, läkarehjälp och medicin. Dess inkomster bestå af 1 procent af lönerna af de verkliga medlemmarne, de senares tillskott för sina familjer (40 cent. pr half månad för en familj), hedersmedlemmarnes gåfvor — minst 30 francs årligen — och firmans gåfvor, slutligen af den placerade föreningsförmögenhetens räntor. Sedan år 1887 lyftas dessutom hos hvarje ordinarie medlem månatligen 10 cent.; af dessa separatbetalningar skall bildas en kompletteringsfond för gubbar. Vid slutet af år 1888 utgjorde föreningens kapital i rund summa 114,000 frs, som af firman förräntas med 5 procent. I tidernas lopp vände sig flere medlemmar till utskottet med bön om hypotekslån i och för bygandet af smärre boningshus på redan af dem förvärfvade tomter. Ett blygsamt försök lemnade så tillfredsställande resultat, att saken snart

ifrigt främjades, och summan för dylika lån uppgick den 31 december 1888 redan till 74,000 francs — återbetalningarne — med undantag af räntorna å 5 procent — till omkring 22,000 francs, husegarnes antal till 32; vid slutet af år 1890 voro de redan 40. Öfver vigten af detta faktum skrifver herr Lederlin: »Den arbetare, som blifvit husegare, besöker sällan värdshuset eller kaféet; fast mer skyndar han sig efter arbetstidens slut att komma hem, för att sysselsätta sig med sin familj och sitt hus.»

År 1875 grundlade direktör Lederlin en fabrikssparbank, som betalar 5 procent ränta; några år senare förenades dermed en skolsparbank. Inbetalningsbeloppet utgjorde vid slutet af år 1888 inemot 1½ million frs! De öfriga välfärdsinrättningarne vid fabriken äro: kostnadsfria kar-, strål- och ångbad, matsalar för aflägsset boende arbetare, boksamling, rit- och handarbetsundervisning. Firman lemnar skollärarne på orten tillägg till sina löner. Arbetarne hafva bildat gymnastik-, skytte- och sångföreningar.

Société anonyme de tissus de laine des Vozges i Le Thillot och *Trougemont*. Grundlagd år 1870, eger denna fabrik för närvarande (1890) 724 väfstolar, 8,000 spinnmaskiner, 42 tricotmaskiner, stora flanellappreturer o. s. v. Antalet af arbetare af båda könen utgör 727, produktionen omkring 40,000 st. ylletyg till ett värde af omkring 5 millioner francs. Enligt statuterna tillhöra 15 procent af nettovinsten personalen. Tills 1889 begagnades denna andel å ena sidan till bildande af en gratifikationsfond, ur hvilken i rund summa 50,000 frs hafva blifvit utdelade; å andra sidan till grundläggande af flerfaldiga inrättningar till höjande af de anställdes materiella och sedliga välfärd: en hjälpkassa, en pensions- och försäkringskassa, en konsumtionsförening, en vårdanstalt och billiga bostäder. 1889 skedde viktiga förändringar i delaktighetsväsendet. Nyssnämnda inrättningars upprätthållande räknades med till omkostnaderna för fabriken rörelse, och den föreskrifna vinstandelen användes till en omedelbar utdelning bland personalen, »på det att», som det heter i det nya reglementet, »de arbetare, som bevisat firman sin trohet genom en lång tjänstetid och godt arbete, må blifva uppmuntrade genom en särskild belöning och komma i tillfälle att göra besparingar, utan att därför behöfva taga sina löner i anspråk.»

Man erhåller rättighet till vinstandel efter tre års tjänst, och fördelningen af de enskilda andelarne sker i proportion till tjänstetiden, fliten och dugligheten; äfven nykterheten tages med i räkningen, enär i denna trakt, som fabriken generaldirektör anmärker, »till och med gamla och utmärkta arbetare, som vi ej kunna undvara och som vi därför ej gerna skulle vilja afskeda», gerna taga sig en tår för mycket.

Dock »tror jag, att vårt nya system skall undanrödja det onda.» Vid första säsongens slut — den 30 juni 1889 — bestämdes nära nog 13,000 francs till vinstandel. Participationsväsendets handhafvande utöfvas af fabriksdirektionen och ett af arbetare sammansatt öfvervakningsutskott; till detta måste äfven hjälpkassans medlemmar höra. En inblandning i firmans affärsledning från de andelberättigade är icke tillåten. Hälften af andelarne betalas kontant efter affärsårets slut, den andra hälften öfverlemnas till försörjningskassan, förräntas med 5 procent och inskrifves i små medlemshäften. Det upplupna tillgodohafvandet kan — med undantag af påkommen varaktig arbetsoförmåga — lyftas först efter 20 tjänst- eller 60 lefnadsår. Den, som frivilligt lemnar sin plats eller afskedas genom eget förvållande, förlorar eganderätten till sitt häfte, och hans behållning tillfaller pensionsfonden. Dör en medlem af kassan före utgången af de föreskrifna förfallotiderna, öfvergår hans anspråk på hans arfvingar. Särskilda förmåner åtnjuta verkmästarne vid fördelning af de enskilda andelarne, på det att de må ega ett intresse uti att öfvervaka varans goda beskaffenhet och att råämnena skonas så mycket som möjligt.

Hjälpkassan underhålles genom afdrag af 1 procent från arbetarnes fasta löner. Från medio af 1874 till slutet af 1889 utgjorde inkomsterna i rund summa 54,000, utgifterna 50,000 francs; der qvarstod således ett öfverskott af omkring 4,000 francs. Då således personalens bidrag visade sig vara tillräckliga för hjälpkassans syften, användes de tillskott densamma fått emottaga af firman till bildandet af en försörjningsfond, hvarur snart framgick en pensions- och olycksfallspremie-kassa, hvilken vid sin slutliga omgestaltning (slutet af år 1889) egde ett kapital af cirka 10,000 francs. I pensionskassan flyta, utom aktiebolagets frivilliga gåfvor under goda affärsår och hjälpkassans möjligen befintliga öfverskott, äfven de förfallna hjälpkasseandelarne efter afskedade eller bortgångna löntagare. Berättigad till pension blir man sedan man uppnått 60 lefnads- och 25 tjänstår. Pensionen skall uppgå till hälften af årslönen.

Den år 1887 grundlagda *konsumtionsföreningen*, hvars tvenne tjänstemän äro delaktiga i vinsten deraf med 5, resp. 2½ procent, visar sig i hvarje hänseende vara förträfflig och har under de första tre åren inbringat cirka 15,000 francs. Sedan år 1890 utbetalas åt medlemmarne blott hälften af vinstandelarne kontant, den andra hälften placeras mot ränta hos försörjnings- eller pensionsfonden. Arbetare utan familj — ogifta från utrikes ort — kunna sedan år 1887 få bo afgiftsfritt i fabriken; äfven för lyse, eldning och tvätt påföres dem ingenting, och för hela sin kost behöfva de dagligen blott betala 1 francs 10 cent. Mat-

salen tjenstgör tillika som läs- och spelrum. Spirituösa drycker få icke förtäras inom pensionen. Denna har under de första 21½ månaderna af sin tillvaro haft en brist af 3,143 francs, som blef betäckt af firman. Då familjebostäderna i Le Thillot etc. äro dåliga och dyra, har bolaget på egen grund hittills byggt fem hus, hvaraf hvar och ett innehåller tolf goda bostäder; hvarje sådan består af två rum jemte kök, vindsrum, källare och en 60 kvadratmeter stor trädgård och kostar årligen blott 102 francs 70 cent.! Dessutom stå ytterligare tvättstugor, torkvindar och vidlyftiga promenad- och lekplatser till gemensamt begagnande till hyresgästernas förfogande. För närvarande äro åtta mindre boningshus efter engelskt mönster (Afart: Mülhauser arbetarebostäder) under byggnad. — Till etablissementet hör vidare: en badanstalt med elfva olika slags bad, en skola, en boksamling och en musikförening.

Hvad resultatet af denna fabriks inrättningar beträffar vare endast omnämndt, att personalen förblifver densamma varaktigt trogen; vid slutet af år 1890 räknade 72 löntagare 16—20 tjänstår hvar, 73 hvar sina 11—15, medan 140 varit i firmans tjänst i 6—10 och 185 i 3—5 år. Öfver vinstdelningens betydelse skrifver Herr Charles Marteau, fabriksens duglige generaldirektör: »Man får ej betrakta participationen uteslutande som ett människovänlighetens bud och ej blott derför främja densamma, emedan den höjer arbetarnes ställning, den borde fastmer anses såsom liggande i det ömsesidiga intresset. Vid fastställandet af förfaringssättets enskildheter borde man endast utgå från den senare synpunkten.»

c. Amerika.

Alfred Dolge i Dolgeville (staten New-York), den mest framstående tillverkaren af filtskor och pianofilt som ock af piano- och orgelträ i Amerika — en sachsare — har skapat ett ofantligt intressant system för vinstdelaktighets- och välfärdsinrättningar och utförligt berättat derom i sin bok »Affärsafkastningens rättvisa fördelning». Under sjuttio-talet började han att bestämma 25 procent af sin vinst åt sin personal, men begick det felet att öfverlemnna fördelningen åt de båda affärsföreståndarne, som visserligen gjorde honom betydande tjenester, men belönade sig sjelfva derför genom att behålla största delen af pennin-garne för egen räkning och endast lemnade i medeltal en femtedel deraf till arbetarne. Detta förbittrade arbetarne och gaf många anledning att begära sitt afsked, ehuru Dolge, med undantag af den omedelbara vinst-andelen, dessutom hade utdelat 34,000 dollars bland dem. Dessa för-

hållanden och affärens ofantliga utvidgning (till följd af verldsutställningarna i Wien 1873, i Filadelfia 1876 och i Paris 1878) förmådde den verksamme tysken att se sig om på landet efter en ort, som vore passande för anläggandet af stora fabriker. Han bestämde sig för Brockett's Bridge (nu Dolgeville), som är omkring 42 geografiska mil aflägsset från New-York och der han snart märkte, att den nya omgifningen utöfvade ett gynnsamt inflytande på hans arbetares seder och lefnadssätt.

Fördelningen af en fjerdedel af vinsten bibehöll Dolge tills vidare; men utomdess använde han en del af sina inkomster till följande syften: åt de arbetare, som förbundo sig, att efter arbetstidens slut aflägga sina arbetskläder och visa sig på gatorna i borgerlig dräkt, beviljade han ett lönetillägg af 15 procent. Han byggde på egen bekostnad en präktig klubb, som han donerade med ett årsbidrag af 4,000 dollars, på det att personalen skulle helt sjelfständigt kunna leda förvaltningen. Han främjade bildandet af en gymnastik- och orkesterförening genom öfverlemnande af instrument och penningebidrag. Under det vilkor, att arbetarne tre gånger i veckan för hvarje gång under en timmes tid skulle bevista föredrag af en lärare, som han betalade af egna medel, nedsatte han arbetstiden från tolf till tio timmar — lördagarne blott nio. För att skapa ett förlustelseställe i större stil — äfven för hela publiken — lät han anlägga en präktig park med danssalar o. s. v., hvilken omfattade 40 ar. Vidare byggde han boningshus, som kunna hyras för tiondedelen af de lägsta löner, som betalades i hans fabrik, ehuru de äro stora och luxuösa; hvar och ett består af salong, matsal, kök, fyra sängkamrar, blomsterträdgård, köksträdgård etc. Åt de löntagare, som önskade ega ett eget litet hus, lemnade han nödiga penningeförskott. Till byggnadsomkostnaderna för ortens folkskola lemnade han 9,000 dollars »för att göra den till den vackraste inom staten» och levererade byggnadsvirke och granit dertill; äfven lade han, »för att tillförsäkra skolan den bästa läraren», 400 dollars årligen till dennes lön från staten; likaså betalade han de skolpengar, som borde erläggas af grefskapsförvaltningen, med ett belopp af 300 dollars årligen.

Vi äro ännu på långt när icke vid slutet, utan komma fastmer nu först till det, som Dolge gör för sin personals omedelbara pekuniära välfärd. Först och främst betalar han hvarje år 400 dollars till arbetarehjälpkassan. Sedan medgifver han åt arbetarne efter tio års tjänstetid pensioner till halfva lönens belopp; för hvarje vidare treårsperiod stiger pensionen med 10 procent af de fasta lönerna, så att man efter förlopp af 25 arbetsår erhåller sin fulla ålderspension; den, som i Dolges tjänst

blir varaktigt oförmögen till arbete, erhåller redan före utgången af tio tjänstår rättighet till halfva pensionen. Vidare ger han samtliga tjänstemän liffförsäkringspolicer, som för hvar tjänstetid af 5 år lyda på 1,000 dollars; i allmänhet är gränsen härför dragen vid 10,000 dollars, dock har Dolge höjt enskilda tjänstemäns, i synnerhet dugliga högre tjänstemäns policer till 20,000 dollars!!! Slutligen fördelar han bland de skickligaste löntagarne »gratifikationer» till ett belopp af 5 till 10 procent af deras fasta löner; 1888 fördelade han i detta syfte 30,000 dollars.

Dolge förklarar, att han med tillhjälp af sitt förfaringssätt inom den kortaste tid har uppnått oöfverträffliga resultat. Hans välstånd har ökats med en snabbhet, »som är oerhörd till och med i Förenta Staterna». »Men äfven arbetaren har blifvit välmående i Dolgeville; han blir sedligare, bildad och uppskattar hela arbetets värde. Han sporrar sina krafter för fabriken blomstring. Han har upphört att vara en lönearbetare och är nu en borgare, som utöfvar en fysisk kallelse, som i ärbarhet icke står efter de fria yrkena.» Så skrifver den hederlige grundläggaren. Ett opartiskt ögonvittne yttrar bland annat: »I Dolgeville ådagalägger sig välståndet för hvarje steg. Skolhuset är präktigt, arbetarebostäderna äro vackra och väl vårdade och i de storartade fabriksanläggningarne arbetar folket, åtnjutande de bästa inrättningar, som jag någonsin sett... Här uppskattas arbetet rätt och här värderas det till sitt fulla värde. Icke rikedom för en och elände för alla öfriga, utan välstånd för de minsta som för de största.»

Af tacksamhet mot sina trogna medarbetare och för den utmärkelse, som bevisats honom af statsmyndigheterna genom omdöpanDET af Brockett's Bridge till Dolgeville beslöt Alfred Dolge 1889 att sätta kronan på sitt system genom två nya skapelser. För det första lät han på sin bekostnad inom orten bygga en akademi, hvilken han tillförsäkrade ett årsbidrag af 4,100 dollars och hvars lärjungar till största delen äro söner till hans arbetare. För det andra vidtog han en alldeles ny anordning: »För att förhjelpa hvar och en till fulla inkomsten af sitt arbete har jag efter långvariga studier infört en bokföring, som skiljer den genom kapital och affärsledning alstrade handelsvinsten från den genom fabriksarbetet alstrade industrivinsten och tillförsäkrar hvar och en af de båda delarne hela afkastningen af sin verksamhet... Bokföringen är mycket enklare, än man skulle tro... Visserligen kan först en lång erfarenhet lära, om mitt nya förfaringssätt är praktiskt och skall motsvara mina förväntningar; men om de första tre månaderna medgifva en slutledning för framtiden, så torde jag snart kunna komma i tillfälle att nedsätta arbetsdagen till åtta timmar, ty ifvern hos mina

arbetare, som veta, att de nu arbeta för sig sjelfva, har blifvit betydligt större. De skola då få öfver åtta timmar till hvila och till sömn, och sålunda löses åttatimmarsfrågan på ett fredligt sätt och af sig sjelf.»

Genom ett system af lappar, som hängas på de tillverkade föremålen, blir det möjligt att uppskatta graden af hvarje enskild arbetares flit och duglighet och att fästa afseende dervid vid de enskilda vinstandelarnes bedömande. Lönerna och tilläggen blifva orörda; deremot måste arbetarne, enär hela afkastningen af deras verksamhet tillfaller dem och de alltså blifvit liksom sub-entreprenörer, sjelftalande bestrida tillverkningskostnaderna och kostnaderna för de andra med fabriken förknippade inrättningarne. Man får verkligen med spänd förväntan emotse resultaten af det nya Dolge'ska systemet, och enär den viljestarke mannen ännu är i början af femtiotalet, är han kanske kallad att bereda världen ännu mången stor öfverraskning i lönefrågan.

Hjelpkassan utbetalade år 1888 i rund summa 800 dollars. Nominella värdet af lifförsäkringspolicerna utgjorde 1889 omkring 107,000 dollars; en ibland dem lyder på 10,000, sju på 3,000 hvar, sex på 2,000 hvar och 35 på 1,000 dollars hvar. För nio tjenstemän, som ej blefvo antagna af assurancesbolagen, inbetalar firman premierna regelbundet till en sparbank. År 1888 betalade den 4,822 dollars som premier för 60 försäkrade och den 1 januari 1889 blefvo ytterligare 13 personer berättigade till policer.

5. I metalltillverkning och maskinbyggnad.

Frankrike.

I främsta linien bör här nämnas det verldsberömda, storartade familisteriet *Godin* (nu under firman *Dequenne et Cie i Guise*), hvilket bland hela jordens vinstdelningsfirmor intager ett af de mest framstående rummen och tillika bildar den mest betydande och mest mönstergilla bland alla bestående produktivbolag. Ty värr måste vi här inskränka oss till den egentliga fabriksorganisationen; ramen för vårt utrymme medgifver oss icke att närmare inlåta oss på etablissemangets »bolags-

palats).»¹ Detta palats med sin omgifning och sin inredning är ett sant underverk af menniskovänlighet i bästa meningen och kan uppvisa, förverkligade, några drag af de Fourierska planerna — de som kunnat genomföras. Den, som önskar läsa utförligt derom, hänvisa vi till Häntschkes broschyr »J. B. A. Godin und seine Schöpfung» (Berlin, 1890); ännu bättre gör man visserligen uti att studera Godins egna verk.

Jean Baptiste André Godin föddes 1817 som son till en fattig byhandtverkare, hos hvilken han länge arbetade som smeds- och lås-smedsbiträde. Redan innan han blef lärning fick han trots all sin blygsamhet den ingifvelsen, att han vore kallad att gifva industriverlden ett lysande exempel. Denna aning har gått i fullbordan: Godin har visat sig vara en stor socialreformator. Hans familisterium i Guise vann så jättelika framgångar, att ett annat kunde byggas 1887—88 i Laeken i Belgien. Båda tillsammans hade år 1889 i rundt tal 1,500 löntagare. Godins företagsamhetsanda betecknas genom det faktum, att han var den förste fabrikanten i Frankrike, som gjorde kaminer af gjutjern i stället för jernbleck. Hans början som sjelfständigt industriidkare var ringa: han började år 1840 med 20 arbetare tillverka köks- och hushållsredskap af gjutjern, i främsta rummet eldningsinrättningar. Dervid fullkomnade han sin ytterst bristfälliga skolbildning genom ifriga sjelfstudier. Jemte förbättringen af sina fabrikat fäste han sitt hufvudsakliga intresse vid höjandet af arbetarnes ställning, på den rättvisa fördelningen af arbetets afkastning. Han har då ock under hela sitt lif i ord, skrift och gerning uppfattat den sociala frågan från stora synpunkter och behandlat den på ett storsint sätt. Han skref fyra djupt genomtänkta böcker och utgaf till och med en arbetaretidning.

Då fabriken, som han grundlagt i sin födelseby, växte betydligt, flyttade han öfver till Guise (Departementet Aisne), der han under åren 1859—85 byggde just denna samling af industri- och bostadsanläggningar, som blifvit så berömd under kollektivnamnet, »Familistère». Hjelpkassor och dylikt hade han redan på fyrtiotalet inrättat, men för förverkligandet af hans egentliga planer stodo under en lång följd af år lagliga hinder i vägen; först år 1877 kunde han använda det påtänkta

¹) Utaf dess välfärds- och andra inrättningar vare här endast omnämnd den med korfstoppling och bageri förenade konsumtionsföreningen, som under de första nio åren af sin tillvaro (medio 1879 till medio 1888 kom till en nettovinst af cirka 404,000 francs, hvilket gifver ett medeltal per år af cirka 45,000 francs. Till andelar i denna vinst äro ej blott medlemmarne berättigade, utan äfven föreningens tjänstemän.

vinstdelningsförfarandet. Och då han gjorde början, stötte han, liksom Leclair, hos många bland sin personal på okunnighet och misstänksamhet. På den första fördelningsdagen — det var fråga om mer än 100,000 francs, deribland talrika poster på 200 à 300 francs — afböjde de flesta af arbetarne emottagandet af andelen med den bemärkningen: »Hvem vet, af hvad för skäl han erbjuder oss penningarne!» Visserligen omvände de sig mycket snart och lyfte då de till deras förfogande ställda beloppen.

Under de första tre åren utbetalades vinstandelarne helt och hållet i kontanta penningar med tillsammans 172,266 francs. Men då 1880 den Godin'ska skapelsen förvandlades till ett aktiebolag, trädde det nya delaktighets- och bolagssystemet i kraft, som ännu begagnas och har till syfte att låta hela etablissemnet efter hand öfvergå i personalens ego. Den nettovinst, som återstår efter afdrag af afskrifningarne, af tillskotten till pensions- och hjälpkassorna, af uppfostrans- och undervisningskostnaderna som ock af räntorna å aktier och sparbanksinbetalningar, fördelas sålunda, att 4 procent tillfalla direktionen, 16 förvaltningsutskottet, 2 öfvervakningsutskottet, 2 de allra dugligaste tjenstemän och arbetare, 1 procent användes till studiestipendier. 25 procent tillföll förr reservfonden, hvilket ej mer är händelsen sedan år 1882, emedan densamma då uppnådde sin reglementerade gräns (460,000 francs); nu användas dessa 25 procent till uppköp af bolagets aktier för dess egen räkning. Återstående 50 procent af nettovinsten tjena som superdividend å kapitalet och som participationspenningar för arbetarne. Vid fördelningen mellan dessa båda faktorer hafva båda rättighet till samma procentsats; men — och härutinnan skiljer sig Godins oegennyttiga delningsplan himmelsvidt från nästan alla öfriga planer af detta slag — icke sjelfva kapitalet tages i beräkning vid uträkningen af superdividenden, utan blott beloppet af kapitalräntorna under det ifrågavarande året, medan för beräkning af arbetsandelen summan af lönebudgeten ligger till grund. Sålunda kommer det sig, att personalens vinstandel utfaller på sju à elfva gånger större än aktieegarnes superdividend. Motstående öfersigt — som äfven innehåller flera andra intressanta upplysningar — skall tydligast åskådliggöra detta arbetets utomordentliga gynnande.

År.	Fabrikations- afkastning.	Löner.	5 procents ränta å kapitalet.	Fördelning af nettovinsten.					Anvisadt till	
				Åt personalen.	Åt kapita- let.	Åt försäk- rings- fonden.	Olika fonder.	För bild- nings- syften.	Amorterings- fonden.	Reserv- fonden.
	francs.	francs.	francs.	francs.	francs.	francs.	francs.	francs.	francs.	francs.
1876—79	— —	— —	— —	172,266	— —	— —	— —	— —	— —	— —
1879—80	3,961,564,60	1,463,814,01	230,000	219,297	34,780	56,803	50,313,45	19,071,80	199,708,38	143,179,66
1880—81	4,435,020,15	1,806,749,94	230,000	449,152,56	42,780	150,765	41,931,94	21,573,72	164,829,41	212,734,84
1881—82	4,568,687,44	1,945,209,20	230,000	329,323,44	34,500	131,973	26,434,83	24,989,05	153,333,45	104,085,80
1882—83	4,080,327,63	1,814,047,06	230,000	349,465	36,685	110,211	3,167,18	34,388,54	164,488,62	— —
1883—84	3,520,548,58	1,731,752,77	230,000	166,767	16,261	56,521	380,27	33,598,46	197,631,61	— —
1884—85	3,465,553,48	1,728,209,72	230,000	200,980	18,891	44,611	506,54	31,925,09	194,649,06	— —
1885—86	3,525,005,41	1,682,578,22	230,000	81,830	8,280	21,918	7,313	31,421,25	248,556,48	— —
1886—87	3,466,419,52	1,651,764,25	230,000	177,724	17,618	30,062	15,205	29,545,34	253,005,91	— —
1887—88	4,394,705,17	1,839,748,22	230,000	341,370	31,694	71,740	51,523	30,470,37	933,147,55	— —
Summor	35,417,831,98	15,663,873,39	2,070,000	2,488,175	241,439	674,604	196,775,21	256,983,61	2,509,350,48	460,000

Ingen löntagare såsom sådan erhåller sin vinstandel i kontanta penningar; fastmer kapitaliseras denna och användes till inköp af bolagsaktier. Endast kapitalröntorna och superdividenderna utbetalas kontant. För att kunna deltaga i personalens vinstandel, måste löntagaren redan vara i besittning af minst *en* aktie. Förvärfvandet af aktier underlättas på allt möjligt sätt för folket. Godin afstod till sin död (januari 1888) så många af sina aktier som möjligt åt personalen; hans enka fortfar dermed och slutligen kommer hela anstalten att vara i arbetarnes och tjänstemännens händer. Men så snart detta fall skall hafva inträdt, skola de äldre pensionerade tjänstemännen börja att efterhand öfverlåta sina aktier åt de yngre arbetarne. Detta har Godin bestämt sålunda, för att i sin skapelse veta sin ledande grundsats *varaktigt* genomförd: *kapitalets innerligaste förening med arbetet*. Af bolagskapitalet, som ursprungligen utgjorde 4,6 millioner francs, och som 1883 höjdes till 6 och 1888 till 8,7 millioner francs, hade personalen till oktober 1887 redan förvärfvat något mer än 2 $\frac{1}{4}$ millioner. Testamentariskt öfverlemnade den ädle grundläggaren hälften af sin stora förmögenhet till familisteriet; härigenom och genom vidare inköp var personalen redan medio 1888 så lycklig att vara i besittning af nästan hela kapitalet — den tiden precis 8,692,375 francs; der återstodo i rundt tal endast ännu 400,000 francs i enkefru Godins ego och sedan dess har säkerligen äfven återstoden redan blifvit afbetald.

Personalen underkastas följande hierarkiska gradationer: 1. »Kommanditärer» (»associés»), ungefär motsvarande Leclaires elit (»noyau»); 2. »Bolagsmän» (»sociétaires»); 3. »Delegare» (»participants»); 4. »Hjelparbetare» (»auxiliaires»). Utom personalen stå »intressenterna» (»intéressés»), hvilka ej hafva några andra relationer till etablissemnet, än att de genom arf eller på annat sätt kommit i besittning af aktier, hvarå de lyfta räntor och dividender. »Auxiliaires» — så kallade en gång också Leclaire den grupp inom personalen, som icke var berättigad till vinstandel, så länge det för öfrigt ännu fanns en sådan — äro alla, som ej hafva några aktier och därför ej erhålla någon vinstandel; men de åtnjuta alla förmåner i fråga om pensions- och hjälpkassor. »Participants» måste vara åtminstone 21 år gamla och hafva tjänat ett år. Minimitjänstetiden för »sociétaires» — som utomdess måste bo i »bolagspalatset» — är tre år. Man kan ej tillhöra »associés» grupp, om man ej åtminstone är 25 år gammal, eger för 500 francs aktier och har bott i familisteriet sedan fem år tillbaka. Medan medlemmarne af grupperna 2 och 3 nämnas af direktionen och stadfästas af förvaltningsutskottet, välja kom-

manditärerna sjelfva sina nya medlemmar; härvid kommer tjenstetiden, dugligheten och uppförandet hos sökandena med i räkningen.

Vid utdelning af vinstandelarne till de enskilde erhåller hvarje »delegare» 1, hvarje »bolagsman» $1\frac{1}{2}$ och hvarje »kommanditär» 2 andelar. År 1887 fans det 491 delegare, 209 bolagsmän, 93 kommanditärer, tillsammans alltså 793 berättigade till vinstandel. I de olika fabrikskassorna deltaga de i samma proportion som »auxiliaires». Inrättningen af dessa fonder motsvarar etablissemangets öfriga inrättningar i anseende till omfång och nytta. År 1887 uppgick »pensions- och lefnadsbehovskassans» förmögenhet till mer än 850,000 francs. Rättighet till pension inträder redan efter 15 tjenstår. Kommanditären kan göra anspråk på två femtedelar, bolagsmannen på en tredjedel af sista årets lön, men allraminst på 75 resp. 60 francs per man och månad eller 45 resp. 35 francs per qvinna och månad. Hvad delegarne och hjälp-arbetarne beträffar, så utgöra pensionerna per person och dag:

Tjenstetid.	Män.	Qvinnor.
15 år.	Fr. 1.— cent.	Fr. —.75 cent.
20 „	„ 1.50 „	„ 1.— „
25 „	„ 2.— „	„ 1.25 „
30 „	„ 2.50 „	„ 1.50 „

Inträder arbetsförmögenhet till följd af en olyckshändelse, så höjas dessa satser med en eller två tredjedelar. Utom pensionerna utbetalar »pensions- och lefnadsbehovskassan» äfven understöd åt enkor och föräldralösa barn, som ock »lefnadsbehovsförsäkringar».

År.	Inkomster.	Pensionernas belopp.	Antal pensio- närer.	För tillgodoseende af de nödvändiga lefnadsbehofven.		Öfvergående understöd.	Olikartade understöd, läkarearfvide m. m.
				Belopp.	Understödda familjer.		
Saldo	Francs.	Francs.		Francs.		Francs.	Francs.
den 31/7 1879	132,643,70	—	—	—	—	—	—
1879—80	83,056,07	6,500	9	4,900	17	4,500	231,61
1880—81	186,046,80	6,967,15	12	5,119,33	19	4,930,65	520,55
1881—82	170,670,60	11,624,20	21	5,911,25	24	10,712,70	1,419,65
1882—83	159,456,82	23,383,20	39	12,276,85	46	5,403,55	1,848,51
1883—84	113,406,10	28,237,22	46	12,817,30	28	5,335,20	3,166,65
1884—85	104,440,72	28,562,10	49	7,802	37	8,590,20	5,811,50
1885—86	84,397,13	27,922,20	45	12,378,05	45	8,643,30	6,553,52
1886—87	90,551,89	30,376,20	52	13,087,93	51	10,647,15	6,347,90
1887—88	141,539,88	32,124,72	53	12,362,74	41	13,331,55	6,115,88
Summa	1,266,209,71	195,696,99	—	86,655,45	—	72,094,30	32,015,77

Totalutgifter..... Francs 386,462,51.
 Saldo den 1 juli 1888 „ 879,749,20.

Skulle nemligen någon af firmans löntagare, som bor i »bolagspalatset» af några som helst skäl förtjena mindre än ett bestämdt minimibelopp, så fyller kassan efter behof och på grund af en fastställd skala hans inkomst till detta minimum. Vidare beviljar den betydliga tillskott åt sjuka kommanditärer och bolagsmän. Vi låta å föregående sida följa en öfersigt öfver penningarörelsen inom pensions- och lefnadsbehofskassan.

Inom familisteriet fins det dessutom en sjukfond och en medicinkassa, båda underhållas genom bidrag af medlemmarne och tillskott af firman; medicinkassan lemnar ock bidrag till begravningsomkostnaderna. Medio 1888 utgjorde sjukfondens förmögenhet i rund summa 30,000 francs, medan medicinkassan den gången hade en brist af cirka 650 francs. De tre kassorna tillsammans bära kollektivnamnet »Bolagets ömsesidiga försäkringar».

I spetsen för jetteföretaget står generaldirektören (efter Godins död herr Duquenne; deraf den nya firman: D. & C:ie) och förvaltningsutskottet, som är sammansatt af afdelningsföreståndarne och tre vanliga kommanditärer, och hvars medlemmar dessutom bilda tre separatutskott: teknici bland dem kallas »industriutskottet», de i folkpalatset boende medlemmarne kallar man »familisterieutskottet», och de tre vanliga kommanditärerna utföra ett »öfvervakningsutskotts» åligganden. Ändringar i lönesatserna beslutas af direktören, i nödfall af förvaltningsutskottet efter öfverenskommelse med ombuden för alla arbetare (»arbetareutskottet»). Vid detta tillfälle vilja vi anmärka, att i Godins fabriker betalas högre löner än på andra ställen och att de för det mesta äro styckelöner. Alla löne- och bötefrågor hafva hittills afgjorts på vänskapligaste sätt, utan vädjande till förvaltningsutskottet; arbetareutskottet har öfverhufvud i allmänhet blott behöft sammanträda en gång om året. Och hvad den likaledes förefintliga *skiljedomstolen* beträffar, så har den ännu aldrig tagits i anspråk, ty hitintills hafva hvarken mellan löntagarne sinsemellan eller mellan firman och personalens medlemmar förefallit stridigheter. Lika litet hafva de ordinarie domstolarne eller polisen någonsin haft anledning att vidtaga åtgärder mot en invånare af familisteriet. Detta bör för öfrigt ej väcka någon förundran, ty man håller strängt på oklanderligt uppförande; dryckenskap, oredbarhet, osedlighet och våldsamhet skulle lika väl hafva afskedandet till följd som slarf, olydnad eller orenlighet.

I känslan af det höga intresse, som personalen, hvilken har del i egendomen som ock i vinsten, måste hysa för affärens framgång, faller det af sig sjelf, att den bemödar sig att göra allt sitt till för att

förebygga förluster och förhindra fuskarearbete; den arbetar så ifrigt på förbättringen af tillverkningsarterna, att bolaget redan kunnat uttaga nära tvåhundra patent på uppfinningar af arbetarne. Ännu sjelfklarare är det, att ingen frivilligt lemnar firmans tjänst. Medio 1888 voro der bland annat sysselsatte: 68 personer sedan 30—45 år, 257 sedan 20—30 och 381 sedan 10—20 år.

Tyskland.

Jerngjuteriet i Gross-Ilse (Hannover) har sedan gammalt utmärkt sig genom sina välfärdsinrättningar. Sedan år 1869 har det ock vinstdelning. Detta kommer alla sådana arbetare till godo (i det hela består personalen af sex- å sjuhundra medlemmar), hvilka gjort inbetalningar i fabrikssparbanken. Uppnår firman en nettovinst af mer än 5 procent, så lemnar den ett motsvarande tillägg till sparbanksräntan — likaledes 5 procent — hvarvid gränsen dragits vid 15 procent, d. v. s. arbetarnes besparingar, en slags kapitalplacering i affären, kunna erhålla en ränta af 20 procent, men icke mera. Totalförräntningen utgjorde, så långt vår kännedom derom räcker:

År:	1869	1870	1871	1872	1873—74	1875	1876	1877
%	8	9	10	18	20	6½	6	6½
År:	1878—79		1880—83.					
%	10		20					

År 1883 uppgick de inbetalandes antal till 566, summan på besparingarne i rund summa till 517,000 mark, — ett bevis, huru fruktbarande firmans förfaringssätt verkar på arbetarnes sparsamhetssinne. Till fabriken hör äfven en »arbetarebank», hvaraf jemväl hvarje löntagare hos firman får blifva medlem. Den erhåller sina bidrag genom 6 procent af lönerna, hvaraf medlemmarne och firman inbetala hälften hvardera. Det samlade kapitalet uppgick år 1883 till öfver 300,000 mark. De underordnade arbetarnes enke- och pupillkassa emottager under de år, då firman kunnat utdela en superdividend af minst 5 procent, en gåfva af densamma, som motsvarar tiondedelen af lönebudgeten. De högre tjänstemännens enke- och pupillfond erhåller per medlem och månad 12 mark 50 pfennige, hvaraf hälften bekostas af medlemmarne, den andra hälften af affären. Den förra kassans för-

mögenhet uppgick år 1883 till öfver 90,000, den senares i rund summa till 50,000 mark.

Braun & Bloem i *Düsseldorf* sysselsätta i sin patron- och knallhattsfabrik omkring 250 man, som till största delen erhålla styckelön. I förhållande till fabrikatens pris äro lönerna mycket höga; de motsvara en åttonde- eller sjundedel af rörelsekapitalet. Införandet af vinstdelaktigheten skedde år 1872 i den afsigt att förmå personalen till större omsorg, ordning och punktlighet; därför inträder delaktighetsrätten redan efter tre månaders tjenstetid. De tillverkade fabrikatens värde beräknas för hvar månad och en procentsats deraf — som i fabriken's olika afdelningar är olika — tillfaller arbetarne. Genom uppsatta plakat få dessa veta, hvilken andel de kunna vänta sig; densamma varierar mellan 5 och 10 procent af lönerna. Hälften af månadsandelarne utdelas vid nästa månads slut, resten samlas och utbetalas den 1 augusti. Den som träder ur tjensten före denna dag, förlorar sin rättighet såväl till årets behållning som ock till den närmast förfallna månadsandelen, såvida icke sjukdom varit orsak dertill. Stannar någon borta en half eller en hel dag utan tillåtelse eller giltigt skäl, straffas han genom förlusten af den löpande månadsandelen. Gör man sig skyldig till en sådan förseelse tre gånger under samma år, så förspiller man icke blott sitt årstillgodohafvande, utan äfven för någon tid eller helt och hållet rätten till delaktighet öfverhufvud.

Firmans förväntningar gingo i fullbordan. Arbetarne blefvo — snabbare än cheferna hade hoppats — punktligare och omsorgsfullare, gingo hvarandra mången gång till handa och började sätta sig emot enskilda arbetares lätja. Då affären går illa, inse de att det åligger dem att genom större ansträngningar hjälpa till att framkalla en förbättring. De höra sig för om orsakerna till den dåliga omsättningen, tala med hvarandra om marknadens ställning och känna fullkomligt, att deras öde är nära förenadt med fabriken's. De ofta förekommande utbetalningarne gifva andelarne en större vigt. Mot slutet af år 1884 skrefvo fabriksegarne: »Vi hafva bibehållit delaktighetsförfarandet. Synnerligen verksamt visar sig detsamma i afseende på personalens stadighet; sedan tio år hafva mycket få förändringar förekommit inom densamma.»

Nord-Amerika.

N. O. Nelson Manufacturing Company i *St. Louis* (Missouri) och *Leclaire* (Illinois), en fabrik för maskiner, ångpumpar, ångpannor, drifrem-

mar, vattenkär! af messing m. m. Personalen utgör 250—300 medlemmar och är sedan 1 januari 1886 delaktig i den affärsvinst, som återstår efter afdrag af räntorna å kapitalet (till en början 7, nu 6 procent). Denna vinst fördelas relativt med samma proportion mellan kapitalet och lönernas summa. Ursprungligen blef man redan efter sex arbetsmånader participationsberättigad; nu först efter tio arbetsmånader. Kontraktet lemnades i förvar hos en af löntagarne vald person, som tillika hade befogenheten att pröfva boksluten. Under första året utbetalades 4,828 dollars. Om affärernas gång icke rönt ett menligt inflytande af de stora strejkerna inom jernvägs- och byggnadsväsendet, så skulle vinstandelen hafva varit större; men äfven sådan den var uppgick den för hvar och en af de circa 150 delaktige till ett belopp, jemförligt med ett lönetillägg af 5 procent. Öfver två tredjedelar af arbetarne begagnade sig af rättigheten att mot ränta placera sina penningar i affären. De enskildes andelar varierade mellan 27 och 46 dollars.

Då det första försöket utfallit tillfredsställande, utarbetade herr Nelson i och för förfaringsättets fortsättning ett utförligt reglemente, hvilket bland annat bestämde, att en tiondedel af nettovinsten skulle användas till en reservfond för betäckande af förluster och utdelande af andelar under dåliga år, en annan tiondedel till en försörjningskassa; af hvilken medlemmarne eller deras familjer i händelse af sjukdom, arbetsoförmögenhet och dödsfall skulle understödjas så rikligt som möjligt. Denna kassa står under förvaltning af ett utskott, som väljes af personalen. Vidare flyta 2 procent i bibliotekskassan. De löntagare, som år 1886 icke lyftade sin vinstandel, utan placerade den hos firman, erhålla en andel, som är en fjerdedel större än de andres. Den nettovinst, som utdelades år 1887, uppgick till 30,000 dollars. Efter afdrag af 22 procent för dessa tre fonder kommo på första årets inbetalande 10, på de öfriga delaktige 8 procent af deras fasta löner. De, som placerat sina penningar hos firman, erhö!lo naturligtvis dessutom ännu ränta på kapitalet och på sina 8 procent kapital-vinstandel. Denna gång öfverlemnade fyra femtedelar bland de lycklige sina penningar åt firman. De enskilda lönandelarne utgjorde mellan 60 och 125 dollars, och hvad dem beträffar, som från början placerat sina penningar i affären, voro de år 1887 i medeltal 60½ dollar rikare än de, som icke placerat dem.

I februari 1888 skref herr Nelson: »På båda sidor herskar den lifigaste tillfredsställelse och en stark samhörighetskänsla... Enligt min öfvertygelse kan det icke betviflas, att detta system är riktigt och

rättvist, såväl från sedlig som ock från rent affärsmässig synpunkt... Vi tro att hela personalens stegring i ifver och duglighet skall utjemna deras vinstandel. Vi betrakta vår plan icke som en människovänlighetens sak, utan som affärs- och pligtfråga, och löntagarne dela detta åskådningssätt... Hvar och en af våra arbetare måste ega rättighet att deltaga i vinsten, till hvars ernående han bidrager med sitt redbara, goda arbete... Vår personal skulle ej genom något slags lockelser kunna förmås till att strejka... Vi hafva löst arbetarefrågan i praktisk affärsmening, — det skulle hvarje fabriksegare vara tvungen att medgifva, som ville följa vårt exempel.“

Andelens storlek var för 1888 åtta, för 1889 tio procent. Arbets-tiden har blifvit nedsatt från tio till nio timmar; i trots deraf har hvarken produktionens mängd eller affärsvinsten minskats. I början af 1890 skref herr Nelson: »Systemet visar sig i hvarje hänseende gynsam samt för båda partier. Våra arbetare — afdelningsföreståndarne undantagne — ega för närvarande för 15,000 dollars af våra aktier och hafva placerat 2,500 dollars hos firman mot ränta. Två tredjedelar af förra årets vinstandelar användas till inköp af aktier. Vår årliga omsättning utgör i rund summa $1\frac{1}{2}$ million, och de i vinsten delaktiga lönerna belöpa sig årligen till omkring 107,000 dollars.» Våra senaste underättelser gifva vid handen, att för närvarande — alltså efter endast femårig varaktighet af delaktighetssystemet — redan samtliga affärens aktier äro i personalens ego, så att herr Nelson nu blott är affärsföreståndare på listtid. Här se vi alltså samma glädjande tillstånd vara uppnådt som i firmorna Godin, Thomson, Bon Marché och Leclair. Kronan har satts på Nelsonska verket derigenom, att hela fabriken jemte hela arbetarefamiljen flyttades från St. Louis till landet; år 1890 beslöt man sig efter långt sökande för ett eget samhälle nära Edwardsville, som Nelson vid grundläggningen gaf det utomordentligt passande namnet »Leclair». Denna arbetsby, hvars beskrifning påminner oss om de liknande kolonierna Saltaire, Pullman City och Dolgeville, ligger i en mycket skön, sund trakt, rik på kol och vatten, midt i de bästa jernvägsförbindelser, är till en början 150 tunnland stor, anlagd och inrättad på bästa sätt. Af köpeskillingen för tomterna till de små boningshusen bekostas kanaliserings-, vattenlednings- och belysningsanläggningarne, trädplanteringarne, skolbyggnaden, boksamlingen och mera dylikt. En del af fabriksbyggnaderna kunde redan i början af 1891 begagnas; på våren samma år torde den fullständiga öfverflyttningen till Leclair redan hafva gått för sig.

6. I läderindustrierna.

La Providence (Dorgé-Heuzé) i Coulommiers. Det af denna stora garfverifirma begagnade vinstdelningssystemet utgör ett bevis på den klokhet, med hvilken man i Frankrike vet att tillämpa participationsprincipen inom de mest olikartade yrken och handteringar. Herr Dorgé-Heuzé var af den åsigt, att arbetsinställelserna ej blott föranleddes genom lönernas otillräcklighet, utan äfven genom de strejkandes önskan att förbättra sin allmänna ställning. Han höll denna önskan för mycket berättigad och beslöt att komplettera de tidslöner, som han betalade till sin egen personal, på ett sätt, som skulle leda till en större gemenskap i intressen mellan honom sjelf och hans arbetare. Han beslöt sig för vinstdelaktigheten, som han då ock införde år 1867 och som ännu visar sig vara mycket tillfredsställande. År 1881 öfvergick garfveriet till ett aktiebolag, dock bibehölls den ursprungliga delaktighetsplanen med obetydliga förändringar.

Vilkoren för rättighet till vinstandel äro: Ett tjänstår, 21 lefnadsår, kännedom i läsning och skrifning, arbetsduglighet, sedligt uppförande, iakttagande af föreskrifterna, förvärfvande af fabriksaktier till ett belopp af minst 1,000 francs. Till det senare ändamålet afdrages i händelse af behof 5 procent af lönen, tills värdet af minimi-aktieandelen är inbetaldt; dock kan man, om minst två tredjedelar af de förut andelberättigade rösta därför, inträda i sin participationsrätt redan efter verkställandet af den första afbetalningen. År 1883 voro 30 bland de 120 löntagarne delaktige i affärsvinsten. I afseende på arbetsduglighet och godt uppförande öfverträffar den participerande personalen till och med direktionen i fordringarnes stränghet.

Vid fördelningen af vinsten tillgodoses lönerna i samma mån som kapitalet. Till en början t. ex. hade herr Dorgé 70,000 francs inestående i affären och erhöll en årlig lön af 5,000 francs. Det utgjorde 75,000 francs. Antaga vi, att under ett visst år personalens fasta löner utgjorde 21,500 och dess kapitalplaceringar i affären 3,500 francs, så blir detta 25,000 francs. Om nu nettovinsten (efter afdrag af räntor å kapital och af reserven) hade uppgått till 10,000 francs, så skulle 7,500 francs hafva tillfallit herr D., 2,500 francs personalen. Medeltalet af superdividenden sedan år 1867 är 6 procent. Af det nuvarande rörelsekapitalet å 2 millioner francs tillhör ungefär hälften herr D. och personalen. Vinstandelarne utbetalas kontant utan afdrag, ty ingen

hjälpförening eller pensionskassa är förenad med fabriken; dock främjar herr D. af alla krafter de anstalter i denna riktning, som finnas i Coulommiers. Enligt statuterna måste minst två arbetare eller tjänstemän inom etablissemnet vara medlemmar af förvaltningsutskottet; för närvarande äro till och med 5 af dess 12 medlemmar tagne från personalen. Då så många löntagare tillika äro aktieegare, erbjuder pröfningen af boksluten ingen svårighet.

Mellan förvaltningen och personalen har ännu aldrig förekommit någon oenighet. Herr D., som ännu alltid förestår fabriken, försäkrar, att folket förblifver densamma troget mindre för participationsväsendets pekuniära än för dess sedliga fördelar. De känna sig som medegare och uppföra sig derefter, i det de med hvarandra öfverlägga om sina arbeten och ofta föreslå förbättringar i rörelsen. (För sådana påstötningar äro för öfrigt särskilda premier utsatta.) Ehuru väl det står dem fritt att när som helst utan förlust utträda ur tjensten, visa de en så stor stadga, att många äro i firman sedan 15—20 år; äfven ådagalägga de i eget intresse en större ifver och stegra derigenom tillverkningens mängd. Dorgé-Heuzés hufvudsakliga önskan, att uppfostra en stadigvarande, i affärens blomstring deltagande stab af arbetare, har gått i fullbordan; han skref för några år sedan: »Visserligen äro på långt när ännu icke alla arbetare mogna för participationssystemet, men vi hafva allt skäl att lyckönska oss till dess införande — i sedligt och affärsmässigt hänseende.» År 1882 uppgingo lönerna i rund summa till 61,000 francs; 6 procents vinstandel bärå gjorde cirka 3,660 francs, hvaraf i medeltal 122 francs kommo på hvarje delaktig; kapitalplaceringsdividenderna äro naturligtvis icke med inbegripna häruti.

7. I byggnadsyrkena.

Barbas, Tassart & Balas, Paris. Det vinstdelningssystem, som begagnas i denna stora taktäknings-, gas- och vattenlednings-, som ock eldnings- och ventilations-anläggnings-affär (förut Goffinon & Barbas) är den förträffliga skapelsen af en lärjunge till Leclair, med namn Edmond Goffinon. Som ung man var han år 1842 anställd i Ozeunes lednings-, anläggnings- och taktäkningsaffär, och då studerade Goffinon under den store rummålares ledning grundligt participationsfrågan. Han blef en ifrig anhängare af det nya förfaringssättet, entusias-

merades af dess »faders» lysande exempel, men betänkte välvisligen, sedan han sjelf grundlagt en affär, att en sak icke kan passa för alla. Tagande i öfvervägande skilnaderna mellan de dekorativa och blyarbetare-yrkena, undvek han hvarje förhastadt steg. Det faktum, att hans egen affärgren fordrar ett mycket större kapital, dyrbarare råmaterialier och mindre handarbete än Leclaires, gaf honom anledning till långsamma, försigtiga försök. Först införde han (1853) ett premiesystem, 1865 lät han på prof en inskränkt vinstdelningsplan följa efter och först 1872 trodde han sig hafva samlat tillräcklig erfarenhet för att kalla till lif en regelrätt, noggrant beskrifven vinstdelningsform. Densamma ändrades till 1883 ännu flere gånger i öfverensstämmelse med de praktiska behof, som lades i dagen, och man får således säga, att den ej upprunnit ur en framfusig teoretikers hjerna, utan utgör det mogna och bepröfvade resultatet af mångåriga praktiska försök och erfarenheter.

Personalens »kärna» (noyau) är berättigad till andel. Den, som önskar blifva deri upptagen, måste sedan tre år vara anställd hos firman, hafva visat sig flitig och duglig och inlemna en skriftlig ansökan, ledsagad af läkarebetyg, till firman. Lärlingarne blifva andelsberättigade den 1 januari det år, då deras lärotid slutar, och få tillbringa ett år på vandring för att se, hur det ser ut hos andra firmor. Det fins äfven en klass af arbetare, som kallas »delaktighetsaspiranter» och som utom den ömsesidiga hjälpföreningens förmåner äfven åtnjuter det ännu bibehållna premiesystemet. Till denna grupp räknas man redan efter $1\frac{1}{2}$ tjänstår, för att efter ytterligare $1\frac{1}{2}$ år, på rekommendation af tvenne medlemmar af »konsultations-utskottet», upptagas i eliten (»kärnan»). År 1883 voro ungefär 50 procent af personalen (noggrannare 58 af 125) delegare och aspiranter, 1885 blott en tredjedel (53) enär löntagarnes antal hade ökats betydligt.

Kärnans vinstandel utgör 5 procent af den nettovinst, som återstår efter afdrag af kapitalräntorna och bidraget till reservfonden. Dessa 5 procent belöpa sig i medeltal till 10 procent af de fasta lönerna och de öfriga 95 procent komma likaledes upp mot en kapitaldividend af 10 procent. Under de första tio åren utbetalades hela vinstandelen kontant och följden deraf var, att folket endast inbetalde 700 francs till den ömsesidiga hjälpföreningen. Personalens stadighet hade gjort lika ringa framsteg som deras sparsamhetsanda. För att åstadkomma en förbättring vidtog firman förändringar, enligt hvilka den numera öfverlemnar hälften af vinstandelarne till en ålderdomsförsörjningskassa, som den låter föröka sig med 5 procents ränta på räntan, tills den

berättigade uppnått sitt 50:de lefnads- eller sitt 20:de tjenstår; först då kan han lyfta sitt tillgodohafvande. Kassans hela förmögenhet ligger i affären; ehuru medlemmarnes bolagsstämma eger rättighet att för hvarje år med hemlig omröstning besluta angående medlens placering på annat håll (möjligen genom inköp af statspapper etc.), har man i anledning af den genom reservfonden erbjudna säkerheten kvarlemnadt dem hos firman, så mycket mer som de enskildes andelar hvarken kunna öfverföras på annan person eller kunna tagas i anspråk till betäckande af möjligen uppkommande affärsskulder.

Den ömsesidiga hjälpföreningen, som existerar sedan 1872, har visserligen ingenting att göra med delaktighetssystemet, men hvarje medlem af »kärnan» måste betala 3 francs månadtligen till densamma. Äfven alla drickspenningar och andra gåfvor från kunderna till arbetarne tillfalla föreningsfonden. Denna uppgick år 1883 till 13,000 francs och är placerad i affären mot 6 procents ränta.

Under sistnämnda år hade mången vinstberättigad arbetare tillgodohafvande hos försörjningskassan uppgått till 3,000 francs. Barnlösa delegare hafva vid förfallotiden rättighet att välja mellan en lifränta från stats-pensioneringskassan eller en försäkringsränta, som i händelse af dödsfall öfvergår på enkan. För den, som har barn, placeras kapitalet vid förfallotiden i stats- eller jernvägsobligationer, som efter hans död tillfalla hans efterlevande. Utträder någon utan tvång ur tjensten före den reglementerade tiden, så förlorar han hvarje anspråk på sitt tillgodohafvande, och detta utdelas i kassans böcker mellan kassans öfriga medlemmar.

Ehuru firmans bokhållare och kassörer äro delaktige i vinsten och bokslutens öfvervakande genom de vinstberättigade således ej kan erbjuda några svårigheter, låta direktörerna dock för hvarje år en bepröfvad revisor, som väljes af kärnans bolagsstämma, taga kännedom om bokföringen. Erfarenheten har visat, att personalens kännedom om firmans vinstförhållanden icke haft några obehagliga följder.

Hvad beträffar det redan flyktigt omnämnda »konsultationsutskottet», så består det af direktörerna, de öfversta verkmästarna, de två äldste tjenstemännen och de fem äldste arbetarne. Det sammanträder en gång i qvartalet och har till uppgift att medla mellan firman och personalen. Uti arbetsundersökningen af 1883 anmärkte Barbas, husets nuvarande hufvudman: »Som detta utskott har visat, begriper vårt folk nu bättre än till en början, att icke blott arbetet utan äfven kapitalet och framför allt en duglig ledning äro af vikt för ett företag.»

Firman har från första början förbehållit åt sig rättigheten att

efter behag när som helst upphöra med vinstdelningen, men förfarings-sättet har visat sig vara så förmånligt, att det stadigvarande har bi-behållits. År 1884 skref Goffinon: »Jag måste visserligen bekänna, att resultaten ännu ej fullt motsvara mina förväntningar, men detta öfverraskar mig icke, ty reformer låta i regeln endast långsamt genom-föra sig. Nog dermed, att de svårigheter, med hvilka vi hade att kämpa, efterhand hafva försvunnit. Arbetarne intressera sig för affären, förblifva densamma trogne, umgås sparsamt med materialet, skona verktygerna, taga sig bättre till vara för olyckshändelser än förr och bemöda sig att genom omsorgsfullt, flitigt arbete och anständigt upp-förande förvärfva sig kundernas belåtenhet.» Barbas yttrade sig på följande sätt: »Vårt förfaringssätt tillförsäkrar oss en fördel, på hvilken vi måste lägga den allra största vikt — en stadigvarande personal, ty blott stadigvarande arbetare äro delaktige i vinsten. Besittningen af sparbanksböcker med årligen växande inbetalningar och räntor; för-handenvarandet af en väl inrättad hjälpförening och en god slöjdskola för arbetarnes barn; betalningen af olycksfallsförsäkringspremier från firmans sida; slutligen säkerheten att hafva sysselsättning hela året igenom: allt detta tvingar folket till att vara qvar och ej mindre till att vara måttliga.»

Intet under då, att denna firma alltsedan systemets införande ej haft något trassel med lönerna, utan afseende derpå att det betalar Pariserstadstariffens mycket höga löner och utomdess ännu utdelar duglighetspremier. Fortfarande ingå många ansökningar om sysselsätt-ning. Personalen talar om »vår» affär. I afseende på lärlingar erhålla arbetarnes barn företrädet. Den redan omnämnda slöjdskolan existerar sedan 1872. I afseende på participationens goda verkningar meddelar Goffinon några intressanta data: »Förr utgjorde nötning och förluster af tåg, stegar och lödningsrör årligen 8—10,000 francs, nu blott 5,000 francs. . . . I stället för att klippa ut ett litet zinkbleck ur en hel plåt, söka de nu ett sådant bland bitarne. . . . Då olyckshändelser minska vinsten, öfvervakar hvar och en den andres säkerhet.» Samme fackman har ofta begagnat tillfället att betona delaktighetsväsendets allmänna företräden; bland annat underlåter han ej att hänvisa deruppå, att detta å ena sidan underlättar öfvertagandet — försäljningen etc. — af affärer eller fabriker, å andra sidan kan utgöra ett trappsteg till bolags-väsendet.

8. Tillverkningen af födoämnen och njutningsmedel.

Det vinstdelningssystem, som begagnas i de berömda *Pillsbury'ska mjölkvarnarna* i *Minneapolis* (Förenta Staterna), den största mjöläffär på jorden, hör till de mest storartade och vidtomfattande tillämpningar, som participationsprincipen hittills funnit. Produktionsförmågan hos de tre qvarnarna, som begagna märket »Pillsbury's Best», utgör 7,000, 2,000 och 1,500 fat mjöl per dag, löntagarnes antal varierar mellan fyra- och femhundra. Firman betalar de högsta löner, som i Nordamerika öfverhufvud betalas i denna branche, och dess förhållande till personalen var alltid så godt, att aldrig någonsin oenigheter förekommit. Men sådana gynsamma förhållanden äro också mycket nödvändiga i qvarnväsendet, ty i få andra industrier spelar personalens intelligens, bofasthet, duglighet och trohet en så vigtig rol som här. »Från slarf härrörande dåliga resultat låta med svårighet bevisa sig» skrifver Albert Shaw. »Det genom vanan förvärfvade aktgifvandet på det egna och kamraternas arbete, som är förenadt med ett personligt intresse i affären, är af stort gagn för den moderna mjöltillverkningen.»

Dylika öfverväganden torde hafva varit bestämmande för firman, då den beslöt sig för införandet af vinstdelning och tillkännagaf densamma den 1 september 1882. Till en början medgafs rättighet till delaktighet åt omkring en fjerdedel af personalen, och detta å ena sidan åt alla, som innehade ansvarsfulla platser och af hvilkas verksamhet företagets framgång till en del berodde, å andra sidan åt dem, som arbetat för firmans räkning i minst fem år. I den rundskrifvelse, deri detta beslut tillkännagafs, heter det, att man till en början ville göra ett försök på ett år, att de andelberättigades arbete och uppförande måste vara till chefens belåtenhet och att hvar och en måste göra sitt till, på det försöket måtte lyckas. Planen upptogs med stor belåtenhet af de ifrågavarande arbetarne; men huru stor var deras öfverraskning, då de efter säsongens slut mottogo vinstandelar till ett belopp af 400 dollars i medeltal!! Mer än 40,000 dollars utdelades nemligen, d. v. s. omkring en tredjedel af de andelberättigades löner.

Då försökets resultat fullkomligt tillfredsstälde så väl affärsinnehafvarne, som ock löntagarne, fortsattes det nya systemet. Andra året utvidgades de delaktiges krets genom tillträde af nya berättigade och under det tredje var redan en tredjedel af personalen berättigad till vinstandel. Under båda åren höll vinstandelen sig på totalbeloppets

och löne-procentsatsens ursprungliga höjd. In alles mottog folket under de tre första åren 125,000 dollars. Deremot visade sig kampagnerna 1885—1886 och 1886—87 till följd af ogynsamma konjunkturer trots all stegring i produktionen (2 millioner fat mjöl för hvarje år) så litet lönande, att firman knappt förtjenade de vanliga kapitalräntorna och därför ej kunde lemna några vinstandelar; dock lät den ej heller inträda några lönenedsättningar. Arbetarne fogade sig förståndigt i förhållandena och deras tålmod blef belönadt, ty på slutet af affärstiden 1887—88 kunde åter en gång 40,000 dollars utdelas.

I januari 1888 skref firman till A. Shaw (författaren af »Ikaria»): »Detta år ämna vi betydligt öka de andelberättigades antal, genom att nedsätta den erforderliga tjenstetiden från fem till två år, kanske till och med till ett... En reservfond hafva vi aldrig anlagt.» Shaw tillägger: »Herr Pillsbury (en medlem af den familj, som qvarnarne tillhöra) betonar eftertryckligt, att han anser participationssystemet ligga i firmans intresse. Han är på intet sätt förbunden att fortsätta det samma, men han tänker ej på att låta det upphöra. Systemets hufvudsakliga syfte: åstadkommandet af en trogen, stadigvarande arbetarstab, har fullkomligt vunnits.» Ingen träder frivilligt ur tjensten, det skulle då vara för att mottaga en högre ställning på annat håll. Den P:ska personalens rykte är så godt, att ur dess leder redan framgått ungefär 75 öfvermjölnare vid stora qvarnar; det P:ska företaget sjelft behöfver blott 3 öfvermjölnare. Blott mycket sällan har det förekommit, att en underhafvande, som blifvit öfvermodig genom de höga vinstandelarne, har måst afskedas; »de allra fleste hafva blifvit bättre genom säkerheten om en god lefnadsställning.» — Det fins ingen hjälpförening inom personalens krets, men den hör till största delen till någon af de liknande anstalter, som finnas i Minneapolis.

Den sedan år 1869 bestående *Nederländska pressjäst- och alkoholfabriken i Delft*, ett af de allra största etablissement af detta slag, har ungefär 170 löntagare och ett kapital af 400,000 gulden. Det förestås af herr I. C. van Marken, en af de hufvudsakligaste främjarne af participationsrörelsen och författare till den värdefulla skriften »La question ouvrière, essai de solution pratique.» År 1874 började han att medgifva produktionspremier (för bättre tillgodogörande af materialet) till en höjd af en tredjedel af öfverskottsproduktionens värde. Första året utgjorde dessa premier blott omkring 1,800, men anno 1883 redan öfver 40,000 gulden; de motsvara lönetillägg af 10—30 procent. Ett annat slags premier infördes för snabbare handhafvande af säden och följden var, att den manipulerade sädesmängden fördubblades inom

trenne år, ehuru de manipulerande arbetarnes antal endast ökades med 4 (39—43), och att folkets inkomst ökades med 45 procent.

Aktiebolaget införde år 1880 vinstdelaktighet, genom att med en grundplåt af 3,000 gulden stifta en försörjningskassa, åt hvilken det sedan dess årligen lemnat 10 procent af nettovinsten. Af dessa medel användas summor till ett belopp af omkring 7 procent af personalens fasta löner till förvärfvande af framtida lifräntor. Dessa motsvara nästan hela arbetsförtjensten och börja efter tillryggalagda 60 lefnads- och 40 tjensteår. I goda affärsår använder firman dessutom summor, som motsvara 50:de-delen af lönerna till förvärfvande af lif-försäkringspolicer för de vinstberättigade. Vidare bekostar den för hela personalen omkostnaderna för brand- och olycksfallsförsäkring, underlättar inköpet af små boningshus, sörjer för folkets vederqwicklung och utbildning och för deras barns uppfostran. På senare tider har herr van Marken på försök börjat att mottaga kapitalplaceringar af personalen.

»Framgången af vårt företag», skref nämnde direktör, »är en i Hollands industrihistoria ovanlig företeelse. 1874 erhöilo aktieegarne 5 à 6 procent, men med våra välfärdsinrättningars utveckling tilltogo dividenderna. 1877 utgjorde dessa redan 13 procent. Under det följande året afbröt en eldsvåda fullständigt rörelsen på 5 månaders tid, ändock erhöilo vi en vinst af 6½ procent och 1879 steg den till 24 procent. 1880 fördubblades aktiekapitalet, för premier och pensioner reserverade vi 26,000 gulden och ändock uppgick nettovinsten till 36 procent. Dessa förträffliga resultat uppkommo ingalunda genom gynsamma konjunkturer, ej heller genom några som helst spekulationer (våra talrika konkurrenter klagade rent utaf öfver dåliga affärer!), utan enligt min åsigt har den sin grund i hela vår personals tillgifvenhet, en hängifvenhet, som satte oss i stånd att producera den bästa vara, att grundligt tillgodogöra oss råmaterialierna och att förvärfva oss förtroendet af en krets af kunder, som alltjemt tillväxte.» — Det exempel, som denna mönsterfabrik gifver i afseende på omsorgen för personalen, efterhärmdes sedan år 1887 af två nya stora industrietablissemang i samma stad.

Pernod Fils' i Pontarlier (Frankrike) och *Convét* (Schweiz) brännerier ega bestånd sedan vårt århundrades början och relationerna mellan egarne och deras personal hafva från första stund varit vänskapliga. Dock visade sig hos arbetarne aldrig någon riktig sparsamhetsanda. För att förebygga detta onda, grundlade firman år 1871 en försörjnings- och pensionskassa, till hvilken den årligen inbetalar en icke bestämd del af affärs-

vinsten. Till slutet af år 1886 mottog kassan på detta sätt i rund summa 166,000 francs, hvaraf omkring 35,000 francs äro utbetalde. Ett års tjenstetid berättigar till att vara medlem af kassan. Lemnar en delägare firmans tjenst, så kan han efter tolf månaders förlopp lyfta hela sitt tillgodohafvande, men endast på det vilkor, att han inom denna tid ej inträder i tjenst hos något konkurrensbränneri. Hela personalen är på firmans bekostnad försäkrad mot olyckshändelser och måste tillhöra ortens hjälpförening; den är icke talrik, enär arbetet för det mesta för rättas af maskiner. Herr Pernod skrifver: »Vinstdelningen har hastigt ådagalagt sina goda verkningar inom mitt etablissement. Arbetarne visa en fördubblad ifver. Sträng ordning och afskedandet af några fyllbultar hafva gjort underverk. Då min firma i denna trakt är den enda, som erbjuder dylika fördelar, anmäla sig fortfarande många sökande till platser, så att jag kan välja de dugligaste krafter åt mig. I anseende till den omständigheten, att mitt folk oupphörligt har att göra med alkohol, måste det faktum, att ett rus är någonting oerhördt bland dem, antecknas såsom mycket anmärkningsvärdt. Äfven om »frimåndag» veta de ingenting och fall af olydnad eller strid förekomma ytterst sällan.»

Tobak.

De portugisiska stats-tobaksfabrikerna. Genom lagen af den 22 maj 1888 blef statens tobaksmonopol infördt i Portugal och tillika infördes användandet af vinstdelaktighet i de fyra bestående tobaksfabrikerna. Medan förut tobaksarbetarne till följd af sitt flertal varit de sämst aflönade och därför de mest nödlidande och missnöjde bland alla portugisiska arbetaregrupper, hafva de under de nu rådande nya förhållandena att glädja sig åt goda löner, erhålla understöd i händelse af sjukdom eller oförmögenhet till arbete, åtnjuta förmånerna af de för deras barn inrättade skolorna och vårdanstalterna samt af det nya participationssystemet. Äfven öfverlemnar tobaksförvaltningen årligen 20 kontos reis (= omkring 90,000 mark) till en pensionsfond för fabrikspersonalen; ingen pension får vara mindre än 7 mark i veckan. Arbetsdagen har åtta timmar; öfverarbete beräknas särskildt, om natten dubbelt. Hvad nu vinstdelaktigheten beträffar, så utgör andelen $5\frac{1}{10}$ procent af den del af nettovinsten, som uppkommer utöfver 3,500 kontos reis (= ungefär 15½ millioner mark). Samtliga tjenstemän, arbetare o. s. v. äro berättigade till andel. De senare erhålla 74, förvaltningens och

direktionens medlemmar 16, tjänstemännen 10 procent af hela vinstandelsbeloppet. De enskilda andelarne beräknas på grund af de fasta lönernas belopp. Bildandet af en ömsesidig hjälpförening genom samlandet af en del af arbetareandelarne har blifvit påtänkt. I anledning af det begärda upptagandet af utförliga meddelanden öfver de i det föregående omnämnda inrättningarne uti protokollet af den af tyska kejsaren sammankallade Berliner internationala arbetarekonferensen (mars 1890) anmärkte de portugisiska delegerade, enligt hvad vi inhemta af franska gula boken angående konferensen: »*Just de staten tillhörande industrirörelserna borde enligt vår åsigt vara så mönstergildt inrättade, att de genom sitt exempel måste föranleda alla privattillverkningar till höjande af arbetarnes ställning.*» Måtte alla regeringar uppmärksamma dessa ord!

9. I olika yrken och handteringar.

Billon & Isaac, Genève. Denna firma, nu ett aktiebolag (»Société de l'ancienne maison B. et I., Creux de St Jean), tillverkar fodral och enskilda delar af mekanismen till speldosor. Arbetet verkställes nästan helt och hållet af maskiner. Visserligen hade grundläggarna alltid behandlat arbetarne så vänligt och frikostigt, att relationerna mellan de båda partierna voro de allra vänskapligaste; men ändock väckte Pariserkommunens uppror 1871 herr Billon till eftertanke öfver medlen att höja arbetareståndets ställning. Han läste mycket öfver ämnet och lektyren af Charles Roberts »undvikande af strejker medelst vinstdelaktighet» gjorde honom till den senares anhängare. Han utverkade, att direktionen den 18 oktober 1871 med aktieegarnes bifall införde en delaktighetsplan, hvars verkan skulle gå tillbaka till 1 juli samma år — femte affärsåret efter aktiebolagets införande — och som var ofantligt gynsam för arbetarne. Den nettovinst, som återstod efter afdrag af räntor å kapitalet, beloppen till reservfonden etc. tillföll till hälften aktieegarne och direktörerna, till hälften de medlemmar af personalen, som varit minst tre månader i firmans tjänst. Beräkning af hvarje enskilds andel sker på grund af de fasta lönernas belopp. Hälften utbetalades kontant, återstoden qvarhölls och förräntades så länge med 6 procent, tills 100 francs voro samlade, för hvilket belopp den ifrågavarande då erhöll en aktie, som gjorde honom till delegare i

affären. Dock fick ingen arbetare under loppet af ett år förvärfva aktier till högre belopp än en tredjedel af sin lön. Öfverinseendet förbehölls alltjemt åt direktörerna.

Personalen insåg, att den i firmans tanke icke utgjorde blott en rad af maskiner och upptog därför kungörandet af den nya planen med stor glädje. Snart fick direktionen tillfälle att iakttaga »att folkets arbetslust och deras intresse för affärsrörelsen stigit betydligt och att en skön samhörighetskänsla hade uppkommit. Hvarje enskild förstod, att hvarje försummelse af hans pligt skulle skada hans kamrater och honom själf. Derigenom underlättades personalens öfvervakande betydligt; äfven kunde vi nu, utan att väcka anstöt hos den senare, fordra ett omsorgsfullare utförande af de arbeten, med hvilka vi förr varit missbelättna, utan att kunna råda bot derpå. Arbetarnes hållning gaf oss en så stor känsla af säkerhet, att vi med lugn kunde uteslutande egna oss åt vår affärsutveckling.

Det intressantaste och lärarikaste i saken var, att direktionen vid första participationsårets slut kunde meddela aktieegarne, att den hälft af nettovinsten, som kom personalen till godo, icke i någon mån minskade bolagets inkomst och icke kostade det någonting, enär affärsvinsten vore mycket större än under de föregående åren, en omständighet, som icke blott måste tillskrifvas de många beställningarne, utan äfven vinstdelaktigheten. Vid den årliga picknick, som firman brukade tillställa för arbetarne, erforo dessa den välkomna nyheten, att vinstandelen belöpte sig till 18 procent af lönerna, en underrättelse, som framkallade en ej ringa hänryckning. Följande året gifte sig 17 arbetare, dels emedan det nya systemet lät dem se sin framtid försäkrad, dels emedan de kände att det icke öfverensstämde med goda seder att lefva i konkubinät, och herr Billon i ett tal till arbetarne lagt vikt vid en klanderfri lefnadsvandel.

De första 5 årens pekuniära resultat voro på alla håll rätt tillfredsställande, och då sedan dåliga tider kommo, visade personalen en hållning, som styrkte direktörernas tro på delaktighetssystemets höga värde. Under inverkan af det rysk-turkiska kriget och dess följder måste omkring två femtedelar af arbetarne afskedas. Dock emottogo de ifrågavarande personerna vid årets slut den vinstandel, som kom på deras lott ända till tiden för deras afgang, och till den, som egde aktier, utbetaltes efter derom tillkännagifven önskan deras värde. Affärsåret 1876—77 lemnade en vinstandel, som blott utgjorde 4 procent af lönerna; under det följande blef det ingen dividend alls. »Denna kris lemnade oss bevis på att äfven under dåliga tider våra relationer

till vårt folk äro bättre än sådana fabriksegares, som icke hafva infört participationen. Den senare har bibringat arbetarne klarare begrepp om sparsamhetstvångets fördelar, än som annars skulle varit möjligt genom de skönaste argument». Då medeltalet af vinstandelen under de första 5 åren hade utgjort nära 22 procent af lönerna, egde hvarje delegare en besparing af minst sex och en half månaders lön. Detta kom ej blott de afskedade till pass, utan äfven mången af de kvarblifne, enär arbetstiden och sålunda äfven förtjensten den gången hade måst betydligt inskränkas. »Hyran måste betalas, och då den här i landet för det mesta betalas ett qvartal i förskott, så hade mer än en bland oss», — så skref i maj 1877 en af arbetarne till Böhmert — »måst sofva under bar himmel, om icke tvångsbesparingarne funnits.»

Då försöket, som till en början blott gjordes för en tidrymd af sex år, utgick med slutet af år 1877 och några af arbetarne väntade, att det till följd af den dåliga affärsgången skulle uppgifvas, beslöt bolagstämman uppå förvaltningens förslag enhälligt att fortsätta systemet, och ingen har någonsin haft att ångra det. Herr Billon offentliggjorde 1877 en skrift (»Participation des ouvriers aux bénéfices des patrons»), i hvilken han prisar systemet ofantligt och vederlägger alla deremot gjorda argument. Arbetarne inom fabriken hafva ofta haft tillfälle att gifva ett uttryck åt det höga erkännande, som de skänka vinstdelningen. En af dem yttrade bland annat: »Med nöje iakttagar man, huru mycket hvarje enskild sträfvar efter att fylla sin tid med samvetsgrant arbete, att umgås så sparsamt som möjligt med materialet och att noggrant tillvarataga till och med de minsta affall.» Den nya inrättningens finansiella resultat för personalen framgå ur omstående öfversigt.

Den största andelen utdelades 1872—73: nära 39,000 francs. Medeltalet af den enskildes andel varierade mellan ingenting och 347 francs. Personalens under de första tio åren upplupna andel uppgick tillsammans till mer än 194,000 francs; under samma tid varierade lönen i medeltal mellan 4,42 och 5,05 francs per man dagligen. De sista tre åren, hvars resultat vi känna, lemnade till följd af dåliga affärer ingen andel; »men vårt folk», skref herr Billon, »är vid godt mod och hoppas på bättre tider; deras tillgodohafvande hos oss har nu uppgått till ett belopp af 83,829 francs och det förräntas med 6 procent».

År.	Delegarnes antal.	Medeltal af de enskilda andelarne.	Andelens proportion till lönen.
		francs (i rundt tal).	procent (i rundt tal).
1871—72	103	202	18½
1872—73	109	347	28½
1873—74	92	276	20½
1874—75	102	309	23½
1875—76	140	222	17
1876—77	98	56	4
1877—78	82	— —	— —
1878—79	89	168	8
1879—80	89	138	10
1880—81	101	212	15
1881—82	96	350	20
1882—83	97	232	13
1883—84	90	175	10
1884—85	86	— —	— —
1885—86	77	— —	— —
1886—87	67	— —	— —

Porslinsfabriken i Nyon (Schweiz) utgör ett intressant exempel på delaktigsprincipens användande i och för räddning af en nästan ruinerad fabrik. År 1869 skulle denna fabrik hafva stängts och liqvideras sina skulder; orsaken var att söka i den dåliga ledningen. Då motsatte sig en aktieegare med namn Eugen Risler upplösningen och blef, då hans åsigt gick igenom, stald i spetsen för förvaltningsutskottet. Först och främst utnämnde han en ny direktör, som han tillförsäkrade en andel i vinsten, hvaremot densamme — då det framför allt gälde att spara — nöjde sig med en liten lön. Sedan församlade herr Risler personalen omkring sig och sade: »Vi sätta allting på spel, för att upprätthålla den fabrik, som underhåller er; men ni måste gå oss tillhanda dervid genom att låta behaga eder en lönenedsättning af fem procent. Deremot vilja vi göra eder delaktige i den affärsvinst, vi kunna vänta. Vi äro öfvertygade, att denna plan snart skall icke blott förhjelpa eder till återfåendet af

eder förra lön, utan äfven till ett öfverskott. Vi erbjuda oss att åt hvar och en bland eder betala $\frac{3}{10}$ procent af edra löner för hvarje nettovinst af 1,000 francs (utöfver kapitalräntan å 4 procent).» Arbetarne begrepo till en början icke detta förslag, dock gingo de in derpå, enär ingenting annat stod dem till buds, om de ej ville blifva brödlösa. De sade sig helt enkelt, att det vore fråga om en lönenedsättning, som vore att föredraga framför fabriken stängning; och då redan under första året ett så godt resultat vans, att löneminskningen af 5 procent nästan helt och hållet betäcktes, ansågo de flesta vinstandelen som »hittegods» och söpo upp den på värdshuset. Men redan nästa år egde detta icke mera rum, och herr Risler skref 1873 i detta afseende:

»Folket hade snabbt uppfattat mitt systems värde. Snart visade sig inom fabriken en ordning och en manstukt, sådan den aldrig förut förefunnits och sådan den öfver hufvud mycket sällan står att finna inom kantonen Waadt. Många år igenom stulo förmännen och till och med många arbetare årligen för omkring 1,000 francs af våra stenkol. Efter införande af vinstdelningen upphörde detta, ty illgerningsmännen insågo, att de hädanefter blott skulle stjåla från sig sjelfve. Magasinsförvaltaren, som varit anställd i 15 år och om hvilken det ådagalades, att han sålt mycket af vår vara för egen räkning, blef afskedad och tvungen att ersätta en del af förlusten. Sedan två år förräntar sig aktiekapitalet med 12 procent och arbetarnes andel uppgår till ett belopp, motsvarande ungefär 10 procent af lönen. Då för ett år sedan folket vid konkurrensföretaget i Carouge nära Genève nedlade arbetet, blefvo vi förskonade för en strejk. För öfrigt bör vår affärs nuvarande blomstring icke uteslutande tillskrifvas vinstdelningen, utan äfven fabriken förträffliga förvaltning genom den nye direktören.»

År 1877 sysselsatte fabriken i Nyon 40 män och qvinnor; deribland hade 20 lön för tid, 12 lön för styck och 8 voro anställda som hjälp-arbetare. I vinsten äro blott de delaktiga, som hafva tjenstgjort ett år och äro dugliga arbetare; alla öfriga erhålla, så snart de förtjena det, kvalitets- eller quantitetspremier. Inclusive 1876 utbetaltes andelar af tillsammans 13,136 francs, d. v. s. i medeltal 10 procent af nettovinsten eller 7 procent af lönerna. De senare utgjorde i rund summa en tredjedel af tillverkningskostnaderna och omkring en sjettedel af kapitalet. Participationsplanens bestämmelser medgifva arbetarne förvärfvande af fabriken aktier, men ingen inblandning i affärs- eller bokföringen; en sådan inblandning har heller aldrig blifvit försökt. Bolaget är alltjemt nöjdt med det stadigt utöfvade förfaringssättets

resultat; visserligen tillskrifver det densamma intet stort inflytande på fabrikatens tillökning i mängd eller förbättring i kvalitet, ty i dessa punkter verka redan premierna; men personalens sedliga framåt-skridande och befrielse från lönestrider synas aktieegarne som fullt tillräckligt gynnsamma resultat af participationssystemet.

Optik.

Maison Baille-Lemaire, Paris. Denna fabrik för operakikare grundlades år 1847 af A. Lemaire (död 1885) och förestås nu af hans måg J. B. Baille. Personalen, som till en början inskränkte sig till en lärling, utgjorde år 1860 redan 100 och består för närvarande af mer än 500 arbetare samt 25 lärlingar. Lemaire, som hade sin varas godhet att tacka för sina första framgångar, var städse betänkt ej blott på de mekaniska verktygens förbättring, utan äfven på utbildandet af en duglig arbetarestab, ty i en sådan industrigren spela båda delarne en betydande rol. Firman låter därför tillverka verktygen inom fabriken och underhåller (sedan år 1861) en med pension förenad, mönstergildt inrättad lärlingsskola, för hvars elever lifvet göres så angenämt som möjligt; de erhålla äfven handpenningar för att icke falla sina föräldrar till last. År 1869 gjordes i och för »frimåndagens» undanrödjande den bestämmelsen, att hvarje arbetare, som ej stannar borta mer än tre timmar i veckan utan giltigt skäl, skulle få mottaga en premie af 7 procent (sedan år 1878 höjdes den till 10 procent) af sin fasta lön; resultatet var så utmärkt, att samtliga arbetare sedan lång tid tillbaka förtjena den premien för hvarje vecka; senare kunde man helt tryggt bestämma, att den, som utan giltig ursäkt uteblifver från arbetet tre måndagar efter hvarandra, afskedas.

År 1865 bildade Lemaire en hjälpkassa. Arbetarne inbetala 25 centimes per man i veckan, den långt större delen af behovet bestrides af firman, dock icke af fabrikens vinst, utan af rörelseomkostnaderna. Den anser det för falskt att göra gåfvorna till välfärdsinrättningarna beroende af nettovinstens vacillationer; då dessa inrättningar ligga lika mycket i industriens produktionsförmågas intresse som t. ex. en duglig affärsledning eller ett tillräckligt kapital, måste omkostnaderna därför läggas till produktionskostnaderna liksom lönerna och räntorna, eller som utgifterna för iståndsättandet af maskiner och verktyg. Äfven lemnar firman arbetarne i nödfall räntefria lån att återbetalas i smärre poster, i synnerhet då det är fråga om underlättande af inköp af små

boningshus i närmaste omgifningen af Paris. »Arbetarne föredraga att låna af sin chef framför tillgripandet af sina besparingar . . . Återbetalningen till husbonden synes dem mindre svårt och motbjudande än återsamlandet af besparingarna.»

Den i de stora vinstdelningshusen brukliga pensionskassan grundades i Baille-Lemaireska fabriken år 1878 och underhålles hufvudsakligen med hälften af de redan omnämnda premierna å 10 procent (den andra hälften utbetalas kontant), alltså ungefär med 5 procent af lönebudgeten. Kassan står under förvaltning af statspensionsmyndigheten och lemnar t. ex. efter 18-årig inbetalning efter fyllda 60 lefnadsår en pension af 1,500 francs. Man må när och af hvad skäl som helst träda ur firmans tjänst utan att förlora rättigheten till det vid utträdet upplupna tillgodohafvandet. Motböckerna kunna ej öfverföras på annan person och ej lemnas som pant. Under de första 11 åren af sin tillvaro hade pensionskassan en inkomst af omkring 196,000 francs. Till firmans försörjningsinrättningar hör äfven den, att hvarje arbetare, som har 25 tjänstår bakom sig, erhåller ett årstillägg af 100 francs, som likaledes inbetalas till en statsanstalt och tjänar till pensionens ökande; dock är detta tillägg inskränkt till 2,000 francs, ett belopp, som uppnås vid tillryggaläggandet af 45:te tjänståret.

Hvad nu den omedelbara vinstdelaktigheten beträffar, så har herr Baille-Lemaire infört densamma först år 1885. Lifvad af den önskan att minska rörelsekostnaden genom undanrödjande af kapitalräntorna, beslöt han amortera kapitalet och detta inom 15 år (tills år 1900). Under denna tid användes härtill tre fjerdedelar af nettovinsten, medan en fjerdedel utgör personalens vinstandel. Så snart affärskapitalets amortering skall vara afslutad, inträder en förändrad fördelning af nettovinsten, som då blifvit betydligt förhöjd genom räntornas bortfallande: 20 procent komma att vandra i de olika välfärds-kassorna och resten tillfaller firman och personalen till lika delar. Ett af sex verkmästare bestående utskott af den senare tager kännedom om den förras sätt att sköta affärerna och rådgör med direktionen öfver de viktigaste angelägenheter. »Mitt företag», skrifver herr Baille-Lemaire vid slutet af år 1889, »skall snart hafva att glädja sig åt förhållanden, för hvilka jag ej känner något annat exempel.» I sanning! I afseende på utdelningen af de enskildes andelar vare bemärkt, att en tredjedel tillkommer de vanliga, två tredjedelar de mera framstående arbetarne och verkmästarne, och utdelningen sker dels efter lönernas måttstock, dels efter graden af ansvar eller inflytande på tillverkningen. En

tredjedel af hvarje enskilds andel utbetalas kontant, resten flyter i pensionskassan.

I november 1885 stiftade personalen en »sparförening», (Union de l'épargne), som använder inbetalningarne till inköp af lotter i statslotterier, i hopp att göra några vinster. Affärsföreståndaren är medlem och ordförande i denna förening, men blandar sig icke i förvaltningen; han inskränker sig till inbetalande af sina bidrag och på främjandet af sitt folks sparsamhetsanda. Hvarje medlem lemnar 1—5 francs i veckan. Totalinkomsterna utgjorde under de första tre åren nära 46,000 francs. Herr Baille-Lemaire sätter äfven stort värde på en musikförening »Harmonie des Ateliers Lemaire» (sedan 1881), hvars hederspresident han är och hvars prestationer bland annat försköna de stora sällskapliga sammankomsterna. Chefen föranstaltar årligen tre sådana sammankomster: på nyårsdagen en mottagningsafton i Baille-Lemairens salong, på sommarn en utfärd till landet, under vinterns lopp en bankett med bal. »Allt detta», skrifver han, »går för sig utan omständigheter och helt otvunget som bland människor, som hafva förtroende till hvarandra. Till en början införde jag dessa sammankomster i främsta rummet af pligtkänsla; nu bekänner jag att de äfven skänka mig det största nöje. Aldrig fälles ett påflugit ord, intet missljud stör endrågten... Man skulle kunna tro att allt vin, som står till förfogande efter behag, skulle föra otillbörligheter med sig; men detta är icke händelsen. Den som ej tror sig kunna lita på sig själf, sätter sig bredvid mindre svaga kamrater, för att af dem hållas i schack».

I afseende på sitt systems allmänna verkningar skref herr Baille-Lemaire vid slutet af år 1889: »Framgången af mitt företag tillskrifver jag uteslutande införandet af välfärdsinrättningarne. Detsamma visar, att jag har rätt i min åsigt, att människomaterialen pålägger industriidkarne samma pligter som de mekaniska produktionsmedlen. Men mitt tillvägagående har utom ökandet af arbetarens produktionsförmåga ännu andra goda följder. Ehuru jag icke lägger mig i folkets privatlif och ej ger dem några råd, som lätteligen skulle upptagas som befallningar, får jag med stolthet påstå, att jag eger en elit-personal, att mina arbetare äro ärliga, samvetsgranna och i sedligt afseende stå lika högt som någon samhällsklass.... Mellan dem och mig har alltid herskat den fullkomligaste endragt: densamma yttrar sig dagligen genom allehanda små drag.... Må man ej tala om filantropi! Hvad tjenar det till att tala om välvilja, då dock uteslutande det egna intresset tages i betraktande?»

Qvinliga handarbeten.

J. Nayrolles (förr *G. Adolphe Catteau*), *Paris*. Till slutet af år 1889 var denna framstående broderiaffär en gren af den stora Catteau'ska möbelyggsfabriken i Roubaix. Den förestods sedan dess öppnande (1882) af herr *J. Nayrolles*, och köptes slutligen af denne. Mönster-etablissemmentets begynnelse bestod deruti, att *Nayrolles* lät särskildt konstmessigt brodera några dynor, väggbeklädnader, förhängen och portiärer af några fasonörer. Dessa egendomliga arbeten funno snart stor anklang och köptes mycket under tre års tid; men sedan sjönk afsättningen allt mera och tydligen till följd af mönstrens enformighet. För att åstadkomma en förbättring i detta afseende omgestaltade herr *Nayrolle* affärens arbetsgrundvalar fullständigt. Han sade sig, att han, för att vinna framgång, måste se på tre saker: sträng sparsamhet i afseende å rörelsens omkostnader, stadigvarande fullkomnande af tillverkningarna och en så stor villighet som möjligt från personalens sida. Han hyrde en särskildt passande verkstad, anställde åtta väl rekommenderade brodöser, köpte åtta brodermaskiner och lät den nya inrättningen begynna vid slutet af år 1886.

Lönerna rörde sig mellan 4½ och 7 francs pr person och dag; vinstandelen utgör en fjerdedel af affärsvinsten. Vid öppnandet af etablissemmentet (*Rue des Immeubles-Industriels*, n:r 5) förklarade *N.* för arbeterskorna, att och på hvad sätt det låge i deras eget intresse att vara flitiga, lemna ett dugligt arbete och umgås sparsamt med materialierna. Åt en af de åtta damerna anförtröddes en arbetsförestånderskas åligganden, och hon kunde, enär hon af dessa togs i anspråk endast omkring två timmar dagligen, tillbringa största delen af sin tid vid sin maskin. För att erhålla ett urval af nya mönster föranstaltade *N.* en täflan mellan sina brodöser; sålunda kom en stor omvexling till stånd, utan att de Catteau'ska arbetenas ursprungliga egendomligheter därför skulle hafva försvunnit.

Snart visade sig betydliga framgångar, afsättningen steg hastigt och sju nya maskiner, tio nya arbeterskor måste anskaffas. Damernas arbeten väckte föreståndarens belåtenhet och man var som bäst »i tagen», men »inspirationens heliga eld» saknades ännu. Men efter första halfårsdelaktigheten (30 juni 1887) uppplammade densamma i ljus låga. 1,840 francs tillföll personalen. Utdelningen af de enskilda andelarne sker på grund af duglighet, tjenstetidens längd och andra

värderingsmoment. För att hålla de s. k. »första arbeterskorna», som derjemte hafva till uppgift, att pröfva de andras broderier och beteckna några fel — skadelösa för den tidsförlust, som derigenom vållas dem — höjer man deras »arbetsnoter» — timlappar — med 10 procent; det ligger därför i deras intresse att icke egna afbrotten mera tid än hvad som är oundgängligen nödvändigt. Hvarje arbeterska är berättigad till andel i vinsten; den som midt i en semester frivilligt utträder eller afskedas genom eget förvållande, förlorar sitt anspråk på nästa gång utfallande vinstandel. Direkticen — engagerandet af en sådan blef för någon tid sedan nödvändig — erhåller samma högsta lön och största vinstandel som de första arbeterskorna; således måste hon vara angelägen om att höja produktionen efter bästa förmåga.

Andelarne utbetalas kontant. Om den första utdelningen skref herr Nayrolles: »Jag kan ej tänka tillbaka derpå utan rörelse.... Arbeterskorna vågade knappt vidröra penningarne. De skrattade och greto samtidigt. Några ropade: »Så mycket får jag! Huru mamma skall glädja sig!» En sextonårig flicka, sin familjs hufvudsakliga stöd, utbröt i häftig gråt och mumlade: »O, hvilken glädje! Vi hafva ännu aldrig haft så mycket penningar hemma!».. Från följande dag förfogade jag öfver en mönsterverkstad. Den nästa täflan medförde anmärkningsvärda resultat och det regnade beställningar.» Vid slutet af andra året efter systemets införande omfattade mönsterurvalet redan omkring 150 nyanser, »så att de mest olikartade och de svåraste arbeten kunde utföras». På Pariserverldsutställningen år 1889 erhöll såväl firman som ock herr Nayrolles och personalen utmärkelser. För närvarande innesluta de mycket utvidgade verkstäderna 35 maskiner och omkring 50 brodöser. Vi lemna här en öfversigt öfver de 7 första utdelningarnes resultat:

Tid.		Belopp af vinstutdelningen.	Arbeterskornas antal.
1.	halfåret 1887	Francs 1,840	15
2.	„ 1887	„ 2,800	20
1.	„ 1888	„ 3,600	24
2.	„ 1888	„ 4,250	27
1.	„ 1889	„ 4,450	28
2.	„ 1889	„ 5,550	29
1.	„ 1890	„ 4,750	30

Inom 3½ år utdelades alltså 27,240 francs. Ehuruväl redan flera af de åtta arbeterskor, med hvilka det nya etablissemetet öppnades, blifvit familjemödrar, har ingen afgått. Det kan icke förundra någon, ty hvar och en af dem har, utom sin höga lön, på 3½ år emottagit mellan 1,250 och 1,950 francs i form af vinstandelar — en rätt vacker biförtjenst! Dervid kan ej vara tal om den hos brodöser brukliga öfveranstängningen; det arbetas ofantligt flitigt, men endast i nio timmar. Abel Davaud anmärker i Pariserföreningens för studiet af vinstdelaktighetsfrågan qvartalsskrift, att firman Nayrolles' konstnärliga broderier ej hafva sin make på hela jorden. Herr N. sjelf — som, i förbigående sagdt, vid en sammankomst af nämnde förening förklarat sig villig att uppå anmodan låta sin personal genomse affärsböckerna — skrifver:

»I anseende till mina parisiska arbeterskors intelligens, goda karakter och pligttrohet var jag öfvertygad, att de skulle genom fullkomliga arbeten rikligen åter inbringa mig den dem medgifna vinstandelen. Jag visste, att det goda verk, som jag gjort mot dem, samtidigt betydde en god affär för firman.... De uppnådda resultaten hafva öfverträffat mina förväntningar och ett nödlidande yrke har haft en lysande uppkomst... Jag tvekar ej att förklara, att vi hafva att tacka hela vår framgång åt våra arbeterskors hängifna medverkan och åt den endrägt, som herskar mellan alla delaktiga. Damerna älska sitt arbete, äro stolta på sina verkstäder och släppa blott oklanderlig vara ut i handeln. Af de 3,000 stycken, som vi hafva levererat under de första tre åren, har intet enda blifvit klandradt.

Vinstutdelningen utom industriverlden.

I. I trafikväsendet.

Paris-Orleans jernvägsbolag. Detta erbjöd under 21 års tid ett exempel på vinstdelaktighet i stor skala och var öfverhufvud det enda jernvägsbolag, som har anställt ett uthålligt och grundligt försök med vinstdelningen. Ty värr har densamma afbrutits faktiskt, ehuru icke rättsligt, till följd af olika omständigheter. — Afbrottet eller egentligen systemets hvilande har ingenting att göra med sjelfva systemet: försöket har fastmer utfallit mycket tillfredsställande och har därför

alldeles icke uppgifvits; vid gynsamare affärsrörelse skola åter vinstandelar utdelas.

Den första perioden af denna samfärdsanstalts vinstdelningshistoria går från 1844 till 1850. I början af 1844 väckte förvaltningsutskottets ordförande, Francois Bartholony, förslaget att dela den betydliga nettovinsten med personalen. Då ett utskott, sammansatt för frågans pröfning, som ock samtliga direktörer röstade för planen, beslöt bolagsstämman den 30 mars antagandet af följande tillägg till statuterna: »Af det inkomstöfverskott, som möjligen återstår efter afdrag af driftkostnaderna och af 8 procent för aktieegarne, böra 15 procent afskiljas och genom direktionen fördelas bland personalen. De grundsatser, som härvid böra följas, skola fastställas i ett reglemente, öfver hvilket nästa bolagsstämma skall besluta.»

Det år 1845 antagna reglementet delade tjänstemännen och arbetarne i tre klasser. Den första omfattade direktörerna och ingenjörerna; dessa erhöilo å hvarje löndel af 1,000 francs en $\frac{1}{300}$ af beloppet, som skulle utdelas. De öfriga högre tjänstemännen bildade den andra gruppen och mottogo för hvarje 1,000 francs i lön $\frac{1}{300}$ af vinstandelen, nemligen hälften kontant, medan resten placerades i statspapper och ej fick lyftas utan bolagets medgifvande. Hela den öfriga fast anställda personalen hörde till tredje klassen och erhöil, hvad som återstod efter de båda förras tillgodoseende; hälften utdelades kontant i form af belöningar för förträffliga tjenester, resten uträknades efter lönernas måttstock och placerades.

I och för sig var det fullkomligt berättigadt att göra skilnad mellan tjänstemännen, hvars skicklighet bolaget i främsta rummet har att tacka för sin vinst, och de andra, som mer eller mindre endast böra verkställa mottagna befallningar. Men fördelningssättet var felaktigt, så att ett allt för betydligt bidrag föll på den tredje klassens lott. Derfor användes redan andra året en förändrad affärsordning. Numera erhöilo första gruppens medlemmar tre, och den andras två gånger så mycket som den tredjes, nemligen per 1,000 francs lön. Detta beräkningssätt medförde det gynsamma resultatet att höja tredje klassens löntagares löner med 18,9 procent och de båda andras med resp. 37,8 och 56,7 procent.

Några med sin andel missnöjda tjänstemän uppmanade regeringen år 1848 att tvinga bolaget till upphäfvande af klass-skilnaden. Ministeriet vidtog då ock ditåt syftande åtgärder och genomkorsade med sina jemlikhetssträfvanden Bartholonyska planens grundvalar. Direktionen tog nu i öfvervägande upphörandet af den frivilligt införda

vinstdelaktigheten, men beslöt sig, trots statens inblandning, för systemets bibehållande och antagandet af myndigheternas föreskrifter. Så började då år 1850 den andra perioden. Nu var proportionen af vinstandelen för tusen francs lön lika för samliga löntagare. En tredjedel utbetalades kontant, en tredjedel placerades i sparbank och den återstående tredjedelen skulle öfverlemnas till det då planerade statspensionsverket eller någon annan försäkringsanstalt, för att tjena till grundval för lifräntor af minst 600 francs, begynnande efter fyllda 50 lefnadsår. År 1852 gingo flere främmande banlinier öfver i Paris-Orleans-bolagets ego, hvarvid öfverenskoms, att deras medöfvertagna personal likaledes skulle åtnjuta vinstdelaktighet. Affärerna gingo lysande och vinstandelen — dessa 15 procent af öfverskottet utöfver 8 procent inkomst — steg betydligt; år 1852 uppgick den till 34, nästa år till 41 procent af lönerna.

Detta tycktes aktieegarne vara för mycket och de beslöto sörja för, att det ej gick för långt. Från år 1854 skulle hittillsvarande 15 procent vinstandel nedsättas till 10 procent, i fall aktiedividenden skulle utgöra 14 procent eller mera; vid en dividend af 16 procent och derutöfver skulle löntagarnes andel till och med sjunka till 5 procent af öfverskottet. Följden var, att under de närmaste åren vinstandelen endast ökade löntagarnes inkomst med 23—27 procent. År 1854 gjordes äfven den bestämmelsen, att från vinstandelen årligen skulle afdragas ända till 250,000 francs — dock i ingen händelse mer än 10 procent af andelen — till förmån för en sjuk-, olycksfalls- och enkekassa, som äfven lemnar premier för synnerligen goda tjänster. Den 1 januari 1865 trädde nya bestämmelser i kraft, som i anseende till bolagets senare finansiella ställning snart hade till följd, att vinstdelaktighetens verksamhet förklarades och denna beröfvades sina hufvudsakliga fördelar. Framför allt erhöll hjälpkassan rättighet att göra anspråk på 15 procent af nettovinsten. Sedan införde man ett annat fördelningssätt för återstoden; ända till 10 procent af årsinkomsten afdrogs till inköp af blifvaude lifräntor vid statens pensionskassa; återstod ännu något, så erhöll löntagaren ända till 7 procent af sin lön kontant utbetald och resten sattes på sparbank för hans räkning.

De skäl, som lågo till grund för dessa nya bestämmelser voro: 1:o utsigten, att införlifvandets af nya linier i bolagets jeruvägsnät skulle minska nettovinsten; 2:o erfarenheten, att de förutvarande medlen visat sig otillräckliga för tillförsäkrandet af pensioner; 3:o att ett afdrag från vinstandelen — utan det vanliga betyngandet af lönerna — skulle möjliggöra en högre pension, än som annars vore bruklig.

Om nu vinstandelens löneprocentsats förblifvit ungefär på den höjd, på hvilken den stod under de tio åren före år 1865, så skulle participationssystemet, oaktadt de betydliga afdragen från andelen, ännu allt jemt hafva lemnat tillräckligt spelrum öfrigt, för att kunna visa sina stora omedelbara, praktiska företräden. Medeltalet af vinstandelarne från 1855 till 1864 utgjorde $22\frac{1}{2}$ procent af lönerna; under tingens nya ordning skulle löntagarne derutaf hafva emottagit 37 procent konstant och $6\frac{1}{2}$ procent skulle hafva vandrat i sparbanken. Men efter 1865 försämrades bolagets ställning; dess rörelseomkostnader stego och personalens antal tilltog. Följden var ett betydligt och snabbt sjunkande af vinstandelen; redan efter fem år återstodo endast de 10 procenten för pensionskassan och sedan år 1873 kunde till och med dessa 10 procent icke alltid utbetalas.

Låt oss nu pröfva verksamheten af delaktighetsprincipen hos Paris-Orleans-bolaget före och efter förändringarne af den 1 januari 1865. Första periodens hufvudsakliga kännemärke var den beskrifna indelningen af löntagarne i klass efter måttstocken af deras ansvar. Under den andra tilltvang sig den republikanska regeringen upphäfvandet af denna skiljaktighet. Men under de båda tidsperioderna — tillsammans 21 år — kom delaktighetsväsendets grundsats till full användning. Systemets varaktiga bibehållande, till och med under förhållanden, som skulle gifvit bolaget ursäkter till dess undanröjdande, bevisar, att resultaten voro tillfredsställande. En af direktörerna har då ock i ett undersöknings-utskott talat om »mycket goda resultat» och jernvägskungen Bartholony — under 14 års tid bolagets ordförande —, som stiftat talrika allmännyttiga undervisningsanstalter och sparkassor, ansåg införandet af vinstdelaktigheten hos Paris-Orleansbanan som sitt bästa verk. Om den praktiska framgången anmärker Charles Robert bland annat: »Vinstdelaktigheten i sin förra form (t. ex. 1858) utöfvade ett stort inflytande på jernvägsbolagets personal. Densamma erhöll, genom det lifliga medvetandet om ett verkligt, betydligt gemenskap i intressen, utseende att vara en talrik familj. Löntagarne iakttog hvarandra och tänkte alltid på ökandet af sin andel och undvikande af förluster. Så t. ex. umgingos de mycket varligt med bagaget; behandlade någon af dem det oförsigtigt, så hörde man en kamrat säga: »Hvad tänker du på! Du kommer att minska vår vinstandel!» Om de logiska resultaten af förhållandena efter 1865 skriver samme fackman år 1870: »Utan att skulden dertill ligger hos vinstdelaktighetens princip, fastmer hos vissa åtgärder af jernvägsförvaltningen, bär denna princip vid Orleansbanan icke mer samma goda

frukter, som förr. Sporren har blifvit något slö. Förr hade delegarne att glädja sig åt tvenne fördelar: en årlig vinstandel och rättighet till ålderdomsförsörjning. Införlifvandet af icke lönande linier har betydligt minskat löntagarnes andel; äfven har medgifvandet af varierande belopp till enskilde för särdeles framstående prestationer förorsakat, att de fleste få gå tomhändte. Vinstdelaktigheten reduceras alltså nu för jernvägsbolagets personal uteslutande till anspråk på pension, så att det i en framtid kommer mycket att likna statsembetena. Då ingen andel vidare utdelas kontant, hafva många löntagare mistat sin stora ifver. Med orsaken upphör äfven verkan.»

Sedan årtal har vinstandelen icke ens uppgått till höjden af det föreskrifna bidraget till pensionskassan; men då pensionerna å embetets vägnar höra till rörelse-omkostnaderna, hjälper staten att täcka bristen med de garantisummor, som den beviljat Orleansbanan; följaktligen skulle tjänstemannen erhålla sin pension — efter 25 års tjänstetid hälften utaf lönen — äfven om alls ingen vinstandel tillfölle honom, om bolaget fast mer lede förluster. Från lönen göres vid Orleansbanan intet afdrag för pensionssyften. Således har tjänstemannen för närvarande ingen fördel af att bidraga till ökande af firmans vinst. Så snart densamma icke vidare kommer att behöfva den statsgaranti, som den under senare tiden har måst taga i anspråk, kan den nu slumrande vinstdelaktigheten vakna till nytt lif. Under tiden hafva bevis länge sedan framlagts, att detta system låter genomföra sig till och med hos de största jernvägsbolagen.

Från 1844 till 1883 — alltså under 40 år — har Orleansbanan fördelat öfver 70 millioner francs till dess fast anställda löntagare. Här följer en öfversigt af vinstandelarne efter procentsatser af lönen:

År.	Delegarnes antal.	Procent af lönen.	År.	Delegarnes antal.	Procent af lönen.
1844	719	6,81	1864	6,997	20,67
1845	816	16,66	1865	9,712	14,40
1846	957	25,53	1866	10,181	13,88
1847	1,269	22,21	1867	10,472	13,23
1848	1,305	1,72	1868	11,376	12,15
1849	1,065	17,73	1869	12,220	10,98
1850	1,025	14,28	1870	12,484	10,00
1851	1,004	22,33	1871	12,890	12,16
1852	2,800	34,11	1872	13,727	11,00
1853	3,365	40,96	1873	14,165	10,60
1854	4,397	25,00	1874	14,234	10,25
1855	4,837	27,00	1875	14,481	10,20
1856	5,187	24,00	1876	15,080	9,76
1857	5,765	25,30	1877	15,293	9,40
1858	5,940	23,10	1878	15,321	9,32
1859	6,009	23,75	1879	15,423	9,26
1860	5,991	24,10	1880	15,743	9,05
1861	6,052	23,50	1881	16,085	10,00
1862	6,194	22,70	1882	16,935	10,00
1863	6,742	21,60			

Suezkanalbolaget. Detta införde redan från början af affärsrörelsen ett slags vinstdelaktighet (1865). 60 i Paris och 100 i Egypten sysselsatte tjänstemän och arbetare drogos med in i systemet. Årligen utdelades 2 procent af nettovinsten; år 1883 uppgingo dessa 2 procent till 600,000 francs. Med dessa andelar förses en pensionskassa, som lemnar höga ålderdomsförsörjningar. Är pensionskassan mer än tillräckligt full, för att vara alla anspråk vuxen, så bildas af tiondedelen af dess behållning en reserv- eller hjulpfond, och möjligen befintliga ytterligare kontanta öfverskott utöfver det nödvändiga tjena till tillökning af de löpande pensionerna. Har man äfven uppnått den härför föreskrifna gränsen, så utdelas den då ännu förhandenvarande resten af vinstandelen mellan den aktiva personalen. »Denna inrättning», har

grefve Lesseps, Suezkanalens grundläggare, yttrat, »leder till en fullständig samhörighet mellan bolaget och dess underhållande. De senare utgöra en familj. Telegrafan tillkännagifver dagligen den föregående dagens inkomstbelopp, och visar sig en stegring, så äro alla lyckliga. Participationen har visat sig vara i alla afseenden fruktbärande för oss och jag har aldrig stött på de ringaste svårigheter hos min personal.»

2. I försäljningslokaler. *

Magasins au Bon Marché, Paris.

Årsomsättningen af detta ofantliga varumagasin, som sysselsätter omkring 3,000 personer, utgör öfver 150 millioner francs. Grundläggaren och egaren, Jacques Aristide Bouçicaut, införde vinstdelaktigheten i två former, så att för närvarande hvar och en bland personalen allt efter omständigheterna är delaktig i firmans affärsafkastning i en eller flere af *fyra* former. Detta handelshus' historia, som så småningom nästan helt och hållet har förvandlats till ett bolag, förtjenar en utförligare behandling.

Bouçicaut var, liksom Leclair, en man ur folket och hade likaledes sin affärsduglighet att tacka för sina stora framgångar. Äfven han visade sig som klok menniskovän, som begagnade sin uppkomst till förbättring af de arbetande klassernas ställning, ur hvilka han själf framgått. Född 1809 och son till en fattig hattmakare, i Bellême, måste han tidigt draga försorg om sin egen utkomst. Den tiden förmedlades detaljförsäljningen af textilvaror på landet i Frankrike genom kringresande handlande; en sådan resande ledsagade Jacques, hvars sysselsättning bestod uti att han skulle se efter häst och vagn, medan utpackningen och försäljningen pågick. Men snart lyckades det honom att utbyta denna otillfredsställande sysselsättning mot en plats i Pariser-försäljningshuset »Magasins du Petit Saint-Thomas»; han utmärkte sig der till den grad, att han efter jemförelsevis kort tid blef öfveruppsyningsman. Då han mycket älskade att läsa och studera, utbildade han sig vidare med jernhård flit på autodidaktisk väg. År 1852 köpte han den lilla affären »Au Bon Marché» den tiden med en årlig omsättning af endast 45,000 francs, som han snart ökade. De

egenskaper, som härvid kommo honom till godo, voro: skarpt förstånd, förvånande flit, god smak, en utomordentlig organisationstalang, en vidtomfattande blick i stort, dervid sinne för de minsta enskildheter, vidare en förträfflig karakter, ovanlig hjertegodhet och sträng redbarhet. Hans älsklingstanke var rigtad på lyftandet af hans personals sedliga och materiella ställning; han ville bespara folket de förödmjukelser och strider, som han dels upplefvat sjelf, dels sett andra underkastade, och gifva ett godt exempel åt det stånd, han tillhörde, genom praktiskt tillgodogörande af sina erfarenheter.

Sjutton år efter öfvertagandet af »Bon Marché» hade årsomsättningen stigit från 45,000 till — 21 millioner francs. Nu lät han uppföra nya, stora byggnader — de gamla hade blifvit för små — och lade in i grundstenen en handling (1869), i hvilken han förklarade att vilja gifva sitt affärshus en filantropisk inrättning. Först och främst beviljade han dem bland personalen, som voro med i kriget, särskilda tillskott. Sedan stiftade han för personalens räkning ett fribibliotek, en fäktskola och undervisningskurser i språk, och lät — likaledes på egen bekostnad — meddela musikundervisning åt den, som så önskade. Vidare nedsatte han arbetstimmarnes antal, afpassade lönernas belopp så mycket som möjligt efter värdet af de försäljningar, hvarje försäljare uppnått och utöfvade ett strängt öfverinseende öfver sin personals närings- och bostadsförhållanden ¹⁾. Nästa steget gälde grundläggandet af en försörjningskassa — i juli 1876 — till förmån för hela den personal, som varit minst fem år i firmans tjenst. Då afdelningsföreståndarne och inspektörerna utom dess redan voro direkt delaktige i försäljningarne, föreföll det ej nödvändigt att upptaga dem i kassamedlemmarnes krets. Kassan bestod af två fonder, som Bouçicaud stiftade af egna medel: en med 31,500 francs på grund af tjenstetidens längd, den andra med 30,000 francs på grund af lönernas höjd. Firman förband sig dessutom att årligen lemna ett bidrag till denna fond till belopp, som firman egde bestämma. Hvarje delegare erhöi en motbok, hvari hans konto infördes; hans andelar i båda fonderna skulle placeras med ränta på ränta, tills han antingen blifvit sextio år gammal eller tjenat hos Bouçicaud i tjugu år; sedan kunde han kontant lyfta hela sitt tillgodohafvande. Den qvinliga personalen kunde göra detta redan efter 15 tjenste- eller 50 lefnadsår.

Då Bouçicaud tillkännagaf den nya inrättningen för personalen,

¹⁾ År 1881 bebodde hundra qvinliga löntagare en firman tillhörande byggnad och 1,400 affärsbiträden af båda könen intogo sina måltider inom firmans hus.

anmärkte han bland annat: »Vårt syfte är att tillförsäkra våra löntagare en liten ålderdomsförsörjning eller efter deras död ett litet arf åt deras anhöriga. Äfven hysa vi den önskan att på ett handgripligt sätt göra för dem åskådlig den gemensamhet i intressen, som förenar dem med oss, på det de må lära inse, att deras ifver, skonsamhet af materialierna och iakttagande af vår fördel ej blott motsvarar deras pligt, utan äfven ligger i deras eget intresse. De skola, då de likaledes kunna hoppas på vinst, snart fundera ut, att vår gemensamma framgång äfven beror på deras ansträngningar, på deras goda uppförande och på deras sträfvän att vara kunderna till belåtenhet.»

I juli 1877 skänkte Bouçicaut försörjningskassan ytterligare 60,000 francs, och fem månader senare dog han. I oktober nästföljande år dog äfven hans son, och från denna tid ända till sin egen död (december 1887) förestod grundläggarens enka det stora etablissemnet. Hon fortsatte sin makes människovärliga sträfvanden. År 1880 tog hon 96 afdelningsföreståndare och andra högre tjenstemän till affärsdelegare. Totalkapitalet fastställdes till 20 millioner francs; 12½ millioner behöll fru B. i sin ego, återstoden öfvergick i andelar af 50,000 à 500,000 francs till de nya bolagsmännen. Då flere af de senare representerade hela grupper af löntagare, som hade lagt tillsammans sina besparingar till gemensamt förvärfvande af en andel, så var delegarnes antal i verkligheten mycket betydligt. För öfversta ledningen erhöll fru B. en årlig lön af 60,000 francs. Räntefoten bestämdes till 6 procent. Den nettovinst, som återstod efter försörjningskassans donering och reservfondens tillgodoseende — denna erhöll 10 procent af vinsten — skulle fördelas på aktierna; likaså den möjligen blifvande förlusten. För reservfonden bestämdes en gräns vid 20 millioner. Fru B. förband sig, att af sin egen andel till löntagarne öfverlemna så många andelar — à 50,000 francs — som de skulle önska; efter hennes död skulle affären antaga formen af ett riktigt aktiebolag.

År 1885 gick hon vidare och stiftade en pensionskassa, hvartill hon inbetalade en million. Detta belopp skulle hafva räckt till alla sannolika anspråk, men då hon ville sorgfritt gestalta *samtliga* personers ålderdom, som hade arbetat med till affärens framgång, skänkte hon den nya kassan nästföljande år ytterligare 4 millioner. Samtidigt sammanträdde firmans delegare till ett civilbolag med ett kapital af 400,000 francs, som skulle bispringa handelsbolaget, i synnerhet vid inrättande af pensionsfonden. Den senare tillfalla — utan afseende på dess räntor och möjliga gåfvor eller arf — 5 procent af civilbolagets vinst. Hvarje person, som åtminstone varit tjugu år i »Bon Marchés» tjenst och är

minst 50 (qvinlig 45) år gammal, erhåller ur kassan en pension af 600 à 1,500 francs. De högre tjänstemännen, som äro uteslutne från delaktigheten i försörjningsfonden, emedan de erhålla höga löner och, som sagdt, tantiëmer af försäljningen, hafva ej heller rättighet till någon pension.

I juli 1887 ändrades försörjningskassans statuter derhän, att delegarne redan efter tio, resp. femton år få uttaga större delar af sitt tillgodohafvande. Höjden af denna kassas donering genom firman har aldrig blifvit kontraktsmessigt uppgjord; inbetalning sker enligt vanan på grund af affärsvinstens belopp och har hittills varierat mellan 60,000 och 140,000 francs årligen; äfven vid stegringen i antalet af de till delaktighet berättigade personerna fästes afseende vid beloppets bestämmande. Redan år 1883 uppgick många löntagares tillgodohafvande hos försörjningsfonden till 3,800 francs på hvar och en, många fler, andras på 2,000 francs hvar. *Medeltalet* utgjorde år 1883 946 francs, år 1886 redan 1,015 francs; visserligen nedtrycktes det år 1887 genom inträdet af 280 nya medlemmar till 920 francs, men det skadade naturligtvis icke de äldre delegarne, då deras tillgodohafvanden ju förblefvo oförändrade; dessa hade då för många redan växt till 5,000 francs. Man gifve akt på följande korta öfversigt af försörjningskassans ställning från 1876 till 1887:

År.	Delegarnes antal.	Kapital- behållning.
		francs.
1876	128	61,500
1877	199	120,083
1878	275	200,641
1879	351	288,924
1880	443	377,223
1881	515	465,573
1882	592	567,835
1883	699	661,339
1884	738	763,832
1885	851	885,949
1886	995	1,009,130
1887	1,250	1,150,375

Firmans hela inrättning har den goda verkan att fjetttra personalen vid densamma. Under de första sju åren af försörjningskassans tillvaro utträdde endast 15 af 767 delegare ur affären; de öfriga förändringarne ega rum inom kretsen af de löntagare, som ännu icke tjenat i fem års tid och som därför intet af de fyra pekuniära välfärdsmedlen kommer till godo. Bolagsdelegaren Fillot yttrade vid förfrågan till ett fackutskott (1883): »Efter femårig tjenst stanna nästan alla löntagare hos oss... Enär många afdelningsföreståndare hafva ett omedelbart intresse af affärsvinsten, bemöda de sig att göra gynsamma uppköp, förmå sina arbetare till ett godt uppförande och att upptäcka allehanda möjligheter till besparing. I dessa punkter kunna vi i sanning lyckönska oss till vår organisation. Äfven vår försörjningskassa är en mycket förträfflig inrättning, ty den tillförsäkrar de mindre gynnade arbetarne en sorgfri framtid. Omständigheten, att hela personalen alltigenom är intresserad i firmans blomstring, har förskaffat denna sin stora framgång... Strejker äro hos oss otänkbara, enär just de bättre tjenstemännen äro delaktige i vinsten och de öfrige ej hafva lust att lemna i sticket sina i försörjningsfonden innestående penningar.»

Fru Bouçicaut, som hade ledt »Bon Marché» med stor skicklighet, dog den 8 december 1887. Hon testamenterade till hvarje löntagare ett belopp mellan 100 à 10,000 francs, allt efter varaktigheten af hans tjenstetid hos firman, och till civilbolaget sin älsklingsbostad i Fontenay-aux-Roses som konvalescensort för lidande medlemmar bland personalen. Firman »Veuve Bouçicaut & Cie» slocknade och affären öfvergick under den nya »Plassard, Morin, Fillot & Cie» till löntagarnes länge förutsedda aktiebolag. De af det ädla äkta paret skapade välfärdsinrättningarne hafva förblifvit oförändrade.

3. Landtbruket.

I. H. von Thünen. Denne godsegare, en framstående skriftställare i nationalekonomi, utöfvade förr och hans sonson utöfvar nu sedan 1847 vinstdelaktigheten på sin domän Tellow (Mecklenburg-Schwerin) och lemnar alla regelbundet sysselsatta arbetare — för närvarande 22 till antalet, — som bo på godset, tillträde dertill, men äfven läraren, pastorn, väfvaren och smeden, emedan dessa personer hafva mer eller mindre att göra med skörden. Öfverstiger ett års vinst det belopp, som godsherren för-

behåller åt sig sjelf (före 1873 årligen 16,500, senare 18,000 mark), så kan hvarje vinstberättigad göra anspråk på $\frac{1}{2}$ procent af öfverskottet. Om under något år de 18,000 mark icke fullkomligt uppnås, så afdrages det bristande beloppet från nästa års öfverskott, innan någon delaktighet inträder. Andelarne skrivas delegarne till godo och förräntas med 4 procent. Räntornas utbetalning sker för hvarje år till julen; kapitalet utbetalas först vid fyllda 60 år; dör någon förr, erhålla hans arfvingar tillgodohafvandet. Den följande öfversigten visar hvarje delegares varierande andel allt efter skörderesultatets beskaffenhet och prisens höjd.

1876—77 kunde ej blott intet öfverskott erhållas, det fattades också ännu 8,780 mark af de föreskrifna 18,000 mark. Denna brist betäcktes under de båda nästa åren, — deraf de ifrågavarande andelarnes ringa belopp.

År.	Mk. pf.	År.	Mk. pf.	År.	Mk. pf.	År.	Mk. pf.	År.	Mk. pf.
1847—48	31.80	1854—55	137.22	1861—62	33.48	1868—69	79.68	1875—76	16.08
1848—49	29.16	1855—56	82.92	1862—63	151.56	1869—70	73.98	1876—77	— —
1849—50	56.62	1856—57	103.08	1863—64	155.52	1870—71	81.42	1877—78	19.50
1850—51	63.84	1857—58	86.16	1864—65	97.08	1871—72	89.58	1878—79	13.00
1851—52	42.48	1858—59	86.64	1865—66	5.70	1872—73	80.58	1879—80	50.00
1852—53	34.32	1859—60	87.48	1866—67	30.00	1873—74	39.54	1880—81	88.00
1853—54	70.74	1860—61	92.28	1867—68	84.86	1874—75	89.64	1881—82	78.00

Herr von Thünens sträfvande är rigtadt derhän att kunna lemna sitt folk en liten ålderdomsförsörjning, och därför uppnår han ej så mycket, att dessa på utomordentligt sätt öka sin flit eller sin uppmärksamhet, utan fastmer, att han åt sig uppfostrar ett troget, stadigt folk, som intresserar sig för hans egendoms blomstring. Då systemet redan varit i 30 år i bruk på Tellow, skref egaren till Viktor Böhmert: »Inrättningen är bepröfvad och har burit de frukter, som min farfar väntade af densamma; åtminstone gäller detta om flertalet bland vårt folk, — det saknas här lika litet undantag som på andra håll. Vinstandelen fjettrar personalen vid domänen, ty om de lemna den, erhålla de blott räntorna, icke kapitalet. Den tillförsäkrar arbetaren en bekymmerfri ålderdom, minskar fattigdomen på godset, skapar en gemenskap i intressen mellan godsherren och hans underhafvande och framkallar ömse-

sidigt ett bättre förhållande. Till en början voro de flesta delegare missnöjda, emedan de ejingo sina andelar kontant utbetalda; men efter hand, då tillgodohafvandena växte, erkände de systemets förträfflighet, så mycket mera som räntorna å det samlade kapitalet hos mången öfverstiger årets vinstandel.» År 1881 skref han till den engelske national-ekonomen Taylor: »På Tellow äro participationens resultat mycket tillfredsställande.»

J. Neumann. På ett af sina tre gods i Posegnick i Ostpreussen har han år 1854 infört vinstdelaktighet; senare utvidgade han den äfven till de andra. Sedan år 1866 användes vinsten som följer: Efter afdrag af 4 procent ränta å kapitalet och af 5 procent för rörelse- och förbättringsomkostnader för året utdelades 8 procent af återstoden i lika delar till de vanliga arbetarne; gifta personer, hvilkas hustrur arbeta med, erhålla två andelar, likaså inspektorerne; säningsmännen erhålla en och en half eller fem fjerdedels andelar; åt herdarne medgifvas särskilda premier utom deras andelar. Utbetalning sker kontant med två tredjedelar af andelarne, återstoden öfverlemnas till en sparbank och förräntas med 4½ procent. Det faller af sig sjelft att äfven i Posegnick beloppet af andelen beror på skörden och sädesprisen och är därför underkastadt stora olikheter. Medeltalet är ej nog högt för att åstadkomma så förträffliga resultat som på Dragsholm; för öfrigt äro de ostpreussiska bönderna rätt tröga och okunniga, så att de på herr Neumanns arbetare kommande beloppen skulle behöfva vara temligen stora för att sporra dem att sätta till hela sin kraft. Men likväl förklarade den omnämnde landtbrukaren efter 30 års erfarenhet i vinstdelaktighetsfrågan, att han alltjemt »ej kände något bättre medel att egga arbetarne till utveckling af flit och ifver»; ännu större vigtfäster han »vid det faktum, att participations-systemet tvingar folket, att intressera sig för sparsamhet.» Han ansåg sin plans hittillsvarande frukter för uppmuntrande och menade, att desamma torde blifva allt mera tillfredsställande med böndernas tilltagande intelligens.

Matthieu Dollfus. Denne landtbrukare delar afkastningen af sin egendom i Château-Montrose (Médoc, Frankrike) med sina underhafvande. Den 31 december hvarje år sker bokslutet, hvarefter 5 procent af den nettovinst, som återstår efter afdrag af utgifterna och 5 procents ränta å kapitalet, inbetalas till en försörjningskassa, hvarur hvarje medlem efter minst ett års tjenstetid kan få lyfta sin andel, beräknad på grund af lönens höjd.

I Brunn nära Pehrbellin finnes det två efter Jahnkes förebild inrättade halfpartegendomar, hvars kännedom vi hafva att tacka Böhmerts

bok för. Vid den ena meddelar Böhmert icke egarens namn. Han berättar blott: »Äfven här hafva två af de fem arbetare, som väl icke varit nog omsorgsfullt valda, gått ut; men utan svårigheter hafva två andra funnits, som hafva ingått i föreningen.» Hvad den andra egendomen beträffar, som tillhör en herr R. Böhm, så utgör kontraktsfamiljernas antal fyra. De erhålla i veckan 12 mark hvar i förskott, medan egendomsegaren å sin sida gör anspråk på 48 mark i förskott i veckan. Räkningarne afslutas för hvarje månad. Kontraktet trädde i kraft medio 1876. Resultaten känna vi icke till.

George Holloway, Strond (England) införde på sin egendom »Trafalgar Estate» 1890 ett andelssystem, som gick ut på arbetarnes åldersförsörjning. Närmare hafva vi ännu ej erfarit.

4. I försäkrings- och bankväsendet.

Compagnie d'Assurances Générales, Paris. Detta framstående lif-, brand- och fartygs-försäkringsbolag hade en gång mycket att lida af den omständigheten, att konkurrensfirmor framtogo detsamma dess bästa tjänstemän, genom att erbjuda dem högre löner. År 1850 kom generaldirektören Alfred de Courcy på den tanken, att föreslå grundläggandet af en försörjningskassa, som skulle ega förmågan att qvarhålla tjänstemännen hos bolaget. Det senare skänkte till grundplåt 150,000 francs och använder sedan dess årligen 5 procent af sin nettovinst till detta syfte. Hvar och en af de cirka 250 tjänstemän, som står i bolagets tjänst sedan minst ett år, blir medlem af denna kassa; dock erhåller ingen sin andel kontant, utan den kapitaliseras så länge med 4 procents ränta på ränta, tills den berättigade har tillryggalagt sitt 65:te lefnads- eller sitt 25:te tjänstår. Sedan eger han sin frihet att antingen placera sitt tillgodohafvande i en lifränta från bolaget — som för öfrigt äfven kan gå i arf — eller i stats- och jernvägspapper; i senare fallet har bolaget papperen i sitt förvar och utbetalar blott räntorna, resp. utdelningarne. Dör en medlem af kassan, så erhålla hans arfvingar — om han ej har annorlunda bestämt — papperen eller deras kontanta värde. Dervid äro tjänstemännens löner minst lika höga som på annat håll. Årliga vinstandelen belöper sig emellanåt på 25—30 procent af de fasta lönerna. Bolaget eger en mycket rik reservfond, som stadigt tillväxer; försörjningskassans tillgodohafvande

är sålunda försäkradt mot förluster. Ändock råder de Courcy — grundläggaren af denna mångenstädes efterhärnade vinstdelningsmetod — i synnerhet industrifirmor, att hellre deponera inbetalningarne hos bankinrättningar.

Compagnie d'Assurances Générales finner alltjemt, efter 40 års erfarenhet, att de Courcy's idé lemnar utmärkta resultat. Å ena sidan arbeta tjänstemännen ifrigare än förr; det ligger i deras intresse att deras antal ej blir större än hvad som är oundgängligen nödvändigt, och de göra hellre, i händelse särskildt mycket arbete förefinnes, öfverarbete mot motsvarande ersättning, än att de se flere tjänstemän anställda. Å andra sidan har bolaget uppnått sitt syfte att tillförsäkra sig en väl inöfvad, tillgifven personal; ju högre en tjänstemans tillgodohafvande växer och ju mera han blir medveten om försörjningskassans fördelar, dess lifligare måste naturligtvis hans önskan blifva att stanna i firmans tjänst. Vid slutet af år 1885 hade kassan en behållning af 3,736,736 francs; dittills hade 3,843,520 francs blifvit utbetalda, alltså årligen i medeltal mer än 100,000 francs. En bokhållare, som dog efter 14 tjänstår, efterlemnade ett tillgodohafvande af 12,000 francs; en hjälpkassör förvärfvade under loppet af 25 år ett anspråk på mer än 20,000 francs och fick sedan, då han qvarstannade hos bolaget, en lönetillökning af tjugu procent; en hög tjänsteman hade kassan efter förlopp af den föreskrifna tiden till och med kunnat kreditera med 65,000 francs. Det är talande, lockande, välsignelserika siffror!

Det faller af sig sjelf att personalen inom ett försäkringsbolag i allmänhet är intelligentera än vanliga arbetare eller till och med sättare, rumdekoratörer och dylikt; och den fattar därför lättare och snabbare fördelarne af en inrättning sådan som de Courcy's. Framstående industriidkare hysa den åsigten, att en sådan vinstdelaktighet, förlagd i framtiden, ej erbjuder en tillräcklig sporre åt den medelmåttige arbetaren, och att densamme visserligen välkomnar en ålderdomsförsörjning, men åtminstone helst vill emottaga en del af sin »andel» kontant och anser denna del som sin hufvudsakliga eggelse. Men den de Courcyska kassans stora verksamhet i afseende å andligen högre stående tjänstemän underligger sedan långt tillbaka icke mer något tvifvel, och med rätta har denne kloke mans initiativ blifvit, som sagdt, på många håll efterhärmadt, bland annat af »Stadens försäkringsbolag» (Urbaine) i Paris (sedan 1875) och af

Belgiska Lloyd i Antwerpen. Denna brand- och fartygsförsäkrings-
Bih. till Riksd. Prot. 1892. 1 Saml. 2 Afd. 1 Band. 2 Häft.

anstalt införde år 1872 en fond à la de Courcy med oväsentliga förändringar och i den senaste berättelsen (oktober 1886), som kommit oss till handa, yttrade sig direktörerna med mycken tillfredsställelse om resultaten. »Några tjänstemän», tillade de, »ville i början icke befrynda sig med tanken att ej mottaga sin vinstandel i kontanta penningar; men snart insågo de samlandets fördelar, i synnerhet då de sågo, hvilken betydande hjälp de qvarlevande efter medellösa afidna tjänstemän erhöllo genom deras tillgodohafvande i kassan.»

La France, Paris. Ett brandförsäkringskontor, som sedan år 1858 årligen använder 5 procent af sin nettovinst till sina löntagares försörjningskassa. 35 procent af totalbeloppet krediteras delegarne i mån af tjänstetiden, 35 procent erhålla de på grund af lönens storlek; återstående 30 procent gå till en reservfond, ur hvilken framstående prestationer belönas och behöfvande medlemmar bland personalen understödjas. Denna plan har fått vidkännas en förändring hos de förenade Pariserförsäkringsbolagen

Sonne och Adler (Sol och Örn), i det här blott 3 procent af nettovinsten tillfalla försörjningskassan och delegarne krediteras med hälften af beloppet i mån af lönens höjd, med en fjerdedel i proportion till tjänstetiden och den sista fjerdedelen användes till en reservfond. Till slutet af år 1883 — alltså i tolf år — har kassan krediterat sina medlemmar med 840,000 francs.

Pariser *National-Försäkringsbolaget* utdelar årligen ett bestämt belopp af vinsten bland direktörerna och inspektörerna och (sedan 1855) $2\frac{1}{2}$ procent af nettovinsten bland de öfriga löntagarne i proportion till lönerna; utomdess bidrager det årligen med en summa, som är lika stor som tiondedelen af alla lönerna, till en reservfond, hvarur det anvisar större belopp åt tjänstemän, som äro pensionsmessiga.

Vinstdelningen i de engelska produktivbolagen.

Det är ett öfverraskande faktum, att endast få af produktivbolagen medgifva en vinstandel åt lönarbetarne såsom sådana och att hos de flesta det rena lönesystemet är förherskande. Dessa bolag äro i verkligheten ingenting annat än aktiebolag, hvars aktier lyda å små belopp och till största delen befinna sig i arbetares händer. De vinstandelar, som många produktivbolag lemna sina kunder, hafva intet logiskt sam-

manhang med den bolagsmessiga varuproduktionen och efterhärma konsumtionsföreningarnes vanor. Dessa »cooperative stores» utgöra uteslutande förbrukningsbolag, och deras medlemmar kunna ej väl kallas »samarbetare» (»coworkers», »cooperators»), ty de arbeta icke, utan göra blott inköp. Konsumtionsföreningarnes syfte är detaljinköp af förbrukningsföremål till engros-priser. Direktionen tillhandlar sig stora mängder af de ifrågavarande artiklarne och säljer dem till medlemmarne i omfångsrika affärslokaler. Sålunda blifva många mellanhänder öfverflödiga, och utgifterna förminskas. Medlemmarne betala visserligen de vanliga prisen, men vid årets slut delas vinsten mellan dem, efter afdrag för hyra, löner och räntor å kapitalet, som ju likaledes tillfalla dem. Medlemmarne draga därför dubbel nytta af föreningen: såsom köpare och såsom aktieegare. Det enda parti, som icke är delaktigt i vinsten, är personalen, ehuru den ensam utför hela arbetet; den erhåller sin fasta lön, är således ej bättre lottad, än om den vore anställd i en vanlig bod.

Den inom konsumtionsföreningarne gängse traditionen, att icke arbetarne utan afnämarna skola vara delaktige i vinsten, har, som sagdt, äfven insmugit sig i produktivbolagen. Kasta vi en blick på förteckningen af de bolag, som funnos år 1886, så finna vi, att de förfoga öfver sin vinst på de mest olikartade sätt. Hufvudgruppen — qvarnindustrien — utdelar hela vinsten bland kunderna i mån af deras beställningar; det enda undantaget utgör »*Sheerness Economical*» — som drifver en med bageri förenad mjölqvarn — men äfven här är den vinstandel, som medgifves arbetarne, mycket liten: 1886 blott 27 £ St., d. v. s. i rundt tal 1 procent af lönerna, medan köparne erhöilo 1,655 £ St. *English Wholesale Society's* fyra fabriker (skor och stöflor i Leicester och Heckmondwike, biscuits i Crumpsall, tvål i Durham) arbeta med ett af olika konsumtionsföreningar inbetaladt kapital; de betala sina arbetare goda löner och erbjuda dem sunda verkstäder, men medgifva dem icke att blifva aktieegare i dessa fabriker. Hela vinsten vandrar i afnämarnes fickor; visserligen gjorde det ifrågavarande bolaget ett försök med participationssystemet, men upphörde åter dermed — hvarför, det veta vi icke. Deremot medgifver *Scottish Wholesale Society* i Glasgow vinstdelaktighet åt personalen inom dess fotbeklädnadsfabrik; 1887 krediterades arbetarne för andelar till ett belopp af 24½ procent af lönerna.

Utom de här omnämnda fabrikerna och de förhandenvarande elfva qvarnarne fans det år 1886 i England 43, i Skotland 7 produktivbolag. 21 af dessa 50 bolag utföra ett eller annat vinstdelaktighets-

förfarande och då alltid i förbindelse med förvärfvande af aktier å arbetarnes sida, så att många af de senare erhålla dubbla andelar: i ena fallet som bolagsintressenter, i det andra som löntagare. Derigenom väckes hos dem det högsta intresse för företagets framgång, och vi hafva sett, att äfven i många privata industrietablissemens bolagsgemenskapen blifvit eftersträfvad resp. genomförd med bästa framgång.

Det sedan år 1886 bestående bomullsvarufabriksbolaget »*Self Help*» i *Burnley* arbetar med ett kapital af 5,200 £ St. i aktier å 5 £ St. Maskinafskrifningarne äro fastställda till $7\frac{1}{2}$, räntorna å kapitalet till 5 procent; af återstoden af vinsten tillfalla tre femtedelar reservfonden, två femtedelar arbetarne i proportion till deras löner. Personalens andel användes till att anskaffa densamma aktier så länge, tills hvarje medlem åtminstone eger fyra sådana. Skulle affärsvinsten ej räcka till betäckande af kapitalräntorna, så måste skilnaden betäckas af lönerna. Första halfåret gaf en vinst af 692 £ St., det andra af 624 £ St.; under hela året stälde sig personalens andel lika med ett lönetillägg af $7\frac{1}{2}$ procent. Anläggningskostnaderna (60 £ St.) ersattes genast, och 682 £ St. i rund summa tillföll reservfonden. År 1887 utgjordes personalen af 166 medlemmar, hvaraf 160 voro i besittning af aktier.

Sverige.

I vårt land har idén att låta arbetarne dela arbetsvinsten endast i ringa mån blifvit realiserad. Ledsamt nog finnes rörande denna så viktiga fråga ingenting i samlad form offentliggjordt. De få underrättelser derom, som jag lyckats erhålla, äro uppgifter i de dagliga tidningarne.

Vid *Munksjö pappersbruk* är nu arbetarnes andel i vinsten en genomförd reform. För arbetarnes räkning finnas afsatta aktier, som inalles representera 10 procent af aktiekapitalet.

I syfte att framdeles åstadkomma en kooperativ organisation beslöt senaste stämman med bolagets delegerade att tills vidare ordna förhållandet så, att rättigheten till nu ifrågavarande aktievinst skulle tillkomma de förmän och arbetslag, hvilka icke genom betingsarbete voro i tillfälle att inlägga särskild omsigt om sin arbetsförtjenst, men hvilkas arbetsuppgift voro af särskild vikt för tillverkningens gång.

Dessa voro eldare och maskinförare samt förmännen för holländare-, lump-, cellulosa- och kraftkoksafdelningarna jemte reparatören för de båda sistnämnda kokafdelningarna. Tekniske direktören herr Müntzing har åtagit sig att med dessa arbetslag och förmän träffa aftal och upprätta kontrakt.

Styrelsen har emellertid icke förbisett andra kategorier, som för närvarande icke äro ställda på något slags ackord; men dels kommer ackord med dessa under årets lopp i någon lämplig form att införas, och dels kommer, der ej sådant kan ske, lämplig gratifikation i förhållande till årsvinsten att vid bokslutet utdelas ¹⁾.

Pensionering af arbetare och deras enkor har enligt senaste bolagsstämmans beslut införts vid *Höganäs stenkolsaktiebolag*.

För arbetarnes pensionering inträder pensionsåldern vid en sammanlagd arbets- och lefnadsålder af 95 år, men sjuka och i arbetet skadade erhålla äfven pension då de äro oförmögna till arbete. Pensionen utgör 250 kronor pr år, hvaraf en del in natura, men kan under vissa omständigheter höjas till 350 kronor.

Dessutom har för att sätta arbetaren i tillfälle att sjelf göra besparingar bildats en sparkassa, och bolaget lemnar å der insatta medel en ränta, som räknas efter samma procent som den, efter hvilken bolaget samma år verkställer sin aktieutdelning. För hvarje fullt 50-tal kronor, som insatts i sparkassan, lemnar bolaget en insättningspremie af 5 kronor såsom uppmuntran till sparsamhet. För sparmedlen inköpes en lifstidspension på arbetarens och hans hustrus sammanlagda lif, då summan blifvit tillräckligt stor.

För enkornas pensionering är bildad en ny enke-kassa, hvartill bolaget afsätter medel, hvilkas storlek bero på nettovinstens och aktieutdelningens storlek. Härförutan lemnas till hvardera af behöfvande enkor ett årligt understöd af 110 kronor.

Den kostnad, som Höganäs-bolaget på detta sätt får för pensioneringen af sina arbetare och deras enkor, belöper sig, meddelar Öresunds-Posten, till bortåt 30,000 kronor årligen eller, då aktieutdelningen icke är fullt 60,000 kronor, till omkring hälften af denna ²⁾.

»Nya aktiebolaget *Atlas*» har vidtagit en åtgärd till sina arbetares fromma, måhända icke den allra första i sitt slag inom vårt land, men i hvarje fall bland de första och lika så äfven med hänsyn till

¹⁾ Se tidningen *Vårt Land* för den 22 april 1891.

²⁾ Se tidningen *Stockholms Dagblad* för den 5 augusti 1891.

sakens materiella betydelse, bestämdt hittills den största — en åtgärd hvarvid är skäl att fästa något närmare uppmärksamhet. Vid den nyss hållna bolagsstämman har nemligen beslutits, att en bestämd andel af den å rörelsen uppstående behållning skall årligen utdelas åt vissa af bolagets biträden och arbetare för visadt nit och omtanke, såsom en *premie*. De arbetare, hvilka häraf komma i åtnjutande, blifva sålunda *intressenter* i företaget, och bolagets önskan och förhoppning är att härigenom efter hand bilda och vid sin verkstad fästa »en stam af dugliga och pålitliga arbetare, hvilka genom sitt goda föredöme bidraga att uppfostra sina yngre kamrater, och att så vidt möjligt bereda dem alla stadigvarande lönande arbete, så att de äfven på ålderdomen må hafva någon sparad tillgång.» — Dessa ord äro citerade ur det synnerligen kloka, välvilliga och tydligen fullt upprigtigt menade meddelande, som bolaget tillställt sina arbetare och som åtföljes af ett provisoriskt reglemente för tillämpningen af den hos oss nya, men i utlandet på många håll i stor skala och vanligen med mycket lyckligt resultat använda principen om andel i vinsten. — Enligt detta reglemente skall en arbetare eller ett biträde sålunda kunna blifva intressant i bolaget efter minst 10 års oafbruten tjänst hos detsamma och uppnådda 21 år. Naturligtvis är det endast sådana arbetare, som häraf komma att åtnjuta fördelen, hvilka hafva förmans vitsord om nit och duglighet. Det hvarje intressent tillkommande beloppet bestämmes i förhållande till den ordinarie aflöning, han under senast förflutna året hos bolaget uppburit, hvarvid dock iakttages dels att för intressent, som 1 år haft sådan anställning, andelen beräknas såsom om hans aflöning varit 50 procent högre än den uppburna ordinarie aflöningen, dels att extra arfvoden, uppkomna genom ackord, öfvertidsarbete, resor eller dylikt, icke tagas med uti beräkning. — En tredjedel af den intressent tillkommande premie utbetalas till honom, så vida han då är qvar i tjänst, den 1 juni; öfriga två tredjedelar insättas i hans namn och med de förbehåll här nedan stadgas uti kapitalförsäkringsanstalt. Men om intressent så önskar, insättes jemväl förstnämnda tredjedel åt honom på samma sätt. — Då intressent i 25 år utan afbrott varit i bolagets eller aktiebolaget Atlas' tjänst, skola de på hans namn insatta medel till honom utbetalas. Sammaledes sker, när intressent uppnått 55 lefnadsår, antingen han då qvarstår i bolagets tjänst eller icke. Afider intressent före nyssnämnda tid, tillfaller hans samlade premie den affidnes rättsinnehafvare.

Bolaget Atlas sysselsätter för närvarande omkring 500 arbetare och beräknar, att af desse åtminstone 150 hädanefter skola blifva »in-

tressenter». Bolagsstämman har nu beslutit, att för innevarande år 20 procent af behållningen skola utdelas, och under antagande att behållningen i dess helhet kommer att uppgå till 50,000 kronor och följaktligen en summa af 10,000 skulle på nämnda sätt användas, så skulle hvarje intressents andel blifva i medeltal 66 kronor, motsvarande en förhöjning af 8 procent af arbetslönen. Insättas två tredjedelar här af eller 44 kronor årligen under 20 år i ränte- och kapitalförsäkringsanstalten, så kommer intressenten att efter denna tid ega ett kapital af omkring 1,400 kronor. Insättes åter hela vinsten, så blifver det besparade kapitalet efter enahanda beräkning vid pass 2,100 kronor. — Det är gifvet, att vinsten i icke oväsentlig mån kan ökas derigenom att arbetarne, kännande sig fullt solidariska med bolaget och dess intressen, lägga sig största möjliga vinning om uppfyllandet af sina åligganden, och i sitt förutnämnda meddelande påvisar också bolaget flera sätt, hvarpå detta kan ske.

Se här åter ett bevis på huru arbetare, troligen bearbetade af socialistiska ledare, afslå de fördelaktiga anbud en jordegare föreslår sina jordbruksarbetare, för att blifva delaktiga af nettoinkomsten af den jordegendom, der de dagligen arbeta:

I Tillinge socken i Uppland har en godsegare i dessa dagar erbjudit sina underlydande nya, fördelaktiga villkor, dels för att qväfva hvarje skynt till missnöje för framtiden och dels för att han, som sjelf ej bor på gården, skall få större garanti för att jordbruket skötes väl. Så erbjuder han dem hälften af nettobehållningen, hvilket, enligt kalkyl för förra året, skulle belöpa sig till 4—500 kronor per man, och utfäster sig att, i händelse af missväxt, hålla dem skadeslösa genom eget tillägg, så att i hvarje fall aflöningen, utom full stat, alltid skulle belöpa sig till 100 kronor för karl och 150 för rättare.

Döm då om hans förvåning, då hela arbetsstyrkan med ett bleklagdt nej besvarar hans välvilliga framställning, icke besinnande, hvilken ekonomisk och social fördel de derigenom kasta ifrån sig.

Principen är god, ty derigenom eggas den enskilde arbetaren att vara mån om gårdens skötsel, väl vetande, att ju större dividenden är, ju större bli hans egna inkomster. Nu kommer den gamla arbetsstyrkan att i höst utbytas mot en ny, som bättre förstår jordegarens välvilja. Denne har förut försökt detta aflöningssätt på andra sina egendomar och funnit det leda till ömsesidig båtnad.

Blefve denna princip allmänt införd på de stora godsens, skulle säkerligen den sociala frågan, hvad beträffar landtbruksarbetarne, lätt vara löst — skrifves till Enköpings-Posten.

Enköpings Tidning bekräftar uppgiftens rättighet, men tillägger att de nya kontrakten innehålla äfven andra vilkor utom de ofvan nämnda och hvilka troligen föranlett arbetarnes motvilja mot den nya anordningen. Hvilka dessa vilkor äro, uppgifves icke¹⁾.

Norge.

För detta land saknas, så vidt jag vet, hvarje samlad redogörelse öfver praktiska försök att låta arbetare dela arbetsvinsten. Den enda underrättelse, som kommit till min kunskap, att denna idé blifvit tillämpad i vårt brödraland, är en kortfattad redogörelse i norska tidningar af egaren till *Alsfos trämassefabrik* af följande innehåll:

Fabriken anläggningskostnad är 240,000 kronor. Vi beräkna 5 procent årlig ränta å affärens kapitalvärde. Personalen utgöres af en disponent, en bokhållare, en kassör och 60 arbetare med löner af 4,000, 3,600, 3,200, 720 och 600 kronor årligen. Genom tillfälliga utgifter, 10,000 kronor årligen, blir driftkostnaden 60,000 kronor. Första årets inkomst af fabriken har varit 100,000 kronor. Deraf tagas 12,000 kronor till förräntning af anläggningskostnaden och 60,000 kronor till driftkostnader. Vinsten är 28,000 kronor, som lika fördelats mellan den 63 man starka personalen, så att hvar och en fått 400 kronor, medan 3,000 kronor afsatts för affärens tillväxt. De flesta arbetarne ha använt sin vinst till att skaffa sig ett eget hus i närheten af fabriken²⁾.

Äfven vid Aadals bruk lærer vid dervarande jerngjuteri blifvit praktiskt tillämpad idén att låta arbetarne blifva delaktige i arbetsvinsten; men ehuru denna anordning egt rum allt sedan år 1870, har jag icke kunnat erhålla några närmare upplysningar härom³⁾.

Erfarenheter och resultat.

Ihållande fall.

Dessa äro så talrika och olikartade, att de i sin totalitet förtjena det noggrannaste beaktande af alla dem, som sysselsätta sig med

¹⁾ Se *Svenska Dagbladet* för den 21 augusti 1891.

²⁾ Se tidningen *Dagens Nyheter* för den 1 november 1891.

³⁾ Se Gilman: *Die Theilung des Geschäftsgewinns zwischen Unternehmern und Angestellten*. Ubergesetzt von L. Katchen pag. 346.

arbetarefrågan. I de cirka 250 fall, der för närvarande participations-systemet användes inom Europa och Nordamerika (Förenta Staterna), och hvars varaktighet varierar mellan 1 och 49 år, finnes ett påtagligt bevis, att vinstdelaktigheten hvarken är omöjlig eller icke kan genomföras. Gent emot en reform, som för det mesta framgångsrikt utöfvas inom hundratals af de största, stora och små rörelser af det mest olikartade slag med myriader af löntagare, måste hvarje försök att förklara densamma för en utopi, betecknas som orimligt och löjligt. 8 fall ega bestånd sedan mer än 40 år, 5 sedan minst 30, 15 sedan öfver 20, 30 sedan minst 15 år; *sålunda ega 58 fall bestånd sedan 15 à 49 år.* Det starkaste vinstdelningslandet är, som vi redan en gång sagt, Frankrike, systemets vagga; det räknade vid slutet af år 1890 i rund summa 80 fall. Temligen starkt representerade äro vidare England, Tyskland, Förenta Staterna och Schweiz. Blott få hithörande rörelser finnas i Holland, Belgien, Italien, Österrike-Ungern, Portugal, Ryssland, Sverige och Norge. Andra stater äro, så vidt vi veta, alls icke representerade. Hvad i synnerhet Tyskland beträffar, så räknar det nu cirka 20 participationsfirmor; siffran skulle tviifvels utan vara större, om socialdemokratien icke förhölle sig afböjande gent emot denna reform. Anmärkningsvärd är den betydliga ökningen af försök i England och Nordamerika sedan 3—4 år; skälet torde kunna sökas i de just inom dessa länder värst grasserande arbetareoroligheterna (lönestrider, strejker). Vi hoppas, att föreliggande fråga skall bidra dertill att äfven inom alla kulturstater gifva vinstdelaktighetsprincipen en ny påstötning och att skaffa den rätt många anhängare.

Affärs- eller fabriksrörelsens *omfång* har ingenting att göra med participationstankens användbarhet. Etablissement med 10—20 löntagare stå i denna punkt på samma linie med sådana, hvars personal uppgår till 2,000—5,000 medlemmar. Ingen enda affärsföreståndare har tillskrifvit framgången eller misslyckandet af sitt försök den omständigheten, att han haft för få eller för många arbetare eller löntagare. Hvarken i teorien eller i praktiken låter större eller mindre rörelser, eller en talrik eller obetydlig personals särskilda lämplighet eller olämplighet påvisa sig.

Af vida större vikt är frågan efter affärs- eller industrirörelsens *natur*. Teori och praktik stämma öfverens deruti, att, om löntagarne skola vara i stånd att öka fabriksegarens vinst minst med beloppet af sin egen andel, så måste rörelsen vara en sådan, att deras flit, deras duglighet, deras varsamhet o. s. v. verkligen kunna hafva ett inflytande

på det pekuniära resultatet. Der t. ex. redan styckelön finnes jemte kvantitets- och besparingspremier, eller der, hvarest afkastningen hufvudsakligen beror på affärsföreståndarens skicklighet (fördelaktigt inköp af råmaterialier och försäljning af produkter), kan genom vinstdelaktigheten icke framkallas någon utomordentlig finansiell framgång.

I detta afseende tyckes fårulls- och bomullsmanufakturen vara ett särdeles ogynnsamt försöksområde. Grundläggningen är mycket dyrbar, rörelsekapitalet betydligt, arbetet verkställes hufvudsakligen med maskiner, den del af arbetet, som förrättas af menniskor, fordrar ingen nämnvärd intelligens, marknaden är underkastad stora rubbningar och löntagarne hafva i vida ringare mån ett inflytande på resultatet än föreståndarens eller direktörernas affärsduglighet. Inom siden- och sammetsfabrikationen kommer härtill ännu den omständigheten, att det dervid icke är fråga om behofs-, utan om lyxartiklar, hvars förbrukning är beroende på politikens som ock på affärs- och industriverldens allmänna ställning; här synes alltså finnas ännu mindre rum för vinstdelningen än vid ull- och kattunbrancherna. De dåliga resultaten af det tioåriga försöket inom Krefelder-sidenfirman Bruck Söhne skulle alltså till och med då icke vara öfverraskande, om den följda delaktighetsplanen varit bättre; denna var för öfrigt — i förbigående sagdt — i verkligheten så bristfällig, att den väl också inom en gynnammare industrigren knappast skulle hafva erbjudit delaktighetsprincipen ett tillfälle att utveckla sina naturliga verkningar. Men ehuru, som sagdt, textilbranchens hufvudfack ej synas utgöra något mycket lofvande experimentalfält, lär oss likväl en blick i dithörande afdelningen af de dekorativa yrkena, att äfven här de flesta försöken för det mesta icke hafva misslyckats eller blifvit öfvergifna, utan hafva rönt framgång.

Motsägelserna i resultaten i afseende på andelsatsens art (antingen förut bestämd eller icke) inom textilbranchen hafva vi betonat redan vid betraktandet af de öfvergifna försöken, och dervid hafva vi i synnerhet ställt det misslyckade fallet Geilinger gent emot det lyckade fallet Besselièvre. I afseende å dessa båda firmor är att anmärka, att den senare införde reformen just vid den tid, då den förra öfvergaf densamma: år 1877. Gebr. Geilinger öfvergåfvo sitt förfaringssätt efter tre affärsår utan vinst. Besselièvre kunde tills 1885 betala vinstandelar till $7\frac{3}{4}$ — $17\frac{1}{2}$ procent af lönerna och förklarade år 1883, att de dittills utdelade 80,000 francs icke kostade honom någonting. Han har blifvit förskonad för de socialistiska strider, hvaraf Gebr. Geilinger haft att lida. Ännu vida mer torde *den* omständigheten bidra till hans fram-

gång, att han ej lemnar delaktighetslöfte åt samtliga löntagare och att han samlar hälften af tillgodohafvandet till pensionssyften, medan schweizerfirman lät hela sin personal deltaga i vinstandelen och utbetalade alla andelar kontant, hvar till ännu kom den omständigheten, att just under deras försökstid lönerna stego betydligt, hvilket gjorde nästan lika mycket afbräck i vinsten som den dåliga affärsgången. I afseende å fallet Keller vilja vi anmärka, att pröfningstiden var mycket kort (2 år), att arbetarne, enligt firmans utsago, i hög grad saknade den nödvändiga förmågan att uppskatta sakens fördelar och att qvarhållandet af andelarne ett helt år efter förfallotiden måste betydligt försvaga dess sporrande verkan; likväl utdelades för hvarje gång belopp, uppgående till omkring 8 procent af lönerna. Af mycket större betydelse är Kaufbeurner-kattunfabrikens experiment, ty det var grundligt, långvarigt (8 år) och lemnade höga andelar (i medeltal en tiondedel af lönerna). Till förfaringssättets översamhet bidrog sannolikt den i sitt slag enastående söndersplittringen af andelarne i små belopp, som utbetalades hvar fjortonde dag; men ett högre mått af skuld torde kunna tillskrifvas de socialistiska agitationerna. Vi kunna så mycket mindre klandra firman för upphörande med reformen vid inträdet af dåliga affärstider, som densamma ersatte vinstdelaktigheten genom ett enligt dess utsago rätt verksamt system af produktionspremier, hvilket till all lycka bibehöll personalens biinkomst på samma höjd som förut.

Vi hafva förut anmärkt, att praktiken trots de fyra inställda försöken bevisar, med hvilken god framgång participationen äfven låter använda sig inom textilfackets till utseendet så ogynnsamma hufvudgrenar. Som vi veta af det föregående, stå gent emot de få ogynnsamma fallen minst ett dussin framgångsrika, hvilkas hittillsvarande varaktighet förhåller sig till de förres som 1 : 8 eller 9 och öfver hvilkas resultat de ifrågavarande fabriksegarne hafva yttrat sig med mycken tillfredsställelse. Äfven deras arbetare veta att värdera systemets värde, och det tillfälliga uteblifvandet af inkomster — och i följd deraf af andelar — af orsaker, som icke ligga inom intressenternas magtområde, har icke lett till förfaringssättets undanrödjande. Vi äro således berättigade till den slutledning, att antagandet, att den af oss rekommenderade löneförbättringen ej skulle passa inom textilindustriens ram, är ogrundadt. Detsamma gäller om de olika metallindustrierna o. s. v. Dessa liksom de öfriga, mycket talrika och mångfaldiga handelsföretagen, yrkes- och handtverksgrenarne etc., inom hvilka vinstdelningen för närvarande utöfvas, erbjuda oss ingen vidare anledning till *särskilda* anmärkningar, och vi kunna hädanefter inskränka oss till *allmänna*.

I afseende på arten och omfånget af den intelligens, som de förutsätta hos personalen, skilja sig i hög grad de industrier, med hvilka vi här hafva att göra. På mjölnarnes, sättarnes, stentryckarnes eller pianoarbetarnes andliga förmögenheter ställas ofantligt mycket högre kraf än t. ex. på spinnares och väfwares, och dess emellan fins det en anseelig mängd gradationer. Som argument mot participationens allmänne införande hör man teoretici emellanåt säga, att de flesta arbetare icke vore nog intelligenta för att förstå saken. Det må vara, men, som nästan öfver allt, segrar äfven här tålmodet; må man i hvarje särskildt fall, i stället för att underlåta systemets antagande, hellre afvakta, om icke den i detsamma inneboende uppfostrande kraften och den här i hvarje afseende »gyllene» praktiken göra sin skyldighet och skola höja till och med de arbetares uppfattningsförmåga, som ursprungligen behöft allra mest stöd; för det mesta skall detta, som erfarenheten lär, snart vara händelsen. Visserligen kan man förnuftigtvis icke vänta sig, att hvarje okunnig arbetare ofördröjligen skall begripa det, om man säger honom, att det till en del kommer att bero på honom, om hans inkomst ökas eller icke och att han blott behöfver arbeta flitigare, omsorgsfullare, sparsammare för att främja sitt eget och sin husbondes intresse; och det faktum, att det till och med fins många *arbetsgifvare*, som hvarken kunna vinna klarhet angående vinstdelaktighetens grundläggande minnesmärken i teorien eller i praktiken, torde ej låta oss förutsätta någon ögonblicklig fullkomlig uppfattning af det nya systemets betydelse och innebörd ens hos de allra intelligentaste *arbetare*. Men så mycket felaktigare är det att genast förklara den till en början bristande intelligensen hos arbetaren för ett hinder för reformens utbredande! En »intelligent» industriidkare, som väntar, att hela hans personal omedelbart efter tillkännagifvandet af ett andelssystemets antagande skall vara som förvandlad och plötsligt omgestalta sig till en grupp af dygdehjeltar, visar dermed, att han är mindre intelligent än otålig och kortsynt.

För öfrigt blir reformen, så länge icke den första utdelningen skett, halft om halft teoretisk, och personalens dröjsmål kan därför ofta tillskrifvas brist på förtroende i stället för brist på intelligens. Gent emot det första handgripliga beviset på att det är arbetsgifvarens allvar, d. v. s. gent emot det klingande myntet, skall i de allra flesta fall arbetarens misstänksamhet snart gifva vika för en större flit och ett ökad intresse för affären. Det är vida nödvändigare, att *husbonden* i främsta rummet är tillräckligt intelligent för att riktigt uppfatta reformens väsende och ej hysa några öfverdrifna förväntningar. Ej heller

får han uraktlåta att vid systemets införande afgifva en utförlig förklaring deröfver inför personalen och i anledning af hvarje utdelning anbringa och upprepa goda råd och uppmuntrande anmärkningar. Detta har så ofta visat sig vara bepröfvadt, att vi ej kunna uraktlåta att tro, att strandandet af månget delaktighetsförsök snarare bör tillskrifvas uraktlåtandet af denna förklarings- och rådgifningsnödvändighet än, såsom de ifrågavarande cheferna anse, folkets bristande intelligens.

Öfver hufvud borde man icke så lätt som det blott allt för ofta sker hängifva sig åt det farliga sjelfbedrägeriet att beteckna många arbetare som för litet intelligenta till att förstå reformen. Till och med i de yrken, hvilkas arbetare i allmänhet stå lägst i andligt afseende — kolgrufvor, garfverier, väfverier och spinnerier — har participationen ofta rätt hastigt åstadkommit anmärkningsvärda förvandlingar i personalens forna dåliga vanor och böjelser. Och det kan icke ens öfverraska oss, när vi betänka, hvilken underbar läromästare det egna intresset är. Några vinstandelars kontanta utbetalningar ega en så uppfostrande kraft och denna måste förklaras vara så betydlig, att praktiken, noggrant taget, ej har att uppvisa någon enda yrkesgren, om hvilken man med säkerhet kunde säga, att participationen måste inom densamma stranda till följd af allt för stor okunnighet. Må man akta sig att förvexla förutfattade fördomar med brist på intelligens; man kan vara intelligent och ändock fördomsfull — men detta gäller lika väl om arbetsgifvaren som om arbetstagaren.

H. Frommer, en tviflare på vinstdelningens höga värde, gifver åt styckelönen företrädet framför densamma. Som om någon motsats eller motsägelse finnes mellan dessa båda slag af löneförbättring! Erfarenheten visar mångenstädes, att de komma förträffligt öfverens och framgångsrikt komplettera hvarandra. *Hvarest redan styckarbete är förhershkande, tjänar andelssystemet till undanrödjande af dess skuggsidor.* Styckelön förleder lätt till ett öfverdrifvet förökande af produktionsmängden på bekostnad af beskaffenheten; äfven lösgör den arbetaren — utom vid gruppäckord — från totaliteten och afsöndrar honom. Participationen deremot framkallar intressegemensamheten, och denna tål inga flyktiga, dåliga arbeten, utan sörjer genom ömsesidigt öfvervakande för produkternas möjligaste fullkomlighet. I de industrier, inom hvilka styckarbetet är mest utbildadt — t. ex. i jernvarufabrikationen eller inom tryckeriyrkena — hafva förträffliga resultat vunnits genom vinstdelaktighet.

Nu komma vi till *enskildheterna för tillerkänningssättet*. Här är den vigtigaste frågan, om andelens procentsats skall bestämmas på för-

hand eller för hvarje år öfverlemnas till firmans afgörande. Det första sättet begagnas af tre gånger så många firmor som det senare. Att skälet för att icke på förhand bestämma icke får sökas i rörelsens natur, framgår af det faktum, att inom de *flesta* industrier med vinstdelning *båda slagen* användas med framgång. Det finnes till och med *enskilda företag*, hvilka *dels* använda det ena sättet, *dels* det andra. I allmänhet låter det knappast bestämma sig, om det ena eller andra sättet är åtföljdt af bättre frukter. Dock torde antagligen *under annars lika förhållanden* andelssatsens förutbestämmande förtjena företrädet, om än vi icke alls kunna dela Frommers, Schloss' och Bushills åsigt, att bestämmandet för hvarje år, som därför lätt blir ombytligt, icke är någon egentlig vinstdelaktighet, enär vi anse, att man med vinstdelaktighet icke måste mena något bestämdt slag af tillerkännande, utan fastmer *hvarje* vinstdelaktighet, som den anstälde åtnjuter såsom sådan.

Många firmor bestämma visserligen en sats, men hålla den hemlig af fruktan att i annat fall skada sig. Satsens tillkännagifvande skulle ju ej heller öka andelen, oafsedt att satsen, äfven om den offentliggjordes, dock när som helst kan ändras allt efter behof eller behag. Det oaktadt torde det vara riktigt, att förutbestämmandet och tillkännagifvandet är mycket att rekommendera, ty man får utan vidare antaga, att arbetaren förr låter sporra sig till bättre arbete genom klara öfverenskommelser, som erbjuda honom en grundval för hans förväntningar; äfven har han i sådan händelse mycket mindre skäl till något slags misstroende. Flera arbetsgifvare, som började reformen med en obestämd andelssats, hafva sedan vändt sig till det andra sättet. Mycket bidrager affärslifvets betydligt tilltagande offentlighet till följd af den lagliga förpligtelsen hos de allt talrikare blifvande aktiebolagen att offentliggöra sina balanser, till att äfven hos privatfirmor undertrycka en önskan att hålla deras vinst hemlig. Men den som prompt icke vill offentliggöra, må meddela den fasta procentsatsen blott åt en till tystlåtenhet förbunden pröfvad revisor eller — som firman Barbas, Tassart & Balas — åt ett likaledes till tystnad förbundet litet utskott af personalen.

Den andra punkten för tillerkänningsättet afser bestämmandet af höjden af personalens vinstandel i förhållande till kapitalets, d. v. s. affärsinkomstens procentuella fördelning mellan produktionens olika faktorer. Som vi hafva sett förefans och förefinnes en stor mångfald i detta afseende. Nelson Company t. ex. tager till fördelningsgrundval *kapitalbeloppets* förhållande till lönebudgeten; samma sätt begagna Deberny & Co, Dorgé-Heuzé, Rice-Griffin-Company och Haines, Jones

& Cadburg i fullt mått och oförsvagad renhet, medan många andra firmor visserligen fästa mer eller mindre afseende vid detta förhållande, men icke strängt genomföra detsamma. Längst går Godins familisterium, ty det tillerkänner arbetet en vida större dividend än kapitalet, i det det beräknar det senares utdelning icke efter kapitalbeloppet, utan blott efter *räntornas* belopp, som kapitalet emottager. Detta tillerkänningssätt är liksom logiskt som storsint. Ara Cushman Co och Procter & Gamble beräkna andelarne på grund af lönernas förhållande till *omsättningens* belopp. Möbelfabrikanten Fourdinois medgifver åt sina arbetare hälften så mycket som åt kapitalet; vid Preussiska Boden Kredit-Aktiebanken reducerar sig detta förhållande till en tiondedel. K. & T. Moeller och Ilseder masungsverken utdela till de i en sparkassa nedlagda vinstandelarne samma dividend som till kapitalet. Vidare enstaka exempel på olikartade, ovanliga tillerkänningssätt erbjuda Crump Label Co, Contury Company, Meyer Brothers, Page Belting Co, och Yale-Town Company. Det mest brukliga sätt består likväl i det enkla bestämmandet af en viss procentsats af vinsten. Denna sats rör sig mellan 1 och 50 procent, allt efter arbetsgifvarens behag eller efter särskilda omständigheter (konjunktur, rörelsens art, kapitalets förhållande till lönebudgeten eller produktionens till kapitalets och lönernas höjd).

En tredje punkt är vinstens delning bland de enskilde andelsberättigade. I detta afseende äro de allra flesta firmor ense om att anse de fasta lönernas belopp som den rättvisaste grundvalen för fördelningen, ty i lönsens storlek uttryckes i allmänhet värdet af de tjänster, man gör arbetsgifvaren, och detta värde — d. v. s. graden af löntagarens användbarhet — utgör den naturligaste måttstocken för beräkning af de enskilda andelarne. Blott få firmor afvika från denna regel, och visserligen också blott för att tillförsäkra löntagare med särskild duglighet och tjensttrohet betydligare andelar. Jemte beloppet af den fasta lönen fästes vanligtvis äfven afseende på den hos firman tillbragta arbetstiden. Här göra sig betydliga åtskillnader gällande. I Maison Leclair t. ex. göres ingen tjenstetidslängd till vilkor; på andra ställen måste man hafva varit anställd hos firman sedan 3 eller 6 månader, eller sedan 1, 2, 3, 5 à 10 år, för att blifva andelsberättigad. De flesta arbetsgifvare bestämma minimilängden af arbetets varaktighet till ett år, och der, hvarest det kommer an på ditlockandet af en stadigvarande personal, torde denna tid äfven verkligen kunna rekommenderas som den mest lämpliga, ty erfordrandet af blott 3—6 månader torde knappast leda till ett sådant resultat, medan en allt för lång tid skulle kunna göra arbetarne otåliga. I detta afseende måste för

öfrigt hvarje arbetsgifvare taga sin affärs eller rörelsessärskilda behof till rättesnöre. Här, som i många andra punkter, visar sig vinstdelaktighetens tånjbarhet och rörlighet i klart ljus; den låter lätt afpassa sig efter hvarje yrkesgrens, ja efter hvarje särskild firmas förhandenvarande kraf.

Äfven i det sätt och vis, hvarpå andelarne användas till sitt syfte — att komma emottagarne till godo — herskar en stor mångfald. Många firmor betala allting kontant; andra deremot samla allt tills inträdet i en viss tjenstetid eller åldersgräns eller till den berättgades död. Hos särdeles intelligenta löntagare (bank-, försäkrings- eller i andra tjenstemän) är det senaste sättet mycket att rekommendera; hois den vanliga arbetaren verkar den kontanta betalningen af åtminstone en del af penningarne mera uppmuntrande. Många firmor medgifva detta, i det de blott utbetala en tredjedel eller hälften kontant och deponera det öfriga till åldersförsörjnings- eller dylika syften och kapitalisera det. I Guiser-familisteriet, hos Thomson i Huddersfield och i de vinstdelande engelska produktivbolagen användes hela andelen till inköp af affärsandelar — en åtgärd, som påskyndar och gynnar dessa rörelsens totala förvandling till bolag. Men äfven der, hvarest ett sådant mål icke eftersträfvat, personalens förvärfvande af aktier således icke är statutmässigt föreskrifvet, göra arbetsgifvarne väl uti att medgifva de personer, som hafva lust dertill, att placera sina vinstandelar i affären. I synnerhet, om denna är blomstrande, begagna sig arbetarne med stor förkärlek af denna tillåtelse. Derigenom förmås de att stanna kvar och deras intresse för firmans framgång ökas. Vi påminna blott om Nelson Companys exempel eller om Billon & Isaacs, att icke tala om många andra. Sådana firmors reglementen förtjena särskild uppmärksamhet och borde i fall af behof efterhärmas.

Men der detta icke går för sig, borde arbetarnes sparsamhetsanda främjas på annat sätt; bäst sker detta genom kvarhållandet och placeringen af en del af andelen till anskaffande af lifräntor, enkempensioner, sparbanksböcker, lifförsäkringspolicer o. d. (regel i Frankrike). Genom besparingar främjas kvarstannandet och genom detta förbättras folkets lefnadssätt. Utbetalningen af hela vinstandelen i kontanter — i synnerhet regeln i Amerika — motsvarar kanske mera den personliga frihetens grundsatser, i det att det öfverlemnas åt hvar och en att använda sina penningar efter behag; men detta sätt leder lätt till kullkastande af ett af reformens *hufvudsyften*, till slöseri, till brist på åldersdomsförsörjning, och flere gånger har det varit skuld till upp-

gifvande af participationsförsök, som tycktes arta sig ganska bra. Man må ej glömma, att väckandet och höjandet af sparsamhetsandan hör till den Leclaire'ska reformens viktigaste och välsignelserikaste uppgifter.

Hvad talar för vinstdelningen?

»Den bästa filantropien är den, som stiftar nytta utan att bringa offer.»

(Katscher, »Nebelland und Themsestrand.»)

I. H. v. Thünen, hvars erfarenheter på Tellow vi hafva meddelat, förklarar vinstdelaktigheten för »de arbetande klassernas enda räddning». Vi gå icke så långt, men väl berättiga oss de fakta, vi anfört under loppet af våra framställningar till följande antagande:

»Den erhållna vinstens delning mellan kapitalist, arbetsföreståndare och arbetare efter verkställd betalning, af bestämda räntor, samt löner, är det rättvisaste och för det mesta äfven det mest tillfredsställande sätt för aflönande af de tre produktionsfaktorerna.»

Om en af dessa tre delar, kapitalet, hafva vi hittills föga talat och ej heller nu behöfva vi säga mycket om detsamma. Det faller af sig själf, att ingen tvedrägt förefinnes mellan arbetsföreståndaren och kapitalisten (kapitalets egare); mycket ofta äro dessa båda identiska, dock borde de det oaktadt städse strängt åtskiljas, emedan deras åligganden äro olikartade. För kapitalisten som sådan kommer det uteslutande an på att placera sitt kapital räntebärande, och arbetsgifvaren (entreprenören) behöfver kapitalet som en grundval för sin affärsrörelse. Äfven gent emot arbetet står kapitalet icke som motståndare. Behöfver arbetaren (t. ex. som medlem af ett produktivbolag) kapitalet till ett eget företag, så erhåller han det lätt mot lämplig säkerhet. En verklig, naturlig strid finnes blott mellan arbetets säljare och köpare, arbetsgifvaren och arbetaren; denne vill så billigt som möjligt förskaffa sig de nödvändiga arbetskrafterna, medan den andre sträfvat att erhålla ett så högt pris som möjligt för sina prestationer. Här hafva vi att göra med en påtaglig skiljaktighet i intressen, och den kortsynta självviskheten anser densamma för oöfverstiglig; men den opartiskt tänkande iakttagaren måste komma till den slutledning, att

det skall lyckas förnuftet förr eller senare att slå en bro öfver klyftan. Om vi — under sökandet efter lönesystemets ändringar, hvarigenom så stora oroligheter framkallas — rådfråga historiens läror och behålla det menliga samfundets intressen i sigte, så skola vi snart finna ett praktiskt sätt, på hvilket arbetaren och arbetsgifvaren kunna göras till bättre och enigare kamrater, än hvad som är möjligt med det rena lönesystemet. Arbetarnes produktionsbolag skola vi till en början ej kunna anse som en lycklig lösning utaf frågan, enär de, dåraktigt nog, sträfva efter att undvara arbetsgifvaren och hittills ej hafva uppnått några nämnvärda framgångar. Äfven skiljedomstolarne måste vi beteckna som ett rätt svagt lindringsmedel. Vi skola upptäcka, att vår tids stora industrisjukdom till stor del bör tillskrifvas samhörighetskänslans förfall, hvilken en gång herskade, då rörelserna ännu voro små, mästarne i allmänhet arbetade tillsammans med gesällerna och produktionsdelningen var allmänt bruklig. Slutligen skola vi komma till den insigt, att nu för tiden visserligen icke produktionsdelningen, men väl vinstdelaktigheten snarast skulle kunna lösa arbetarefrågan, såvida en lösning af denna stora fråga öfverhufvud är möjlig.

Enligt Stanley Jevons är den bästa yrkesföreningen en förening mellan arbetsgifvaren och hans arbetare. Denne framstående nationalekonom skriver: »Man lär för närvarande, att arbetarens intresse sammanhänger med de andra arbetarnes, och arbetsgifvarens med de andra arbetsgifvarnes. Men det skall så småningom visa sig, att icke denna vågräta, utan en lodrät indelning är den rigtiga. Hvarje arbetares intressen borde gå hand i hand med hans husbondes, och utspelas i berättigad, billig vädjostrid mot andra arbetares och arbetsgifvares intressen.» Det är blott frågan, om ett sådant samgående, som skall förbättra industriens totalställning genom en stegring i arbetets godhet och båda delarnes inkomster, kan genomföras. Vi kunna ej ofta upprepa, att frågan angående möjligheten af en dylik arbetsgemenskap endast kan besvaras genom praktiska försök. De teoretiska invändningarne af affärsmän, som ej af erfarenhet känna vinstdelaktigheten, förtjena lika litet att beaktas som berömmet af anhängare, som ej likaledes hafva praktiskt pröfvat systemet. Då uteslutande akademiska förklaringar synes oss vara ofruktbara, hafva vi här hållit oss till fakta. Huru resultatet i de enskilda fallen än må hafva varit, vi hafva låtit de ifrågavarande firmorna, som säkerligen äro de mest tillförlitliga vittnen, obehindradt göra sina anmärkningar. Äfven hemställa vi till hvarje för frågan intresserad, om han vill anse den hittills vunna totalerfarenheten som tillfyllestgörande eller otillräcklig för åstadkommandet

af ett bevis för vinstdelaktighetens allmänna användbarhet. Men vi hysa den fasta öfvertygelsen, att de redan uppnådda resultaten äro af det slag, att de låta en stor utvidgning af experimentalfältet synas vara utomordentligt önskvärd.

Man får i det stora hela göra arbetsgifvarne den förebråelsen, att de icke äro nog tillmötesgående mot arbetarne. Att de emot arbetarekoalitionerna sätta arbetsgifvare-föreningar, mot strejkerna afskedande och mot boycotts svarta listor, är intet öfvertygande bevis för den andliga öfverlägsenhet, som de tillskrifva sig. Såsom de mera bildade borde de hafva pligten att göra första steget och att å sin sida ådagalägga rigtigheten af deras eviga påstående, att »kapitalets intressen äro identiska med arbetets». Blott ett ringa fåtal af arbetsgifvare bemödar sig att främja sina arbetares välfärd; de underlätta för dem bygandet af egna små boningshus, inrätta för dem skolor och bibliotek, bidraga till dryckenskapens undertryckande, understödja sparsamheten och låta det ej felas på personligt umgänge med folket. Den medelbara vinstdelaktigheten odlas på mångfaldigt sätt inom alla kulturland; arbetsgifvarens vänliga intresse för personalen tilltager och är ej heller ofruktbar alls för honom; tvärt om, han finner, att det fullkomligt lönar sig att vara betänkt på arbetarnes väl, och därför beslutar han sig ej sällan för att gå vidare och att införa den omedelbara vinstdelaktigheten.

Sannolikt äro de fleste af de arbetsgifvare, som hafva infört det af oss förfäktade systemet, menniskovänligt sinnade; men om detta uteslutande berodde på menniskovänlighet, så skulle de ifrågavarande firmorna visst icke hafva uppnått de stora materiella framgångar, som de i verkligheten kunna uppvisa. Faktiskt äro de så temligen ense om att öfverlemnandet af en vinstandel till arbetarne utgör en sund affärspolitik, hvarvid de ingenting förlora; i de flesta fall visar sig till och med att den vinst, som återstår dem *efter afdrag* af arbetare-andelen, är större än hvad totalvinsten var under det rena lönesystemet. Ingenting kan vara mera falskt än den åsigten, som till en början äfven intog Leclaire: att vinstdelaktigheten vore en välgörenhetssak, i det den sannolikt ej ledde till ökande af arbetsinkomsten och därför skulle minska arbetsgifvarens vinst. I verkligheten skall vinstdelaktigheten vanligtvis hafva till följd en så betydlig stegring i vinsten, att arbetsgifvarens inkomst skall stiga mot förr. *Redan upphörandet af oroligheter och strider* kan lätt föra detta gynsamma resultat med sig; hvarje fabrikant, som upprepade gånger har måst lida under arbetsinställelser, känner industrifridens höga penningevärde. Men det af oss anbefalda systemet främjar arbetsgifvarens framgång äfven på annat, mera direkt

sätt, och detta genom produktionens ökande i mängd och förbättring i godhet, genom skonsamhet med verktyg och maskiner, genom sparsamhet med råämnena etc., slutligen genom minskande af kostnaderna för öfvervakandet. Sålunda skapar arbetarnes ökade flit och varsamhet en ökad vinst och från denna kommer den vinstandel, som tillfaller dem. Vinstdelaktighets-systemets genomförbarhet i hvarje enskildt fall beror på, om det senares särskilda omständigheter möjliggöra åstadkommandet af en dylik extravinst. Säkerligen kommer det att gifvas fall, der denna möjlighet icke är förhanden; dock i det hela äro erfarenheterna hos nittio procent af de firmor, som hafva infört systemet, af sådant slag, att man kan beteckna alla, som försumma ett så förträffligt medel till förökande af sitt eget välstånd som opraktiska, opolitiska, okloka i affärer.

1:o. *Vinstdelaktigheten är egnad att lemna en högre arbetsprodukt än det rena lönesystemet.* Här hafva vi ej de fördelar i sigte, som uppstå för produktionen ur den ökade sparsamheten och varsamheten, utan blott dem, som den röner genom arbetstidens bättre tillgodogörande. De flesta arbetsgifvare skola utan vidare medgifva möjligheten af en sådan ökning af produkter. Husbondens stående klagan går ut på, att arbetarne ej utfylla tiden, för hvilken de emottaga lön, med ifrigt arbete, utan äro lata och släpphändta; icke iakttaga mästarens intresse genom uppnående af stora resultat; sträfva efter så höga löner som möjligt för sitt arbete; men icke arbetar mera än som passar dem. Dessa klagomål hör man i alla länder yttras högljuddare eller saktare, och i allmänhet äro de blott alltför grundade. Utomordentligt ringa är deras antal, som, utan afseende uppå, huruvida de arbeta för sig eller för andra, städse göra sitt bästa; redan större är deras krets, som för sin lön erbjuda en vederbörlig, tillfredsställande arbetsmängd; men de allra flesta arbetare stå långt tillbaka bakom arbetsgifvarens förväntningar och detta, emedan dessa lägga en helt annan måttstock på arbetsprestationerna än de förra. Arbetsgifvarens måttstock är hans egen flit, affärsinnehafvarens flit, i hvars personliga intresse det ligger att spanna alla sina krafter. Arbetaren deremot bjuder hans eget intresse att blott arbeta så mycket som är oundgängligt för bibehållandet af hans plats; hvarje öfverarbete synes honom öfverflödigt.

Lyckas det nu mästaren att ingifva sina underhafvande en viss grad af samma sjelfintresse, som visar sig så verksamt hos honom, så får han med rätta vänta en liknande framgång hos dem. Om han, såsom det är brukligt inom fiskeriet, ej betalar någon fast lön, utan endast afstår åt arbetarne en del af naturainkomsten, hvars storlek uteslutande beror på deras ifver och deras ansträngningar, så skola de

tillfredsställa honom, ty de måste intressera sig för att vara så flitiga som möjligt. Ett likaså godt resultat skall han uppnå, om han eger en liten landtegendom och utlemnar den mot hälftenbruk; arbetaren tillhör i detta fall, utan att han påbördar sig jordegarens faror och bekymmer, hälften af inkomsten, och han hyser således det lifligaste intresse för att öka den så mycket som möjligt. Den moderna pekuniära vinstdelningen är ingenting annat än användandet af den gamla produktionsdelningen i ny form på de nuvarande förhållandena. Den gifver ej blott — genom det egna intressets framkallande — spelrum för den ökade arbetslusten, som brukade vara en följd af produktionsdelaktigheten, utan erbjuder äfven en fördel, som icke är förknippad med den senare: den tillförsäkrar arbetaren en regelbunden lön och befriar honom derigenom från de mest tryckande näringsbekymren.

Vi hafva förut i denna motion ådagalagt, att produktionsdelaktigheten alltmer kommer ur bruk; men det skulle vara en helt ovanlig uppenbarelse inom historien, om det lönesystem, som trädt i dess ställe, i hvarje afseende vore en förbättring, som ej vore behäftad med några brister. Man har ofta gjort den anmärkningen, att mensklighetens framsteg utveckla sig mera spiralformigt än vågrätt. Vi återvända emellånåt till en del till ett redan öfvergifvet område, för att åter uppsöka någonting godt gammalt, som vi hafva negligerat under framåtgåendet. Efter stora förändringars uppträdande upptäcka vi på det annars förträffliga nya svagheter och undaurödja dessa genom återupptagande af en öfvervunnen tids eller saks företräden. I allmänhet kan man framställa den moderna vinstdelaktigheten som ett sådant återvändande på industriens utvecklingsgång. Det rena lönesystemet är visserligen ett framsteg gent emot den förra produktionsdelaktigheten; men erfarenheten har ådagalagt att det är felaktigt, och således gör man bäst uti att fullkomna det genom produktionsdelaktighetens goda sidor, i det man förenar det med vinstdelaktighet.

Så länge den menskliga naturen icke grundligt förändrar sig, skall en person, som har ett omedelbart intresse af arbetets inkomst, arbeta mera ansträngdt än en annan, med hvilken detta icke är händelsen. Till kullstötande af detta mångfaldigt bevisade påstående skulle det erfordras utomordentligt talrika fakta i motsatt rigtning ur de firmors erfarenhet, som hafva infört vinstdelningen och åter upphört med densamma. Men det fattas oss sådana motsägende exempel; antalet af de fall, der vinstdelaktigheten icke har ledt till produktionsstegring, är ytterst litet, och desamma låta förklara sig på ett mycket mera logiskt sätt än genom antagandet, att vinstdelaktigheten icke vore egnad

att sporra arbetarne. Äfven de flesta bland de firmor, som sedermera åter upphörde med det nya systemet, funno mängden af sina produktioner under dess inverkan betydligt ökade. Det herskar en verklig »embarras de richesse» af faktiska bevis för, att produktionens mängd växer genom vinstdelaktigheten, svagast i rörelser med styckelön, betydligast vid sådana verk, der produkternas godhet icke spelar någon vigtig rol. Det är sjelfklart att inom yrken, der det mekaniska arbetet slukar en mycket stor del af produktionskostnaden — t. ex. hos firman Leclair eller i Whitwoods kolgrufvor 70 procent, — den ökade vinst, som uppkommer genom produktionsstegringen, naturligtvis är mycket mera betydande, än der, hvarest motsatsen är händelsen, som t. ex. i Borcherts messingsverk, af hvars omkostnader enligt Frommers utsago endast 3 procent komma på det mekaniska arbetet.

2:o. *Vinstdelningen är egnad att förbättra produkternas godhet.* De i vinsten delaktige arbetarne inse snart, att det ligger i deras intresse att åstadkomma så god vara som möjligt och att derigenom skaffa firman ett godt rykte; så snart denna nödvändighet har blifvit klar för dem, skänka de kvaliteten en ökad uppmärksamhet, och härigenom minskas för öfrigt öfvervakningens omfång och kostnad. Billons yttranden i denna punkt hafva vi redan på annat ställe omnämnt; hans arbetare anmärka dervid: »Förekommer det någon gång, att en af oss blir något slarfvig, så är ett skämtsamt ord af hans granne tillräckligt att åter föra honom på den rätta vägen.» Firman Leclaires arbetare hafva att glädja sig åt det rykte, att endast utföra förträffligt arbete. Äfven i Godins familisterium är intet drag så i ögonen fallande som den ifver, hvarmed arbetarne sysselsätta sig med förbättring af varornas beskaffenhet; denna ifver är så stor, att de göra många uppfinningar, hvarå firman erhåller patent. Den förbättring af kvaliteten, som vanligen åtföljer vinstdelaktigheten, förlänar det nya systemet ett företräde framför styckarbetet eller låter inom yrken, der produkternas godhet spelar en stor rol, vinstdelaktighetens förknippande med styckarbete synas vara rådligt.

3:o *Vinstdelaktigheten främjar arbetsmaterialiernas skonande (verktyg, maskiner, råämnen etc.).* Detta företräde hos densamma låter lättare ikläda sig en påtaglig form, än de båda förutnämnda. Om någon, som är verksam i eget intresse, förmodligen kommer att arbeta ansträngdt och omsorgsfullt, så torde han i regeln äfven bemöda sig att umgås sparsamt med råmaterialet och att skona verktygen m. m., medan lönarbetarne, som icke bry sig om ett företags framgång, i detta afseende vanligtvis äro oaktsamma och slösaktiga. Den husbonde, som bättre

känner små besparingars värde, frågar med Leclair: »Kan arbetaren dagligen bespara mig 25 centimer, om han bättre skonar de honom anförtrödda råmaterialierna och arbetsverktygen?» Helt visst! Och 300 gånger 25 centimer utgöra redan ett vackert tillägg till lönen! Kolfirman Briggs beräknade, att, om deras gruffolk ginge omsorgsfullare till väga vid kolens urschaktande och sorterande, skulle nettovinsten inom Whitwoods grufvor årligen stiga med tretusen pund sterling, och det visade sig, att efter införandet af vinstdelaktigheten denna ökade vinst ensam var större än arbetarnes vinstandel i medeltal. Huru långt möjligheten och nödvändigheten af besparingar går inom jernindustrien, låter en rundskrifvelse sluta till, som ett stort nordamerikanskt gjuteri år 1888 stälde till sina arbetare; i detsamma heter det: »Några bland eder voro så ovarsamma att göra dåliga gjutningar, som måste kastas till det gamla jernet. Sådana gjutningar utgöra alla gjuteriers fasa. Ni skolen vara öfverraskade att erfara, att vi i medeltal på ett skålpund dålig gjutning förlora mer än sju gånger så mycket, som vi förtjena på ett skålpund god gjutning. Till och med vid styckarbete är förhållandet ännu som 5 : 1. Med andra ord: gör ni en dålig gjutning, som kostar en timmes tid, så måste ni, för att täcka förlusten, tillbringa hela återstoden af arbetsdagen med framställning af goda gjutningar.» Då stöfvel- och skofabrikanten Ara Cashman införde vinstdelaktigheten, förelade han i ett tal till sina arbetare många exempel derpå, huru i hans affär små förluster kunna undvikas; bland annat sade han: »Om en arbetare till ett par tofflor använder 1 quadrattum mera läder, än hvad som är oundgängligt nödvändigt, så förlorar jag på hans dagsarbete 50—60 cents. Och sådant kan lätt ske, utan att den opartiske åskådaren eller till och med den arbetare, som skär lädret, märker eller iakttagert det. Underlåter tillklipparen af ett kalfskinn att använda hvarje dess minsta del på sparsammaste vis eller på den rigtigaste plats, så inträder lätt den händelsen, att ofvanlädret på ett par skor kostar en half cent mer än som är nödvändigt, och i så fall förlorar jag på den ifrågavarande arbetarens dagsarbete minst en dollar... Alla de antydda besparingarne kunna uppgå till ett belopp, som, fördeladt bland alla arbetare, skulle öka deras lön med $2\frac{1}{2}$ å 5 procent.»

I hvarje industrigren skall arbetsgifvaren upptäcka dylika förluskällor; arbetaren ser dem antingen icke eller han bryr sig ej om förlusterna, som på intet vis drabba honom. Men så snart arbetaren genom införande af vinstdelaktigheten får ett personligt intresse för undvikande af hvarje ovarsamhet och slöseri, sina dessa förluskällor ut.

En arbetare hos firman Billon & Isaac menar, »att det vore ett nöje att se, huru hvarje enskild sträfvar efter att fylla sin arbetstid flitigt och samvetsgrant, att spara så mycket som möjligt på råämnet och att omsorgsfullt samla metallaffallet.» I Besselièvreska kallikåfabriken besparar arbetaren, som skulle smörja maskinerna, enligt chefens utsago, i olja ett större belopp än hans vinstandel. Dylika exempel kunde vi, om så erfordrades, meddela i stort antal, men hvarför bära ugglor till Athen? Vi vilja blott ännu anföra ett ställe ur en embetsberättelse (1867): »Det är anmärkningsvärdt, att driftsomkostnaderna för Orleansbanan, trots införandet af personalens vinstandelar i utgiftskontot, äro mindre än de flesta öfriga banors; det kommer deraf, att dess folk arbetar bättre och sparsammare.»

4:o) *Vinstdelaktighet bidrager till industrifredens säkerhet.* Vi hafva under loppet af våra skildringar omnämnt hvarje svårighet, som har framställt sig mellan arbetsgifvare och arbetare under det nya systemets herravälde. Berättelsen har varit af inspirerande korthet och modgifvande betydelselöshet. Antalet af de fall, der vinstdelaktigheten åter upphört, emedan den ej kunde förhindra utbrottet af arbetsinställelser, är stort nog, för att lemna beviset, att participationssystemet icke är något ofelbart medel mot strejker; men dessa fall äro åter icke nog talrika, för att rubba det förnuftiga förtroendet, som den i de vida flesta delaktighetsfall herskande endrågten mellan arbetsgifvare och arbetare måste ingifva oss. Men det vore också alltför oförnuftigt, om arbetare ville strejka hos en husbonde, som ej blott betalar dem de högsta gångbara lönerna, utan dessutom till dem öfverlemnar en del af sin affärsvinst. Om det vore frågan om att undanrödja de fasta lönerna och i deras ställe sätta *uteslutande* en varierande vinstandel, så skulle sannolikt fortfarande uppstå allvarsamma oroligheter; i verkligheten bibehållas dock lönerna, och de ifrågavarande firmorna betala af princip minst lika höga löner som några andra firmor, och höja desamma genast, så snart detta sker på annat håll. För öfrigt komma alltför stora eller ofta återkommande rubbningar i lönesatserna eller räntefoten icke väl öfverens med grundvalarne för vinstdelaktighetsväsendet. Äro lönesatser och räntefot i goda medelår en gång fastställda, så ligger det i alla delaktigas intresse att en längre tid fasthålla vid de ifrågavarande bestämmelserna och att söka den vidare aflöningen i den ombytliga vinstandelen; delas vinsten lika mellan kapitalet och lönerna, så uppnår systemet sin fullkomlighet. I mycket goda tider komma löner och räntor icke att stiga, men väl vinsten. Vid mycket dålig affärsgång deremot skola räntor och löner icke sjunka, till och

med om vinstandelen skulle upphöra helt och hållet. Det senare fallet skall i synnerhet lätt inträda der, hvarest reservfonden försörjes lika väl som hos många firmor utan vinstdelaktighet. Inga försigtighetsmått, som vidtagas af andra firmor, få uraktlåtas af firmor med vinstdelaktighet. Vi hafva i föregående kapitel sett, att denna sunda affärspolitik lyckligtvis följes i stor måttstock.

De firmors erfarenheter, som noga hafva pröfvat det nya systemet, utgöra det bästa vederlägg mot herrar teoreticis olycksbådande profetior. »Franska föreningen för studiet af participationsfrågan» består uteslutande af affärsmän, som praktiskt utöfva vinstutdelningen. Alla dessa firmor intyga enhälligt, att deras arbetare aldrig hafva gjort ens det ringaste försök, att blanda sig i affärs- eller bokföringen; äfven annars har ingenstädes ett sådant inblandningssträfvande gjort sig gällande. Det är så mycket mera begripligt som de allra flesta firmor, som införa vinstdelaktighet, från första början förklara hvarje inblandning för otillåtlig; der detta icke uttryckligen sker, herskar en stillatigande öfverenskommelse, som allmänt vördas. »Vi foga oss gerna i villkoret att vi ingenting hafva att göra med ledningen och bokföringen», anmärker en arbetare i fabriken Billon & Isaac. Och hvad beträffar folkets nedslagenhet, då trots all redlig sträfvan ingen vinstandel tillkommer dem, så är densamma blott alltför naturlig. Tvifvelsutan fattas det ej heller bland arbetarne dårar och dumhufvuden, — saknas dock sådana icke inom *någon* kallelse! Arbetarnes stora flertal få vi dock ej anse för så okunniga och oförnuftiga, att de skulle vara ur stånd att skilja mellan god och dålig affärsgång och att de skola uppressa sig, ifall den väntade vinstandelen en eller annan gång måste uteblifva. En arbetare hos firman Billon & Isaac säger i detta afseende: »Ges det ingen vinst, nåväl, då ges det ingen, och vi behålla åtminstone det tillfredsställande medvetandet, att vi och våra husbönder hafva gjort vårt bästa; det fins visserligen bland oss några okloka bråkmakare, men vi klarare hufvuden undervisa dem snart om något bättre. För öfrigt hafva vi ju besparingar». Vi vilja här äfven hänvisa på de reden förut meddelade erfarenheterna från Hagards fabrik i Peace Dale. Det förstås af sig sjelf att det är viktigt, att arbetarne hafva oinskränkt förtroende för arbetsgifvarne. Chefer med utmärkt rykte skola knappt vara utsatta för misstankar under dåliga tider;

men äfven de göra bäst uti, att vid årets slut försigtigtvis låta pröfva och bekräfta sin balans af en offentlig revisor. Bay-State sko- och läderbolag, som uraktlät detta, är den enda vinstdelaktighetsfirma, som från personalens sida beskyldes för oärlighet.

Participationsprincipen består sitt eldprof naturligtvis under sådana år, då ingen affärsvinst erhålles, utan en förlust inträder. I dessa fall måste den göra sig beredd på den invändningen, att den är ensidig, i det rättvisan bjuder, att arbetaren icke endast deltagar i vinsten, utan äfven i förlusten. Detta skulle äfven vara riktigt, om vinstdelaktighetsväsendet hvilade på helt andra grundvalar än det i verkligheten gör; men som sakernas läge faktiskt är, härstammar hvarje invändning uteslutande ur en falsk uppfattning. Må man dock hålla i sigte hufvudstödet för det nuvarande vinstdelaktighetssättet: den omständigheten, att arbetaren genom större flit, ökad varsamhet och stegrad sparsamhet *skapar en ökad vinst*, hvaraf hans vinstandel tages. Har han t. ex. under fyra års tid emottagit en vinstandel och arbetar under femte året ännu ifrigt på åstadkommande af en extrafond, kan det förekomma, att af merkantila orsaker, med hvilka han ju ingenting alls har att göra, den väntande vinsten uteblifver och en förlust inträder; huru står det då till med honom, arbetaren? Han förlorar helt enkelt godtgörelsen därför att han under det femte året har arbetat lika ihärdigt och väl, som under de fyra föregående åren; *härtill måste hans risk inskränkas*. Denne har uteslutande afseende på hans inkomsts *varierande* del: den möjliga vinstandelen, icke på den fasta: *lönen*. En större risk kan endast drabba de penningeplacerande och affärsledande arbetsgifvarne; löner äro inga kapitalplaceringar, utan fasta godtgörelser för arbete. Gå affärerna så illa, att äfven reservfonden — till hvilken för öfrigt under goda år äfven arbetarne hafva lemnat sina bidrag i form af arbete — är förtärd, så må arbetsgifvaren om det är möjligt, nedsätta lönerna; men han kan och får göra detta endast för framtiden, utan någon slags återverkan på det förflutna. Arbetarens risk är uteslutande en *arbetsrisk*; den med *affärens gång* förenade risken kan han ej dela, emedan han icke har någonting att skaffa med densamma; han får icke blanda sig i den, behöfver alltså redan af detta skäl ej drabbas af dess förluster. Saken ligger helt enkelt så: erhålles någon vinst, så erhålla arbetarne en andel deraf; hvarom icke, ingen; vidare sträcker sig på intet vis deras förhållande till balansen.

Skall arbetaren *med sin lön* svara för affärsförluster, så måste han rättvisligen åtnjuta alla en affärsdelegares rättigheter; han måste erhålla en röst i ledningen och fritt tillträde till böckerna. Men ett

sådant förhållande skulle vara jemngodt med ett produktionsbolag eller något dylikt och sådant är i grunden olika med den vanliga vinstdelaktigheten. Att framställa den senare som lejonpartskontrakt till förmån för arbetarne allenast, är ett stort fel. Enär arbetarnes rättigheter blifva begränsade, måste också deras ansvar blifva begränsadt. Arbetsgifvarne reglera participationsförhållandet efter behag och alldeles utan sina underhafvandes åtgöranden; för dessa återstår blott ett, enär alla kontraktsbestämmelser utgå från de förra: att arbeta så godt och ifrigt som möjligt, för att så godt sig göra låter tillförsäkra sig en vinstandel och föröka densamma. Hvarje vidare betungande af arbetaren skulle vara ett lika så ologiskt som orättvist gynnande af arbetsgifvaren.

Så mycket angående vårt påstående, att vinstdelaktigheten vore den allmänna *tillfredsställande* metoden att aflöna industriens tre faktorer. Nu till vår andra åsigt, att den äfven bäst motsvarar *rättvisans* fordringar. Vi vilja, som hittills i hvarje afseende, hålla oss till de åsikter, som vinstdelaktighetsfirmorna vunnit genom praktisk erfarenhet. Med det brukliga lönesystemet erhåller hvar och en af de tre faktorerna en fast godtgörelse för sin medverkan: kapitalet erhåller ränta, arbetsgifvaren eller ledaren aflöning, arbetet lön. Denna godtgörelse må nu vara hög eller låg, — i hvarje fall bör den till de förut bestämda *affärsomkostnaderna*. Dertill komma afskrifningar, reservfond o. s. v. Visar balansen efter afdrag af allt detta ett öfverskott (vinst), huru fördelas densamma? Uteslutande mellan kapitalist och arbetsgifvare; äro dessa båda tillfälligtvis identiska, så tillfaller hela vinsten dem eller honom. Den tredje produktionsfaktorn, arbetet, står der med tomma händer. Denna orättvisa ursäktas dermed, att kapitalisten och arbetsgifvaren bära hela risken och derfor äfven kunna göra anspråk på hela den möjligen uppkommande vinsten, liksom ju hela möjliga förlusten likaledes blott skulle drabba dem. Så länge lönesystemet intog en fullt berättigad plats inom industriens utvecklingshistoria, kunde detta gälla. Men sedan detta system visat sig vara icke längre tillfyllestgörande och har åstadkommit svåra oroligheter, måste man fråga, om ett ökande deraf genom medgifvandet af en ombytlig, inskränkt vinstandel icke skulle vara rättvisare. De under förloppet af denna frågas behandling meddelade fakta bevisa mångfaldigt ett sådant förhållandes genomförbarhet. Den omständigheten, att många dithörande försök hafva misslyckats, lär oss nödvändigheten att vid bestämmandet af de dithörande enskildheterna låta omtänksamhet och klokhet råda; de talrika framgångarne deremot berättiga till den slut-

ledning, att det förändrade systemet skulle förtjena att försökas på mycket mera omfattande sätt än förr. Detsamma är, om det öfverhufvud kan genomföras, redan därför rättvisare än de rena lönerna, emedan det hos arbetaren räknar med samma egenskaper och känslor, som annars blott spåras hos arbetsgifvaren och hos kapitalisten: dessa goda karakterskrafter, som erhålla sin starkaste påtryckning genom utsigten till vinst. I hvarje hänseende stadfästes den naturenliga teorien af framstående *affärsmän*, som Godin, Leclaire, Chaix, Billon, Laroche-Joubert och många andra. Och undersöka vi, huru de nyare *nationalekonomerna* förhålla sig till vinstdelaktighetsfrågan, så finna vi äfven bland dem många, som varmt förorda densamma. I Tyskland äro bland andra Gustav Schmoller och Viktor Böhmert ifriga anhängare af det af Leclaire grundlagda systemet; i England intressera sig John Stuart Mill, Stanley Jevons, Fawcett och Babbage synnerligen lifligt för detsamma. Hvad Amerika beträffar, så yttrade sig F. A. Walker redan 1876 i sitt arbete »Lönefrågan» med värme till förmån för participationen, och 1887 stälde han till vinstdelaktighetsvännerna följande rader, som förkroppsliga de flesta amerikanska nationalekonomilärarnes åskådningssätt: »Det synes mig alldeles otvifvelaktigt, att vinstdelaktigheten, om den blir allmänt införd och utöfvad med ömsesidig god vilja, försäkrar om en högst rättvis fördelning af arbetsinkomsten och skulle skaffa arbetarefrågans flesta svårigheter ur verlden. I händelse parterna gå hvarandra till mötes och visa lust att arbeta tillsammans på grundvalen af en billig öfverhöghet hos arbetsgifvaren, skall säkerligen efter genomgående försök systemets allmänna genomförbarhet ådagaläggas.»

Då nu vinstdelaktigheten på det angelägnaste anbefalles såväl af erfarna praktici som ock af framstående tänkare, borde ingen förnuftig och allvarlig arbetsgifvare uraktlåta att draga dess införande i öfvervägande. *Den kostar ingenting, kan icke skada någon och måste i alla händelser stifta godt i någon riktning.* Åtminstone bör den obetingadt föredragas framför de nuvarande oafslåtliga lönestriderna. Måtte arbetsgifvarne dock betänka, att initiativet ligger hos dem och att de alltid kunna reglera allting så, som det enligt deras åsigt och deras senare erfarenhet bäst motsvarar alla faktors framgång! Om vi skulle anmodas att undervisa dem — arbetsgifvarne — om ämnet i ett kort tal, så skulle vi säga dem ungefär följande:

Ni erkänner lönesystemets otillräcklighet och söker efter någonting bättre? Nåväl, vi anbefalla åt eder vinstdelaktigheten, en afsöndring af lönesystemet, som först infördes af en avtödidaktisk affärsman, och som sedan blifvit antagen af många firmor inom de mest olikartade affärs-

grenar och har visat sig vara lika praktisk som framgångsrik. Den framgår ej ur lärda spetsfundigheter, utan är resultatet af ett sundt förstånd. I motsats till produktivbolagen, utgår den från arbetsgifvarne och iakttagar helt och hållet deras intressen. Erfarenheten visar, att vinstdelaktighetssystemet har böjelsen att öka produkternas mängd och godhet och att derigenom skapa en ökad vinst, som åtminstone motsvarar arbetarnes vinstandel. Den besitter egenskapen att sporra arbetarne till flitigare, omsorgsfullare, sparsammare arbete, göra dem till edra vänner och afhålla dem från strejker. Infören därför participationen! Beakten den omständigheten, att det minsta antalet misslyckas, och betänken, att ett försök att åt edra underhafvande afstå en del af eder *verkliga* *erhållna* vinst, ej kan ruinera eder. Det står eder till alla tider fritt, att ändra eller upphöra med planen. Men innan ni gören en början, försäkren eder om eder personals goda vilja och förtroende. Studeren äfven den dithörande litteraturen och rådfrågen vinstdelaktighetsfirmor i eder bransch, på det ni så litet som möjligt må misstaga eder vid enskildheternas bestämmande. Undviken till en början långa, invecklade statuter och nöjen eder med några enkla, klara bestämmelser¹⁾. Viljen I åt eder uppfostra en kärntrupp af stadigvarande, dugliga arbetare, så måste ni förknippa delaktighetsmöjligheten med villkoret om en minimi-tjenstetids-varaktighet och ej bestämma densamma för låg; men andra inskränkningar få icke stå i vägen för inträdet i de delaktiges grupp. Vinstandelens procentsats måste vara hög nog för att verka lockande. Sörjen så mycket som möjligt för att tillhålla arbetarne till sparsamhet; inom stora rika firmor sker detta bäst derigenom att man tillåter användandet af andelar till kapitalplaceringar i sjelfva affären, hvarigenom arbetarnes intresse för affärens blomstring tillika stegras. Hafven I en gång beslutit eder för ett försök, så vare detsamma grundligt och icke för kort. Gifven akt uppå, att eder personal noga förstår eder plan och att ni sjelf tillgodogören eder alla läror, som kunna dragas derutur. Vänten icke redan under de första åren de fullkomligaste resultat, ty en god sak vill hafva sin tid, hvilket för öfrigt icke utesluter, att icke, om man tager saken rätt, ofta redan genast mycket gynnsamma följder visa sig. Förloren icke genast tålmodet, ifall svårigheter eller hinder skulle yppa sig. Derför är det också bättre att endast då begynna re-

¹⁾ I skrifterna af Sedley Taylor (»Profit Sharing») och Mary Whiton Calkins (»Sharing the Profits»), vidare i »Bolagsväsendets historia i de Förenta Staterna» och »Första årsberättelsen från Förenta Staternas arbetskommissarie», der sex stora firmors reglementen äro aftryckta.

formen, om man känner dess historia från början och på grund deraf hyser fullt förtroende för densamma. Den, som blott tillgriper den för att göra reklam för sin affär eller retas med arbetareföreningarne, han misslyckas. Den betingar i främsta rummet arbetarens erkännande som något högre än en maskin; ju mera ni behandlar ert folk — utan inkräktande på edert eget anseende — som vänner och medarbetare, dess bättre skola de tjena eder och dess säkrare skall ni erhålla vinst. Vidare få ni ej förutsätta, att vinstdelaktighetens lyckliga resultat gör uppdykandet af några som helst industriella svårigheter omöjligt i längden; men deremot skolen I vara dem vida bättre vuxna, när de infinna sig, om ni vet eder vara ett med edra underhafvande och i dem iakttagen verkliga intressekamrater. Ju större konkurrensen är på afsättningsmarknaden, dess viktigare skall det vara för eder att förfoga öfver en trogen, tillgifven personal. Gören som sagdt, ett grundligt försök, och väpnen eder dervid med uthållighet. Slår det felt, så hafven I ingenting förlorat och åtminstone ådagalagt eder goda vilja att bidraga till arbetarefrågans lösning. Krönes edra sträfvanden deremot med framgång, så skolen I godtgöras genom upphörandet af lönestriderna, genom ökad affärsvinst och genom edra medarbetares framgång.»

Till arbetarne skulle vi deremot vända oss med följande ord:

»Förklaren eder dock beredde att hjertligt besvara det vänliga tillmötesgående, som ligger i medgifvandet af vinstdelaktighet och att göra edert bästa för att göra det nya förhållandet framgångsrikt! Begynnen I icke att få nog af de så ofta misslyckade lönestriderna? Äfven produktivbolagen hafva blott allt för ofta otillfredsställande resultat. Vinstdelaktigheten deremot är ingen tom villfarelse, ty mångåriga gynsamma erfarenheter bevisa, att den är praktiskt bepröfvad. Den lemnar eder tillfälle till friare utveckling af edra krafter och höjer eder öfver eder nuvarande ställning som uteslutande *legohjon*, genom att göra eder till *arbetskamrater*. Arbetsgifvarne, hvilka ni hafven att tacka för införandet och utbildandet af det nya systemet, voro ursprungligen likaledes anställda arbetare; då det gick dem väl, sträfvade de efter att förbättra sina mindre lyckliga kamraters lott. Deras verk är värdigt alla tänkandes allvarliga öfvervägande; därför beaktas det också på det lifligaste af alla oegennyttiga, opartiske arbetarevänner utom arbetsgifvarnes krets. Och hvad arbetsgifvarne beträffar, så kan ni lätt öfvertyga eder om, att vinstdelaktigheten välkomnas och ifrigt sättes i gång just af sådana, som redan under det nuvarande lönesystemet vänligast behandla sina underhafvande och äro mest betänkta på deras väl. — Nu för tiden måste hvarje opartisk medgifva, att edra sträfvanden, att sammanträda

till yrkesföreningar och andra koalitioner — »arbetets riddare» och dylikt —, icke blott äro oundvikliga, utan äfven berömliga och att ni gören väl uti, att vilja förbättra eder ställning med förenade krafter. Men I måsten äfven hysa aktning för arbetsgifvarnes rättigheter. Edra koalitions stridssätt är ibland ett sådant, att samhället ej kan och vill tåla det. Uppfyllandet af många af deras öfverdrifna fordringar — i synnerhet i afseende på inblandning i affärsledningen — skulle ruinera affären. Liksom det fysiska, så beherrskas ock affärslifvet af naturlagar. Vill det stora flertalet erhålla föda och kläder, så måste det följa en liten minoritets ledning. Ni borde därför fullkomligt erkänna arbetsgifvarens verksamhetsområde. Erbjuder han sig att till eder afstå en del af sin vinst, så ansen honom som eder vän och fatten den erbjudna handen! Det är ett tillfälle, hvarvid ni kunnen visa, hvilka och hvad ni ären: huruvida ni ären lata bråkmakare, eller verksamma arbetare, som äro missnöjda blott därför att de ej hafva anledning att tillsätta sin fulla kraft. Den arbetsgifvare, som inför vinstdelaktigheten, betalar eder utom dess minst lika höga löner som någon annan. Tänken ej uppå att förena eder *mot* honom; förenen eder *med* honom: då skolen ni fara väl. Uppfyllen arbetstimmarne med flitigt arbete, sträfven efter edra produkters ökande i mängd och godhet, umgås varsamt med verktyg och maskiner, sparen på materialet, — allt detta kommer att öka eder vinstandel. Under de år, då en sådan uteblifver, skall eder ökade ansträngning visserligen vara förgäfvad; men glömmen då icke, att cheferna i dylika fall likaledes förlora sin vinst. Ni skall då åtminstone veta, hvad det vill säga, att vara en arbetsgifvare. Vid vinstdelaktighetsväsendet bär arbetsgifvaren hela förlustrisken, medan eder lön förblifver eder tillförsäkrad; behagar ett så gynsam förhållande eder icke, så fän I ännu mindre tänka på produktivbolag. För dessa är verlden ännu icke mogen, och det rena lönesystemet eger icke nog tänjbarhet, för att med lätthet kunna afpassa edra löner efter marknadens rubbningar. I vinstdelaktigheten erbjuder sig eder ett praktiskt, bepröfvadt stort botemedel för mångt stort ondt; arbetsgifvaren vill *erbjuda* eder det, — det blifver *eder* sak att göra det *framgångsrikt*.»

Vi hafva allt skäl att vänta en långsam och omfångsrik utvidgning af vinstdelaktighetens användande. En tid skall komma, då utdelningen af arbetsdividender icke kommer att blifva mera uppseendeväckande än nu till dags utbetalningen af kapitaldividender. Det år 1878 i Paris bildade sällskapet till praktiskt studium af vinstdelaktigheten (den högt förtjente Charles Robert är ordförande) håller regelbundet sammankomster för diskussionssyften, samlar skrifvet och tryckt material öfver ämnet och offentliggör kvartalsskriften »Bulletin de la participation aux béné-

fices». Denna förening består — gif väl akt! uteslutande af handels- eller yrkesidkare, fullföljer alltså uteslutande praktiska syften och är sålunda svårligen tillgänglig för förhastade slutledningar eller innehållslösa läromeningar. För Frankrike utgör den medelpunkten för intressenterna. Enär det ingenstädes annars fins en sådan förening, så vore lifligt att önska, att tidningspressen ville göra sitt till för främjande af vinstdelaktighetsrörelsen i större skala och ville dertill bidraga med större eftertryck än hvad som hittills varit händelsen.

Innan jag afslutar denna nog vidlyftiga afhandling, som behandlat den för arbetsklassen så vigtig frågan rörande arbetarnes deltagande i den årliga nettovinsten af deras yrken eller näringar — må det tillåtas mig bifoga en förteckning öfver alla de bolags eller enskilda firmors yrken, fabriker eller andra etablissement i främmande länder, hvarest den af mig här ofvan förordade principen rörande arbetarens delaktighet uti arbetsvinsten finnes införd. Man ser af denna förteckning att denna anordning för arbetarnes väl varit i åtskilliga länder införd sedan långt tillbaka, exempelvis uti Frankrike, och att flera europeiska länder, äfvensom Nordamerikas förenta stater hyllat densamma. Äfven synes af förteckningen att ifrågavarande anordning kunnat med framgång tillämpas vid de mest skiljaktiga yrken och näringar, och torde äfven staten kunna tillämpa densamma, der staten drifver näring, exempelvis vid jernvägar, fisken, bergshandtering, byggnaders uppförande m. m. dylikt.

Förteckning på vinstdelaktighetsfirmor.

(Allmän sammanställning. — Orduad efter länder och äfven kronologiskt. — Inom första rubriken står året för reformens införande. — De firmor, som äro tryckta med fetstil, framstå antingen synnerligen genom storleken af deras rörelse eller genom betydelsen af deras delaktighetsförfarande.)

A. Nuvarande fall.

(262 firmor.)

Frankrike (84 firmor).

1842	Maison Leclaire (Redouly & Co)	Målare och dekoratörer.	Paris.
1843	Papeterie Coopérative (Laroche-Joubert)	Pappersfabriker.	Angoulême.
1844	Paris-Orléans-Jernvägsbolag	Trafikanstalt.	Paris.
1846	Comptoir de l'Industrie linière (Cohin)	Lärftsfabrik.	Lille och Paris.
1848	Debernay & Co	Stilgjuteri.	Paris.
1848	Paul Dupont	Boktryckare.	"
1848	Gaidan	Bankiraffär.	Nîmes.
1850	Assurances générales	Försäkringsbolag.	Paris.
1853	Le Phénix	"	"
1854	L'Union	"	"
1855	La Nationale	"	"
1858	La France	"	"
1865	Suezkanalbolaget	Trafikanstalt.	"
1866	H. Brière & Fils	Tryckare och förläggare.	Rouen.
1867	La Providence (Dorgé-Heuzé)	Garfveri.	Coulommiers.
1868	Renard, Villet & Bunand	Färgeri.	Lyon.
1870	Société anonyme de tissus de laine des Vosges	Väfveri och spinneri.	Thillot och Tronçemont.
1871	Pernod Fils	Spritbränneri.	Pontarlier o. Couvet.

1871	Roland-Gosselin	Börsmäklare.	Paris.
1871	Vernes & C:o	Bankaffär.	"
1871	L. Gasté (M. Garaudé)	Stentryckeri.	"
1872	Abadie & C:o	Cigarettpappersfabr.	Theil och Masles.
1872	Barbas, Tassard & Balas (Goffinon)	Installatörer.	Paris.
1872	A. Chaix & C:o	Tryckeri och förlag.	"
1872	Godchaux & C:o	"	"
1872	Gaget, Perignon & C:o	Installatörer.	"
1872	Hanappier & C:o	Vinhandlare.	Bordeaux.
1872	L'Aigle	Försäkringsbolag.	Paris.
1872	Le Soleil	"	"
1872	E. Aubert	Boktryckare.	Versailles.
1872	Société anonyme des matières colorantes etc.	Kemiska produkter.	S:t Denis.
1874	Mame & Fils	Tryckeri och förlag.	Tours.
1874	Gustave Masson	Förlagsbokhandel.	Paris.
1875	Comptoir d'Escompte	Bankaffär.	Rouen.
1875	Octave Fauquet	Spinneri.	Oissel.
1875	L'Urbaine	Försäkringsbolag.	Paris.
1876	L'Abeille	"	"
1876	Plassard, Morin & C:o (Boucicaut, "Bon Marché")	Modevaruaffär.	"
1877	Charles Besselièvre	Textilfabrikant.	Maroune.
1877	Compagnie générale Transatlantique	Trafikanstalt.	Paris.
1877	Duquenne & C:o (Familisteriet Godin)	Metallvarufabriker.	Guisse och Laeken.
1877	Sautter, Lemonnier & C:o	Elektriker.	Paris.
1879	E. Buttner-Thierry	Stentryckeri.	"
1880	Société de dépôts et comptes-courants....	Bankaffär.	"
1880	Société anonyme de blanchisserie et tin- turerie	Textilfabrik.	Thaon.
1880	Caillard Frères	Mekaniker.	Le Havre.
1880	Domaine de Château-Montrose (M. Dollfus).	Vingårdsegare.	Médoc.
1880	Société Linière du Finistère	Lärftsfabrik.	Landerneau.
1880	Piguet & C:o	Mekaniker.	Lyon.
1881	Caillotte	Stenhuggare.	Paris.
1881	Lefranc & C:o	Kemiska produkter.	"
1881	Etablissement Piat	Jernverk.	Paris och Soissons.
1882	Doguin & C:o	Tyll- och spetsfabrik.	Lyon.
1882	Paul Montier	Jernmanufaktur.	Vesinet & S:t Ger- main-en-Laye.
1883	Compagnie de Fives-Lille	Maskinfabrik.	Fives & Givors.
1883	Société anonyme des usines de Mazières	Jernverk.	Bourges.
1883	Gilon	Låssmed.	Paris.
1884	J. Bourdoux & C:o	Spetsfabrik.	"
1884	Gonnouillion	Boktryckare.	Bordeaux.
1885	Baille-Lemaire	Kikarefabrik.	Paris.
1885	Maison Lecoeur	Timmermansbolag.	"
1885	Lombart	Chokladfabrik.	"

1885	Mozet & Delalonde	Muraremästare.	Paris.
1885	Roux & C:o	Maskinfabriks- agentur.	"
1885	Saunier	Målare och dekoratör.	"
1886	Ph. Monduit Fils	Installatörer.	"
1887	Thuillier Frères	"	"
1887	Maison Montorier	Boktryckare.	"
1887	Maison Catteau (J. Nayrolles)	Broderifabrik.	"
1887	Bonriot-Pouget	Stöfvelskafffabrik.	Vallon.
1889	La Foncière	Försäkringsbolag.	Paris.
1890	Broquart	Spegelglasfabrik	Bordeaux.
1890	Veuve Pommery, Fils & C:o	Champagnefabrik.	Reims.
1890	Boivin	Snörmakerifabrik.	Paris.
1890	La Providence	Försäkringsbolag.	"
1890	C. Sachs	Kemiska produkter.	Aubervilliers.
Okändt.	Compagnie de Tonage de la Seine	Trafikanstalt.	Paris.
	Ernest Laroche de Larochoy & C:o	Pappersfabrik.	Nouthier.
	E. Mongin & Fils	Sågfabrik.	Paris.
	Maison Ducher	Beklädnadsfabrik.	"
	Gillet & Fils	Sidenfärgeri.	Lyon.
	Peugeot Frères	Jernvarumanufaktur.	Valentigny.
	Rivoire & Carret	Degvarufabrik.	Lyon.
	Cusenier	Spritbränneri.	Paris.

Tyskland (18 firmor).

1847	Steinheil, Dieterlen & C:o	Bomullsspinneri.	Rothan.
1847	I. H. v. Thünen	Landtbruk.	Tellow.
1854	J. Neumann	"	Posegnick.
1860	Ilse der Eisenwerke	Masugnar.	Gross-Ilse.
1866	Hessische Ludwigbahngesellschaft	Trafikanstalt.	Mainz.
1866	Dr. Morgenstern	Bladtennfabrik.	Forchheim.
1869	Georg Adler	Pappfabrik.	Bachholz.
1872	Scheurer-Kestner	Kemiska produkter.	Thann.
1872	Windhoff, Deeters & C:o	Jerngjuteri och ma- skinfabrik.	Lingen.
1873	Kaiserslauterner Eisenwerke	Masugnar.	Kaiserslautern.
1874	Schaeffer, Lalance & C:o	Blekeri och färgeri.	Pfstadt.
1875	Raulino & C:o	Tobaksfabrik.	Bamberg.
1875	Preuss. Bodenkredit-Aktienbank	Bankaffär.	Berlin.
1876	Braun & Bloem	Munitionsfabrik.	Düsseldorf.
1885	Rhein und Mosel	Försäkringsbolag.	Strassburg.
1886	Sächs. Böhm. Dampfschiffahrt	Trafikanstalt.	Dresden.
Okändt.	Dollfus-Mieg & C:o	Textilfabriker.	Mülhausen i E. och Dornach.
	J. C. Schmidt ("Blumenschmidt")	Blomsterhandel.	Erfurt.

Storbritannien och Irland (73 firmor).

1869	Fletcher & Son	Tryckeri och trycksort.	Norwich.
1872	Airedale Co-operative Worsted Manufacturing Society	Kamgarnfabrik.	Bradford.
1874	Co-operative Silk Twist Manufacturing Society	Silkefabrik.	Leek.
1876	Goodall & Suddick	Tryckeri och trycksort.	Leeds.
1876	Hamilton & C:o, Limited	Klädnings- och linneaffär.	London.
1877	I. H. Ladymann & C:o	Kolonialvaruhandel.	Kings Lynn.
1877	Watch Manufacturing Society	Urmakare.	Coventry.
1878	Cassel & C:o, Limited	Tryck och förlag.	London.
1880	Co-operative Needlewomen's Society	Qvinl. handarbeten.	"
1882	Brooke, Bond & C:o	Thégrosshandlare.	"
1882	Waterlow & Sons, Limited	Boktryckeri.	"
1883	Agricultural Society	Landtbruk.	Radbourne.
1883	D'Oyly & C:o, Limited (Decor. Co-operative Association)	Dekorativa yrken.	London.
1883	Tangyes, Limited	Ingenjörfirma.	Birmingham.
1884	C. Fidler	Fröhandel.	Reading.
1884	A. de St Dalmás	Kemiska produkter.	Leicester.
1884	Harpers	Maskinfabrik.	Aberdeen.
1884	Blundell, Spence & C:o	Färgvarufabrik.	London.
1885	Agricultural Society	Landtbruk.	Ufton Hill.
1885	Bookbinders' Co-operative Society	Bokbinderi.	London.
1886	Self Help Cotton Manufacturing Society	Kattunfabrik.	Burnley.
1886	I. W. Arrowsmith	Tryck och förlag.	Bristol.
1886	Burrougs, Wellcome & C:o	Kemiska produkter.	London.
1886	Hazell, Watson & Viney	Boktryckeri.	"
1886	Co-operative Printing Company, Limited	"	Edinburgh.
1886	W. Thomson & Sons, Limited	Fårullvarufabrik.	Huddersfield.
1887	I. Bruce Wallace	Boktryckare.	Limavady.
1887	Waterman & C:o	Sko- och stöfvelfabr.	Bristol.
1887	H. D. Young & Sons	Läderaffär.	Edinburgh.
1888	F. Curtis & C:o	Byggnadsentreprenörer.	London.
1888	Workwomen's Co-operative Association, Limited	Klädnings- och linnepersedelstillverkning.	"
1888	Co-operative Builders, Limited	Byggnadsentreprenörer.	"
1888	Binns & C:o	Sädes- och fröhandel.	Derby.
1888	Thomas Bushill & Sons	Tryckeri och trycksort.	Coventry.

1888	W. P. Hartley	Marmeladfabrik.	Liverpool.
1888	Colombo Iron Works (J. Walker & C:o), Limited	Jernverk och dylikt. Installatörer.	London och Ceylon.
1889	Gas Fittings Company.....	?	Coventry.
1889	Henry & C:o	Pappersfabrik.	Bradford.
1889	Hepburn & C:o	Skifferbrott.	Cullompton.
1889	New Welsh States Company	Byggnadsentreprenörer.	Festiniog.
1889	Peto Brothers.....	Tjärfabrik.	London.
1889	Robinson Brothers.....	Tvålfabrik.	Knottingby.
1889	Christopher Thomas & Brothers, Limited	Tobaksfabrik.	Bristol.
1889	W. D. & H. O. Wills	Gasbolag.	"
1889	South Metropolitan Gas Company	Sötsaksfabrik.	London.
1890	Clarke, Nicholls & Coombs	Trafikanstalt.	"
1890	Southwark & Deptford Tramways Com- pany	Byggnadsentreprenörer.	"
1890	Hubbard's Profit Sharing Building Bu- siness	Valsverksbolag.	Birmingham.
1890	Baily, Nokes & C:o, Limited	Boktryckare.	Cheltenham.
1890	Thomas Halling.....	Verktygfabrik.	Nottingham.
1890	Lee & Hunt	Ljuskronefabrik.	Birmingham.
1890	Charles Joyner & C:o	Boktryckare.	West Hartlepool.
1890	Robert Martin	Mjöl- o. oljeqvarnar.	Cardiff.
1890	James Tucker, Limited	Modevaruaffär.	Scarborough.
1890	W. Rowntree & Sons	Tryckeri och tryck- sort.	London.
1890	Newman & Son	Ingeniörfirma.	Salford.
1890	Browett Lindley & C:o	Konsumtionsför- ening.	London.
1890	Central Co-operative Stores, Limited ...	Elektriker.	"
1890	Drake & Gorham	Fruktkonservfabrik.	King's Lynn.
1890	East Anglian Fruit Preserving Company	Ingeniörfirma.	Salford.
1890	A Edmeston & Sons	Konsumtionsför- ening.	London.
1890	General Service Co-operative Stores, Limited	Landtbruk.	Stroud.
1890	George Holloway (Farm Hill)	Konsumtionsför- ening.	London.
1890	George Holloway (Farm Hill)	Textilfabrik.	Selkirk.
1890	Kensington Co-operative Stores, Limited	Fotbeklädnadsfabrik.	Glasgow.
1890	Scotch Tweed Manufacturing Society ...	Bomullstäcken.	Eccles.
Okändt.	Scottish Wholesale Society.....	Textilfabrik.	Paisley.
	Manufacturing Society	Boktryckeri.	Manchester.
	Co-operative Manufacturing Society.....	Bagerirörelse.	Glasgow.
	Co-operative Printing Society	Parkumfabrik.	Hebden Bridge.
	United Baking Society.....	Cigarettfabrik.	London.
	Fustian Manufacturing Co-operative Society	Bokhandel.	"
	Co-operative Cigarette Makers		
	W. H. Smith & C:o		

Schweiz (12 firmor).

1867	Schoeller & Lang	Ullspinneri.	Schaffhausen.
1868	Chessex & Hössly	"	"
1869	Manufacture de Poteries fines	Porslins- och stenkärlsfabrik.	Nyon.
1870	Billon & Isaac	Fabrik för beständsdelar till speldosor.	Genève.
1870	Aubert-Schuchardt	Boktryckeri.	"
1871	Friedrich Steinfels.....	Tvålfabrikant.	Zürich.
1872	Reishauer & Bluntschli	Verktögsfabrik.	"
1873	Compagnie de navigation sur le lac Léman	Sjöfartsbolag.	Lausanne.
1876	Compagnie générale des Tramways suisse	Spårvägsbolag	Genève.
1878	E. Schoetti	Tändsticksfabrik.	Fehraltorf.
1888	Mermod Frères	Klock- och speldosefabrik.	Sainte-Croix.
?	Fabriques d'appareils électriques	Fabrik för elektriska apparater.	Neuchâtel.

Nordamerika (Förenta Staterna) (49 firmor).

1872	H. O. Houghton & Co	Boktryckeri.	Cambridge.
1878	Peace Dale Manufacturing Company	Yllevarufabrik.	Peace Dale.
1879	Rand, Mac Nally & Co	Tryck o. förlag.	Chicago.
1880	New-Yorker Statstidningen	Förlag.	New-York.
1881	The Century Company	"	"
1882	Pillsbury Flour Mills	Mjölqvarnar.	Minneapolis.
1885	Keene Brothers	Fotbeklädnadsfabrik.	Lyen.
1885	George H. Kingman	"	Brockton.
1886	Rumford Chemical Works	Kemiska produkter.	Providence.
1886	Alfred Dolge	Piano- och orgelmaterialier.	Dolgeville.
1886	Public Ledger (Childs)	Förlag.	Philadelphia.
1886	Foundry & Manufacturing Company	Jerngjuteri etc.	Bucirus.
1886	N. O. Nelson Manufacturing Company	Maskinbyggnad etc.	Leclaire och St Louis.
1886	Rogers, Peet & Co	Klädesfabrik.	New-York.
1886	Ara Cushman Company	Sko- o. stöfvelfabrik.	Auburn.
1886	Wardwell Needle Company	Strumpsticksfabrik	Lake Village.
1886	Onämndt bolag (Fette?)	Gasanstalt.	Boston.
1886	Hofman & Billings Company	Messingsvarufabrik.	Milwaukee.
1886	E. R. Hull & Co	Klädesaffär.	Cleveland.
1886	Globe Tobacco Company	Tobaksfabrik.	Detroit.
1887	Toledo, Ann Arbor & North Michigan Rail Road Company	Jernvägsbolag.	"
1887	Springfield Foundry Company	Jerngjuteri.	Springfield (Mass).
1887	Rice & Griffin Manufacturing Company	Jalousier, fönsterbågar etc.	Worcester.

1887	Norriton Woolen Mills	Fårullvarufabrik.	Norristown.
1887	Haines, Jones & Cadbury	Messingvarufabrik	Philadelphia.
1887	Shovel Company	Spadfabrik.	S:t Louis.
1887	S. Crump Label Company	Etikettfabrik.	Montclair.
1887	Page Pelting Company	Drifremfabrik.	Concord.
1887	John Wanamaker	Modevarubazar.	Philadelphia.
1887	Yale & Town Manufacturing Company	Jernvarufabrik.	Stamford.
1887	Procter & Gamble.....	Tvål- och ljusfabrik.	Ivorydale.
1887	W. H. Zinn	Modevarubazar.	Boston.
1887	I. W. Tufts.....	Sodavattensmaskiner	"
1887	Campbell & Creek Coal Company.....	Kolgrufvor.	West Virginia.
1888	Scott & Holstein	Vedhandel.	Duluth.
1888	Meyer Brothers	Drogaffär.	S:t Louis.
1888	H. K. Porter & Co	Lokomotivfabrik.	Pittsburg.
1888	P. P. Sherry	Sko- o stöfvelfabrik.	Lynn.
1889	Ingersoll & Sargeant Rock Drill Company	Bergborrningar.	New-York.
1889	Bourne Cotton Mills.....	Kattunfabrik	Fall River.
1889	Illinois Steel Company.....	Stålgjuteri.	Joliet.
1889	Kellogg & Mc Donnell Company	Linoljefabrik.	Buffalo.
1889	Sage & Horton Manufacturing Company	?	S:t Louis.
1889	Dozier & Cracker Company	?	"
1890	Children's Dressmaking Company	Fabrik för barn- kläder.	New-York.
1890	Westmoreland Paper Company	Pappersfabrik.	West Nendon.
1890	Montgomery, Ward & Co	?	Chicago.
1890	Rohan Brothers	Ångpannefabrik.	S:t Louis.
?	Cotterill, Fenner & Co	Tobaksfabrik	Dayton.

Olika länder (16 firmor).

1863	Protopopow.....	Ljusfabrik.	Moskva (Ryssl.)
1870	Forge Väringsaasen	Jerngjuteri.	Aadals Brug (Norge).
1872	Le Lloyd Belge	Försäkringsbolag.	Antwerpen.
1873	Lanificio Rossi	Textilfabrik.	Schio (Italien).
1876	Banca Popolare	Bankaffär.	Padua
1880	I. C. van Marken	Jäst- och spritfabrik.	Delft (Holland)
1881	Franco-Hongroise	Försäkringsbolag.	Budapest.
1883	Stearinkerzenfabrik Aktiengesellschaft ...	Ljusfabrik etc.	Gonda (Holland).
1885	Félice Gènevois & Figlio	Tvål- och parfym- fabrik.	Neapel (Italien).
1887	Nederländska oljefabriken	Oljeqvarnar.	Delft (Holland).
1887	Lim- och Gelatinfabrik	Kemiska produkter.	" "
1888	Portugisiska regeringen	Stats-tobaksfabriker.	Lissabon och Oporto.
1889	Holzpastenfabrik	Trämassa etc.	Alfos (Norge).
	Schöglmühl Aktiengesellschaft	Pappersfabriker.	Wien (Österr.).
	New Zealand Farmers' Co-operative Association	Landtbruk	Canterbury (Austra- lien).
	Banca Popolare	Bankaffär.	Milano (Italien).

B. Inställda försök.

(38 fall.)

(Noterna angifva året och skälen för upphörandet.)

1865	H. Briggs, Son & Co ¹⁾	Kolgrufvor.	Whitwood.
1866	Fox, Head & Co ²⁾	Jernverk.	Middlesborough.
1866	Célestin Martin ³⁾	Skeppsvarf.	Verviers (Belgien).
1866	A. Bord ⁴⁾	Pianofabrik.	Paris.
1867	Gebrüder Geilinger ⁵⁾	Kallikåfabrik.	Winterthur.
1867	H. vom Bruck Söhne ⁶⁾	Sammet- och sidenfabrik.	Krefeld.
1867	Bay State Shoe & Leather Company ⁷⁾	Läder- och fotbekläd- nadsfabrik.	Worcester (Amerika).
1867	F. Schindler ⁸⁾	Boktryckeri.	Mollis (Schweiz).
1868	Wm. Borchert Junior ⁹⁾	Messingsvarufabrik.	Berlin.
1869	Baur & Nabholz ¹⁰⁾	Byggnadsaffär.	Seefeld (Schweiz).
1869	Schweizer-regeringen ¹¹⁾	Postförvaltning.	Schweiz.
1869	Ångfartygsbolaget ¹²⁾	Trafikanstalt.	Zürich.
1869	A. S. Cameron & Co ¹³⁾	Ångpumpfabrik.	New-York.
1870	North of England Coal and Iron Com- pany ¹⁴⁾	Gruf- och hyttvä- sende.	Middlesborough.
1870	Maison Lenoir ¹⁵⁾	Dekorative yrken.	Paris.
1870	Berlin-Anhalter jernvägen ¹⁶⁾	Jernvägsbolag.	Tyskland.
1870	Brewster & Co ¹⁷⁾	Vagnfabrik.	New-York.
1871	Bomullspinneri ¹⁸⁾	Textilfabrik.	Kaufbeuren.
1872	Gebrüder Keller ¹⁹⁾	Bomullsspinneri.	Fischenthal. (Schweiz).
1872	H. Reymond ²⁰⁾	Läderfabrik.	Morges (Schweiz).
1872	Moekel & Kollmar ²¹⁾	Cigarrfabrik.	Rülzheim (Baden).

¹⁾ 1874. Stridigheter med yrkesföreningar. ²⁾ 1874. "Brist på intelligens." ³⁾ 1870. Personalens afböjande hållning. ⁴⁾ 1888. Dödsfall och ombyte af egare. ⁵⁾ 1877. Andelens obetydlighet. Arbetarnes ovarsamhet. Socialism. ⁶⁾ 1877. Inga fördelar förnimbara. ⁷⁾ 1873. Strejk. Ingen förbättring. ⁸⁾ 1872. Penningarnes bortslösande af personalen. ⁹⁾ 1872. Brist på ifver och omsorg å arbetarnes sida. ¹⁰⁾ 1871. Personalens bristande deltagande. ¹¹⁾ 1872. Invecklad beräkning. Svartsjuka. ¹²⁾ 1875. Ombyte af egare. ¹³⁾ Chefens död 1877. ¹⁴⁾ ? Obekant. ¹⁵⁾ 1887. Personalens önskan. ¹⁶⁾ Betydliga löneförhöjningar. Öfvertages af staten. ¹⁷⁾ 1872. Strejker. ¹⁸⁾ 1879. Socialism. Dålig affärgång. ¹⁹⁾ 1874. »Ingen förbättring af arbetsprodukterna.» ²⁰⁾ 1877. Inga fördelar förnimbara. ²¹⁾ 1874. Arbetareoroligheter.

1872	Albert Niess ¹⁾	Timmerman.	Braunschweig.
1872	J. Jahnke ²⁾	Landtbruk.	Bredow (nära Berlin).
1872	Väfveriet Hasel ³⁾	Textilfabrik.	Altmatt (Baden).
1873	Thodéska fabriks-aktiebolaget ⁴⁾	Pappersfabriker.	Hainsberg. (Schlesien).
1873	Baron Zytphen-Adeler ⁵⁾	Landtbruk.	Dragsholm. (Danmark).
1875	Adolf Kroeber ⁶⁾	Vedhandel.	München.
1875	James Samuelson ⁷⁾	Palmoljeqvarn.	Liverpool.
1876	C. Keilpflug & Co ⁸⁾	Cigarrfabrik.	Berlin.
1880	Maison GaiFFE ⁹⁾	Elektriker.	Paris.
1882	Lister's Passaic Chemical Works ¹⁰⁾	Gödsselfabrik.	Newark (Amerika).
1886	Norton Brothers ¹¹⁾	Bleckfabrik.	Chicago
1886	New England Granite Works ¹²⁾	Granitbrott.	Westerly (Amerika).
1886	L. H. Williams ¹³⁾	Byggnadsaffär.	New-York.
1886	Union Mining Company ¹⁴⁾	Kolgrufvor.	Mount Savage. (Amerika).
1886	Welshans & Mc Ewan ¹⁵⁾	Installatörer.	Omaha (Amerika).
1886	Sperry Manufacturing Company ¹⁶⁾	Jernmanufaktur.	Ansonia (Amerika).
1887	Boston Herald ¹⁷⁾	Förlag.	Boston.

För att verkliggöra de förslag till förbättrande af arbetsklassens ekonomiska, sedliga och politiska tillstånd, som jag här ofvan framställt — och hvarigenom hela arbetarefrågan på ett rättvist och för det nu bestående samhället tillfredsställande sätt skulle kunna lösas — kunna regering och riksdag gemensamt eller hvar och en för sig väsentligen bidra:

1:o. Genom nedsättande af en *komité* af kunnige, erfarne och för arbetsklassens väl nitälskande personer, som skulle undersöka, efter tillförlitliga upplysningars infordrande, arbetarfrågan i alla dess delar, samt, efter en tillfredsställande utredning af förhållandena, föreslå de åtgärder, som böra vidtagas för att:

a) skilja och förvara den talrika arbetsklassen från de samhällsomstörtande partiernas utom eller inom densamma skadliga inflytande; och

1) 1874. Socialism. 2) 1877. Ombyte af egare. 3) 1877. Dålig affärsledning. 4) ? Socialism. Svartsjuka. 5) ? Obekant. 6) ? Dålig affärsgång. 7) ? Ombyte af ledning. 8) 1876. Misslyckad från början. 9) 1885. »Orsak oklar.» 10) ? Otillfredsställande resultat. 11) ? »Brist på intelligens.» 12) ? Lönestegringar. 13) ? Innehafvarens död. 14) 1887. Strejk. Inga fördelar. 15) 1887. Stridigheter med yrkesföreningar. 16) 1888. »Inga fördelar förnimbara.» 17) 1888. Ombyte af egare.

b) föreslå de åtgärder och utvägar, hvarigenom arbetsklassens rättvisa och billiga fordringar på ett mer än hittills tillfredsställande tillstånd i ekonomiskt, sedligt och politiskt hänseende skulle kunna uppfyllas.

2:o. Att organisera *förlikningsdomstolar* å yrkens och näringars alla områden, deri regeringen, genom sina lagligen befullmäktigade ombud, skulle kunna deltaga och finna tillfälle göra sina åsigter gällande, till hela samhällets skydd, säkerhet och bästa.

3:o. Genom kloka finansiella anordningar förskjuta nödiga penningar eller bereda kredit till underlättande af organisationen af *konsumtionsföreningar* bland arbetsklassen.

4:o. Åstadkomma lagbestämmelser rörande arbetsgifvares obligatoriska åliggande att, jemte staten och arbetarne sjelfva, organisera *kassor* för arbetarnes skydd mot olyckshändelser, för pensionering på ålderdomen, för vård under iråkad sjukdom, samt vård om affiden arbetares efterlemnade enka och barn.

5:o. Genom eget exempel uppmuntra arbetsgifvare att införa i respektiva yrkes- och näringsföretag en sådan organisation, att *arbetarne må vinna delaktighet i arbetsvinstens nettobehållning*. Sålunda torde staten exempelvis göra detta till ett vilkor för arbetsgifvares erhållande af arbete för statens räkning, men dervid bör regeringen städse respektera den individuella friheten och hvarje kontrakt, afslutadt mellan enskilde. Staten bör vidare uppmuntra med alla lagliga och lofliga medel *delaktighetssystemet*, lärande arbetsgifvarne inse deras pligter härutinnan, och klargöra för arbetarne gränserna för deras rättigheter samt för båda parterna de fördelar, de kunna vinna genom att befästa sina intressen. Regeringen skulle vidare kunna offentliggöra erfarenheter på dessa arbetsområden och ådagalägga, att om delaktighetssystemet blefve allmänt förverkligadt och upprigtigt tillämpadt, skulle mycken oro och oordning, som för närvarande gripit arbetsklassen och hotar i en framtid måhända hela samhället, upphöra, äfvensom de samhällsomstörtande partiernas inverkan på arbetaremassorna af sig sjelf upphöra och förloa all betydelse.

6:o. Att på allt sätt söka gynna, uppmuntra och utveckla *hemslöjden* i alla landsorter genom såväl anslag, lån, premier som ock lokala eller allmänna expositioner; hvarjemte vederbörande landshöfdinge-embeten torde anbefallas att i sina femårsberättelser fullständigare, än hvad hittills egt rum, inberätta om hemslöjdens tillstånd och de åtgärder, som kunna och böra vidtagas för att densamma uppmuntra och förbättra. Genom slöjdundervisning i alla folkskolor, genom särskilda slöjdskolors inrättande öfver allt i landsorterna, genom kring-

resande skicklige undervisare, genom samlingar af modeller och redskap i hvarje länsresidens, genom tjenliga tryckta afhandlingars utdelande till samtliga folkskolor, deri all husslöjd på ett klart och enkelt sätt framställes m. m. dylikt skulle otvifvelaktigt mycket från statsmagternas sida kunna åstadkommas för att höja och utveckla den för våra ekonomiska förhållanden så högst viktiga hemslöjden.

7:o. För beredande af sundare, rymligare och billigare *bostäder* kunna regering och riksdag genom deras gemensamma understöd och ledning verka mycket godt för arbetarnes bästa. Detta skulle i ännu högre grad kunna åstadkommas genom beredande för arbetsklassen af fast bostad med utsigt till dess besittande såsom sin tillhörighet, om, på sätt jag här ofvan antydt, staten uppläte å sina kronoskogar mark under vissa villkor och betingelser för arbetare att derå uppföra sin bostad och odla den honom tilldelade, omgifvande marken.

8:o. Att, såvida nu gällande lagar och författningar icke befinnas tillfyllestgörande, skärpa och fullständiga desamma, på det att de samhällsomstörtande partierna och synnerligen dessas ledare måtte lagligen kunna förhindras att *skadligt* inverka på arbetaremassorna och förleda dem uppträda fiendtligt emot arbetsgifvare samt till dessa arbetsmassors egen ekonomiska skada rödja vägen för socialismens för våra nu bestående samhällsförhållanden och våra ekonomiska och sociala inrättningar så ytterst farliga framtidsdrömmars realiserande.

På grund af hvad jag i denna motion framställt får jag härmed värdsamt föreslå,

att Riksdagen ville för sin del besluta en underdånig anhållan, att Kongl. Maj:t täcktes, med görligaste första, utse en *komité* af dertill lämplige personer, för att utreda den s. k. arbetarefrågan till alla dess delar, och på grund deraf framställa de förslag till arbetareklassens förbättrade förhållanden, hvartill ifrågasvarande utredning kan föranleda.

Om remiss af denna min motion till vederbörligt utskott får jag värdsamt anhålla.

Stockholm den 21 januari 1892.

R. Klinckowström.